

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské výchovy

TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU SENIORŮ A JEHO SOCIÁLNÍ DETERMINANTY

Diplomová práce

Autor: Mgr. Pavlína Kosinová

Vedoucí práce: Mgr. Helena Pospíšilová, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

.....

Místo a datum

.....

Podpis autora práce

Poděkování

Děkuji Mgr. Heleně Pospíšilové, Ph.D. za odborné vedení práce a za její cenné rady. Rovněž děkuji respondentům za vstřícnost, ochotu a trpělivost při našem výzkumném bádání. V neposlední řadě děkuji své rodině a svým přátelům za podporu během studia.

OBSAH

Úvod.....	3
1 Volný čas.....	5
1.1 Úvod do problematiky.....	5
1.2 Pohledy na volný čas.....	6
1.3 Funkce volného času.....	8
1.4 Vnímání volného času z pohledu historie.....	9
1.5 Volný čas jako součást životního a sociálního času.....	13
1.6 Teorie a přístupy k volnému času.....	14
1.7 Specifika způsobu trávení volného času podle věku.....	15
1.7.1 Volný čas u dětí a mládeže.....	16
1.7.2 Volný čas u dospělých.....	17
1.7.3 Volný čas u seniorů.....	18
2 Výzkumy determinantů volného času.....	19
3 Výzkumná část.....	26
3.1 Cíl a předmět výzkumu.....	26
3.2 Metodologie výzkumu.....	26
3.3 Výběr respondentů, způsob sběru dat a vyhodnocování.....	28
3.4 Případové studie.....	29
3.4.1 V. L.	29
3.4.2 L. F.	34
3.4.3 E. V.	37
3.4.4 L. L.	40
3.4.5 L. M.	43

3.4.6	J. B.	47
3.4.7	J. Č.	50
3.4.8	Z. K.	53
3.4.9	Š. K.	56
3.4.10	I. P.	59
3.5	Analýza zjištěných údajů a konfrontace s odbornou literaturou	62
3.5.1	Zdravotní stav.....	62
3.5.2	Rodina	65
3.5.3	Vzdělání	69
3.5.4	Lokalita	72
3.5.5	Souvislosti mezi kategoriemi	75
Závěr	79
Zdroje	81
Knihy	81
Studie	83
Přílohy	85

ÚVOD

„Volný čas je nejdůležitější součástí našeho života.“

Denis Diderot

Společnost se problematice volného času u seniorů začala věnovat až v posledních letech. K tomuto rozvoji došlo, protože evropská společnost stárne a je tedy potřeba uspokojit její poptávku po možnostech smysluplného trávení volného času. Na základě různých studií vznikají volnočasové programy, spolky, nebo speciální cvičení pro seniory. Nabídka těchto aktivit je v různých částech republiky rozdílná a ne všude koresponduje nabídka s poptávkou.

Cílem této diplomové práce bylo zjistit jaké determinanty ovlivňují způsob a možnosti trávení volného času u osob starších 60 let a do jaké míry. V rámci výzkumu byli respondenti dotazováni na osobní a rodinné charakteristiky a na způsob prožívání svého volného času.

Hlavním tématem diplomové práce je volný čas. Nejen jeho vymezení, ale také představení výzkumů, které byly provedeny o jeho determinantech. Je důležité vymezit volný čas, aby bylo jasné, jak na něj bude v této práci pohlíženo. Jeho vnímání může být u každého jiné – je také nutné počítat s tím, že vnímání volného času bude u cílové skupiny seniorů specifické – odlišné např. od představy volného času adolescentů.

Tato diplomová práce se věnuje určení determinantů, které ovlivňují způsob trávení volného času u vybraných respondentů. Výzkumnice se zajímala o osobní a rodinné charakteristiky respondentů, o způsob trávení volného času a co trávení volného času ovlivňuje. Pokud se během života člověka změnilo, tak z jakého důvodu.

První kapitola práce se zaměřuje na definici pojmu volný čas, dále také na různé pohledy na něj, na jeho funkce a také na to, jak byl vnímán v průběhu historie. Jsou zde zmíněny také některé teorie a přístupy k volnému času. Zmíněno je také, jak je vnímán volný čas v dětství, dospělosti a stáří.

Ve druhé kapitole jsou popsány výsledky výzkumů, které v této oblasti byly v posledních letech uskutečněny. Jejich zaměření je zpravidla centrováno na různé způsoby trávení volného času seniorů.

Samotnému výzkumu se věnuje třetí kapitola. V té je nejdříve popsán cíl, předmět a metodologie. Zahrnuje také odůvodnění výběru respondentů a způsoby vyhodnocení získaných poznatků. Pro získávání dat byly provedeny volné rozhovory a pozorování. Jak již bylo zmíněno, práce zjišťuje determinanty ovlivňující způsob a možnosti trávení volného času u vybrané skupiny respondentů.

1 VOLNÝ ČAS

S termínem volný čas se setkáváme v poslední době stále častěji v nejrůznějších souvislostech. Pro každého z nás znamená něco jiného, každý ho tráví trochu jinak. V průběhu ontogeneze se může způsob trávení volného času měnit, ale také nemusí.

V této kapitole se pokusím termín volný čas vymežit, popíšu krátce jeho vnímání v průběhu historie a také upozorním na specifika způsobu trávení volného času podle věku.

1.1 Úvod do problematiky

Definovat volný čas se může zdát na první pohled velmi jednoduché, přesto ale jednotná definice pojmu neexistuje a téměř každá skupina vědců zkoumající volný čas tvoří svou vlastní. Hájek a kolektiv převzali tu svou od sociologa J. Dumazediera, která volný čas definuje jako: „*Souhrn činností, které může člověk provozovat s plnou libovůlí, buď pro odpočinek nebo pro pobavení, či pro rozvoj svých znalostí nebo nezištné školení, pro svou dobrovolnou účast na společenských záležitostech nebo svobodnou tvůrčí činnost poté, když se uvolnil ze závazků pracovních, rodinných i společenských.*“¹

Němec definuje volný čas jako dobu, v jejímž rámci si člověk může svobodně zvolit, co bude dělat. Činnosti mu přinášejí potěšení a radost, to stejné mohou přinášet i druhým.²

Važanský a Smékal upozorňují, že je potřeba vzít v úvahu výchozí pozici pozorovatele. Sociologové pohlíží na volný čas jako na fenomén, který zkoumají, zatímco pedagogové (a jiní) s ním mohou pracovat.³

Pro svůj výzkum využili Važanský a Smékal definici volného času od M. Žákové. Ta ho vymezuje jako „*časový prostor, který člověku umožňuje svobodnou volbu činností, kdy si člověk vybírá činnost nezávisle na společenských povinnostech,*

¹ HÁJEK, Bedřich. *Děti, vedoucí, volný čas*, s. 25.

² srov. NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*, s. 17.

³ srov. VÁŽANSKÝ, Mojmír a Vladimír SMÉKAL. *Základy pedagogiky volného času*, s. 17.

vykonává ji tedy dobrovolně a tato činnost mu poskytuje uspokojení a příjemné zážitky.“⁴

Pávková objasňuje volný čas jednoduše jako „*opak nutné práce a povinností, dobu, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat, děláme je dobrovolně a rádi, přinášejí nám pocit uspokojení a uvolnění.*“⁵

Z předchozích definic tedy vyplývá, že volným časem můžeme nazývat dobu, kterou vyplňují činnosti, které jsme si dobrovolně zvolili, díky kterým relaxujeme a které nám přinášejí uspokojení.

1.2 Pohledy na volný čas

Pávková zmiňuje několik pohledů na volný čas. Z hlediska ekonomického je v této oblasti podstatné, kolik je investováno do „průmyslu volného času“, kolik prostředků je poskytováno, jakým způsobem a také jestli se vrací alespoň část nákladů. Investice jsou důležité, protože lidé při kvalitním odpočinku v rámci volného času zrelaxují a mohou podávat lepší pracovní výkon. Velká paleta možností naplňování volného času může také být prevencí sociálně patologických jevů. Pávková uvádí, že úroveň společnosti můžeme posoudit také tím, kolik jsou lidé schopni a ochotni investovat do volného času.⁶

K utváření vzájemných vztahů a jejich kultivování dochází zpravidla také v rámci trávení volného času. Zároveň může docházet k jisté kompenzaci vlivu problematických rodin, což se děje zvláště u dětí a mladých lidí. Z tohoto sociologického a sociálně psychologického pohledu je podstatné zkoumání nejen vzájemných mezilidských vztahů, ale také sociálních vlivů na člověka. Specifické v této oblasti jsou hromadné sdělovací prostředky, které mají velký vliv samozřejmě i na způsob trávení volného času.⁷

Také stát je pro oblast volného času významný. Je velmi podstatné do jaké míry zasahuje do způsobu či možností trávení volného času svých obyvatel. Podstatný je vliv především na mládež. Stát má možnost ovlivňovat a do určité míry

⁴ VÁŽANSKÝ, Mojmír a Vladimír SMÉKAL. *Základy pedagogiky volného času*, s. 17.

⁵ PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 15.

⁶ srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 17.

⁷ srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 17–18.

i směřovat zařízení zabývající se volným časem u mládeže, nebo také vytvářet možnosti pro jeho aktivní trávení. U dospělých by měl přispívat k pozitivním postojům společnosti k aktivitám ve volném čase. Dospělí by také měli podporovat mládež v různých formách trávení volného času. V neposlední řadě je starostí státu vzdělávání a příprava profesionálů a dobrovolníků, kteří se oblasti volného času budou věnovat.⁸

I v rámci volného času dochází k tělesnému a duševnímu rozvoji člověka z pohledu zdravotně hygienického. Typickým příkladem je kontrola denního režimu na táboře nebo pobytovém zařízení. Při tvoření volnočasového programu pro dospělé je zase třeba vycházet z křivky výkonnosti jedince. Podstatnými faktory jsou také hygiena prostředí, sociálních vztahů a duševní hygiena jedince.⁹

Jako v ostatních oblastech lidského života je i ve volném čase potřeba brát ohled na věk a individualitu každého z nás. Na místě je rozhodně brát v úvahu nejen psychologické, ale i biologické potřeby člověka. Pedagogika by měla podporovat především rozvoj smysluplného trávení volného času u dětí a mládeže. Ti by měli mít možnost seberealizace, ale zároveň stále ještě pocit bezpečí a ochrany. V každém případě by vše mělo fungovat na principu dobrovolnosti. Pávková zmiňuje, že pedagogika v rámci volného času u dětí plní dva úkoly. Výchova ve volném čase zahrnuje nabídku smysluplných aktivit, které budou rekreační i výchovně vzdělávací, zatímco výchova k volnému času člověka seznamuje s možnostmi, jak se dá volný čas trávit.¹⁰

Volný čas u dětí a mladých lidí je dnes označován jako rizikový faktor. Jeho množství se zvětšuje, ale jeho trávení není vždy kvalitní. Často dochází k zanedbávání pedagogického ovlivňování trávení volného času, což může být značně problematické. Důkazem toho je zvyšující se závislost mladých na drogách nebo hracích automatech.¹¹

⁸ srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 18.

⁹ srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 18–19.

¹⁰ srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 19–20.

¹¹ srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 20.

Při posuzování volného času je také potřeba brát v úvahu kontext, ve kterém bude posuzování probíhat. Například kontext historický, nebo prostorový a dále také samozřejmě sociální a kulturní.¹²

1.3 Funkce volného času

Na funkce volného času se autoři dívají z různých pohledů. Knotová uvádí jako nejobvyklejší dělení ve dvou rovinách, a to v rovině společenské funkce volného času a funkce významné pro člověka.¹³ Funkce volného času jsou autory zpravidla vztahovány k člověku nebo ke společnosti. Rozcházejí se v pohledu na to, jestli volný čas posuzovat jako vztah společnosti a volného času, nebo jako vztah člověka a volného času. Důležité je i to, zda autor posuzuje volný čas optimistickým, nebo kritickým pohledem.

Knotová zmiňuje několik dělení funkcí volného času podle několika autorů. Jako první uvádí rozdělení podle Dumazediera, který rozlišuje tři vzájemně se prolínající funkce. Podle něj se objevují střídavě ve všech činnostech. Jedná se o funkci odpočinkovou, rozptýlení a rozvoj. Odpočinková slouží k relaxaci a zotavení, rozptýlení nabízí zábavu, únik do činností v imaginárním světě. V poslední funkci se jedná o rozvoj osobnosti prostřednictvím různých kreativních činností.¹⁴

Čeští autoři zpravidla citují vymezení funkcí volného času od Opaschowského (1962). Ten jmenuje sedm hlavních funkcí – rekreační (odpočinek, relaxace), kompenzační (rozptýlení, zábava), enkulturační a edukační (kulturní aktivity, celoživotní učení), kontemplační (duchovní rozměr, hledání smyslu života), komunikační (podpora sociálních kontaktů), participační (aktivity občanské) a konzumní (spotřebovávání statků). Je zajímavé, že Opaschowský tyto funkce rozděluje podle významu na individuální (rekreace, kompenzace, edukace a kontemplace) a společenské (enkulturace a komunikace). Všechny funkce jsou navzájem propojené.¹⁵

¹² srov. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*, s. 9.

¹³ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 32.

¹⁴ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 33.

¹⁵ srov. OPASCHOWSKI in KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 33.

Dvě předešlá rozdělení jsou typická pro evropské autory zabývající se problematikou volného času. Trochu jiné rozdělení přináší Rojek (2005), který uvádí, že volný čas má čtyři hlavní funkce, a to manipulativní (volný čas jako prostředek sociálního rozvrstvení), regulativní (regulace životního stylu a způsobu života), identitní (možnosti členství v různých skupinách) a mobilizační (čas pro opozici vůči společenskému tlaku).¹⁶ Jak je vidět, toto členění se výrazně odlišuje od všech předchozích.

1.4 Vnímání volného času z pohledu historie

Volný čas měli lidé v každé době v historii, ale jeho vnímání a rozsah se měnily současně s životními podmínkami ve společnosti. Je logické, že zvětšování rozsahu volného času zvyšuje jeho význam v životě člověka. Z biologického pohledu by mělo docházet k pravidelnému střídání aktivit pracovních a odpočinkových.¹⁷

Např. aktivitám, kdy se hledala obživa pomocí sběru nebo lovu, bylo věnováno jen několik hodin a lidé se pak mohli angažovat společensky. S rozvojem zemědělských aktivit začala práce zabírat většinu času. Práce je sice sezonní, ale člověk s ní nemůže být v podstatě nikdy hotov.¹⁸ Práce v zemědělství byla v období před průmyslovou revolucí vázána k vysokým společenským vrstvám. Lidé pracující v zemědělství byli zpravidla vázáni ke své domácnosti a jejich životní rytmus určovala práce, takže měli méně volného času než vyšší vrstvy společnosti. Ty měly čas strukturovaný jinak – lépe zajištění lidé se věnovali zpravidla zábavě, odpočinku nebo vytváření a podpoře sociálních kontaktů a podstatné pro ně bylo také vzdělání.¹⁹

Problematikou volného času se zabýval již Aristoteles. Podle něj ho můžeme využívat k přemýšlení, diskusím s přáteli, čtení poezie, nebo poslechu hudby. Odmítal do volného času zahrnovat nudu a nicnedělání. Když už člověk má nějaký volný čas, měl by se tedy, podle Aristotela věnovat vědě a filozofii. Nejvyšší

¹⁶ srov. ROJEK in KNOTOVÁ, Dana (podle Rojek, 2005). *Pedagogické dimenze volného času*, s. 34.

¹⁷ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 9.

¹⁸ srov. ROJEK in KNOTOVÁ, Dana (podle Sokol, 2006). *Pedagogické dimenze volného času*, s. 9.

¹⁹ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 10.

hodnotu má pro Aristotela volný čas ve chvíli spojené se svobodou a štěstím.²⁰ Volno pro obyvatele starého Řecka znamenalo možnost pěstování ducha a těla, pozorování skutečností a také umění. To Aristoteles označil za vhodné vyplnění prázdných chvil – tedy vzdělávání a kultivaci člověka.²¹ Časem člověka a jeho rozdělením na pracovní a volný se také zabývali také Platon a Seneca.

Evropa byla ve středověku ovlivněna dominantním postavením církve, která zasahovala samozřejmě také do způsobů trávení volného času. Asketismus, kterému byli lidé pro život učeni, vyžadoval, aby byly volné chvíle vyplňovány modlitbou. Tomáš Akvinský doporučuje, aby život pozemský byl věnován zbožnému rozjímání, a tedy přípravě na posmrtný život. Jednalo se o snahu dát prostřednictvím církve životu větší hodnotu. Čas byl tehdy dělen především na pracovní a po pracovní. Druhého nebyvalo mnoho a pokud jej lidé měli, zpravidla ho využívali na odpočinek a načerpání sil. Za předpoklad praktického života byl považovaný kontemplativní život. Na jeho duchovní rozměr bylo ale nahlíženo jinak než dnes. Od 16. století začaly protestantské církve vyzdvihoval práci – požadovaly, aby každý člověk měl něco na práci a opovrhovali zahálením.²²

Renesance přinesla změnu vnímání postavení práce v životě člověka. Stala se hlavní náplní života lidí. Zahálení bylo považováno za naprosto nevhodné a mezi ukazatele kvalitního života patřila píle, skromnost a především pracovitost. Volný čas měl být především určen pro odpočinek, aby pak člověk mohl podávat znovu velmi dobrý výkon v práci.²³

Nové pohledy na volný čas přinesli do renesance až utopisté. Thomas More ve svém díle *Utopia* popisuje různé možnosti trávení volného času. V práci měli lidé trávit šest hodin a pak se věnovat studiu, nebo se svým časem nakládat podle svého uvážení. Thomasso Campanella chtěl, aby v jeho Slunečním státě lidé pracovali jen čtyři hodiny denně. Volný čas pak měli zaplňovat studiem, čtením, procházkami, ale hlavně radostně. Zakazoval ovšem hazardní hry.²⁴

²⁰ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 34–35.

²¹ srov. KUČEROVÁ, Stanislava. *Volný čas jak hodnota*, s. 12.

²² srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 35.

²³ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 35.

²⁴ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 35–36.

Podle některých autorů je tvůrcem představy o aplikaci svobody na volný čas Jean-Jacques Rousseau. Ve své knize *Emil, čili o vychování* chce pro své svěřence v tomto ohledu absolutní svobodu, protože to považuje za velkou pomoc při odhalování charakteru. Pro mladého člověka by měl být čas svobody nejlépe využitým časem. Immanuel Kant navrhuje, aby to tak bylo u všech lidí, nejen u mladých. Podle Kanta nebylo možné, aby do času rezonance byl zahrnut všechnen čas. Považoval to sice za ideál, ale byl přesvědčen, že není možné ho dosáhnout. Požaduje proto, aby každý člověk měl denně k dispozici určitý volný čas. Nejlépe by ho měl trávit čtením a psaním pro veřejnost.²⁵

Po průmyslové revoluci došlo k zásadní proměně společnosti a mj. byla pozměněna i hodnota práce a hodnota volného času. Došlo k tomu přesným vymezením doby pro práci a pro volný čas. Společnost se postupně vyvíjela do moderní podoby, jakou známe dnes, a vývoj umožnil vytvoření materiálního blahobytu. S procesem modernizace se spojuje industrializace, sekularizace a také nárůst vzdělanosti. Vlivem industrializace došlo k další změně role času v životě člověka. Bylo obtížné provést synchronizaci času v práci a volného času, což byl důvod k zavedení kontrol, které zjišťovaly, kolik času tráví člověk v práci. Nového rozměru nabývá i jiná drobnost – oddělení místa bydliště od místa výkonu práce, protože člověk potřebuje nový rytmus svého života. Ten ale zpravidla neodpovídá biologickému rytmu. Nedochozí tedy jen k odlišnému strukturování času, ale také k novým vztahům práce a času mimo práci.²⁶

Ze zcela nového úhlu se na sféru volného času díval Karel Marx, který hledal souvislosti práce a volného času. Sféra práce pro něj byla jakousi nutností, kdežto sféra volného času sférou svobody. V jejím rámci se člověk svobodně rozhoduje a vybírá si činnosti. Je také podmínkou dalšího rozvoje člověka a jeho schopností. Ty je třeba rozvíjet, aby mohlo dojít ke vstupu na trh práce. Podle Marxe není možné mít volný čas bez práce. Měl by člověka postupně měnit ve zcela jiný subjekt.²⁷

Díky rozmachu průmyslu a tím dané potřebnosti stále většího množství pracovníků, došlo ke stěhování lidí do měst a tím odklonu populace od zemědělství. Je zajímavé sledovat také vývoj pracovní doby. Mezi lety 1830–1860 byla pracovní

²⁵ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 36.

²⁶ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 9–10.

²⁷ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 36–37.

doba 90 hodin týdně, v letech 1920–1930 už lidé trávili v práci týdně 50 hodin. Na tomto příkladu je vidět, že se v průběhu let velmi proměňoval vztah mezi pracovní dobou a dobou, kterou lidé trávili mimo práci. Přispělo k tomu také uzákonění pracovní doby, starobních důchodů, nebo vstup žen na trh práce.²⁸

Jak se postupně společnost vyvíjela, měnilo se i její pojetí volného času. Němec rozděluje vývoj po druhé světové válce do tří etap. Tu první řadí do 50. a 60. let, kdy byl volný čas uváděn jako protipól práce. Hlavní náplní volného času byla tehdy relaxace a načerpání nových sil pro další práci. Vzdělávání bylo používáno také výhradně k účelům rozšíření pracovní kvalifikace. Druhou etapu zasazuje do 70. a 80. let. Zde došlo ke změně, protože vyhraněnost volného času a práce se začala stírat. Volný čas byl v té době vnímán jako činnosti, které uspokojují potřeby hmotné a kulturní. Sloužil už nejen na odpočinek, ale také k seberealizaci. V této době začaly také vznikat možnosti trávení volného času v kroužcích. Péče byla věnována hlavně mladým lidem. Trávení volného času už přestává být privilegiem pro vyšší společenské vrstvy, ale stává se stále dostupnější pro všechny (podmíněno je spíše typem práce). Třetí etapu ohraničuje Němec pouze na začátku a to devadesátými lety. Hranice mezi časem pracovním a volným jsou již téměř setřené. Lidé si sami určují, co chtějí v rámci volného času dělat, protože je to zajímavá nebo baví. Stále více snah se soustřeďuje na kultivaci člověka. V současné době je potřeba brát v úvahu některé nové fenomény, například emigrantskou problematiku nebo komercializaci trávení volného času apod.²⁹

Hájek upozorňuje, že již od 60. let 20. století existuje snaha výstižně definovat naši společnost, tato definice nicméně doposud nebyla nalezena. Za jednu z klíčových kategorií, klíčovou pro pojmenování, je považován volný čas, a to proto, že se postupně stal součástí života člověka a je také součástí výchovy dětí. Týká se ale všech fází lidského života a prostředí.³⁰

Giddens uvádí, že předmoderní kultury měly svůj způsob používání času. Začátek používání kalendáře byl stejně významný jako objev písma. Ještě před vynálezem hodin (stroje) bylo počítání času spojeno s místem. Nebylo možné určit

²⁸ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 10.

²⁹ srov. NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*, s. 15–17.

³⁰ srov. HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogika volného času*, s. 5–6.

„kdy“, bez současného popisu „kde“. Také se mohlo „kdy“ porovnávat s přírodními úkazy. Teprve po vynálezu hodin (stroje) a jejich rozmachu, ke kterému došlo od konce 18. století, došlo k oddělení času a prostoru. Od té doby je celosvětově uznávaná sociální organizace času a vznikl tzv. „prázdný čas“. Aby se mohl vyprázdnit prostor, musí být také vyprázdněný čas. V moderní době dochází často k tomu, že dění na nějakém místě ovlivňuje dění na místech, která jsou velmi vzdálená.³¹

1.5 Volný čas jako součást životního a sociálního času

Každou lidskou činnost provozujeme v prostoru (na místě) a v čase (po určitou dobu). Na čas se můžeme dívat například jako na veličinu v rámci fyziky, nebo na součást biologického procesu. Můžeme ho také posuzovat v rámci sociálního kontextu. Jeho strukturace v tom případě probíhá v rytmu sociálních aktivit. Hodnota času je posuzována ekonomicky, eticko-individuálně nebo politicky. Čas můžeme také považovat za zdroj (pro sebe, nebo ostatní), za prostředí, nebo za horizont (smysl, naše zkušenosti).³²

Čas chápeme ve dvou dimenzích, a to v lineární a cyklické. Přičemž cyklická vychází z opakování skutečností (střídání dne a noci aj.). Lineární je považována za neopakovatelnou a nezvratnou. Vyjadřujeme ji minulostí, přítomností a budoucností.³³

V sociální rovině je čas významný podle příslušnosti člověka k určité sociální skupině. Problém sociální roviny času je v tom, že nevíme přesně, jak ji určit. Na toto téma probíhá velmi mnoho výzkumů a měření, ale stále není jasné přesné zakotvení. Za podstatné jsou považovány vztahy mezi prací a činnostmi, které provádíme každý den a také strategie strukturování času. Dále se zjišťuje, do jaké míry jsou podstatné proměnné, jako například sociální status, věk, typ práce, velikost

³¹ srov. GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*, s. 23–26.

³² srov. ROJEK in KNOTOVÁ, Dana (podle Rojek, 2005). *Pedagogické dimenze volného času*, s. 38–39.

³³ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 40.

příjmu apod., dále zda záleží i na výběru konkrétních aktivit pro naplňování volného času. Do profilace sociální sféry volného času je také třeba zahrnout prostor, který je potřeba pro náboženství a církevní rituály. Jako příklad můžeme uvést model křesťanských církví, kde je sedmidenní týden, přičemž šest dní je pracovních a sedmý volný. Cykly mohou být také denní, nebo roční. Sociální sféra volného času je zahrnována proto, že volný den se zpravidla trávil na posvátných místech nebo v chrámech. Probíhaly zde jednak závazné a striktně dané rituály, ale také byla možnost sdílení se s komunitou ostatních. Docházelo k jakémusi zarámování lokálních sociálních skupin.³⁴

V současnosti lidé stále méně odlišují čas pro práci a pro volný čas. Práce je považovaná nejen za zdroj příjmu, ale také je již pevně ukotvena v životním stylu, v jejím rámci dochází k seberozejví a popřípadě také k zábavě či potěšení. Na druhou stranu je ale hodně lidí nezaměstnaných. Ti vnímají čas zcela jinak, protože jim chybí čas práce. Je důležité se zaměřovat nejen na množství volného času, ale také na činnosti, které jsou v jeho rámci uskutečňovány.³⁵

Základy pedagogiky volného času byly položeny v německy mluvících zemích. Za zakladatele pedagogiky volného času je považován Fritz Klatt. Rozvoj oboru začal až v 70. letech minulého století.

1.6 Teorie a přístupy k volnému času

Téma volného času je zpravidla přiřazováno do pedagogiky. V jejím rámci jsou zkoumány možnosti jeho trávení, vytvářeny koncepce výchovy ve volném čase a také je tvořena databáze přístupů, které se uplatňují.

V německy mluvících zemích byly položeny základy pedagogiky volného času tak, jak na ně dnes nahlíží pedagogika. Poprvé byla zmíněna v roce 1929, ale k jejímu rozvoji došlo až v 70. letech 20. století. Dříve se volným časem zabývala především antropologie a sociologie. V anglicky mluvících zemích je situace poněkud jiná. Není zde kladen důraz na pedagogický akcent volného času. Věda o volném čase se zaměřuje spíše na sport nebo turismus. V případě, že jsou prováděny

³⁴ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 40–41.

³⁵ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 43.

vědecké studie, vždy se zaměřují na nějaký konkrétní typ trávení volného času, podmínky, které jsou proto potřebné, nebo například management volného času.³⁶

V České republice položil základy pedagogiky volného času Vážanský, který interpretoval především pojetí Německé a Rakouské.

Díky demografickému vývoji (nárůstu počtu osob v seniorském věku) stojí před pedagogikou volného času nové úkoly a nové výzvy. Je potřeba se zaměřovat na několik faktorů, které dané téma mohou ovlivňovat. Ať už se jedná o zdravotní stav, nebo dřívější zaměření člověka.³⁷

Je zajisté potřebné se také zmínit o možnostech celoživotního vzdělávání a jeho role v rámci volnočasových aktivit. Protože učení je proces celistvý a trvá celý život, je nutné přizpůsobovat jej zvláště v pozdějším věku. V rámci volného času se pracuje zpravidla na posilování sociálních a interpersonálních kompetencí. Například rozvoj kreativity, posilování motivace, nebo zásady efektivní komunikace. Tyto kompetence se dají rozvíjet také mimo formální vzdělávání. Důležitý je samozřejmě také vliv rodiny, přátel nebo komunity. Problematické je neukotvení neformálního vzdělávání a jeho jasné vymezení v legislativě.³⁸

1.7 Specifika způsobu trávení volného času podle věku

Při posuzování specifík volného času u různých věkových skupin je potřeba brát v úvahu (samozřejmě kromě věku) prostředí, ve kterém se člověk nachází, společenské podmínky a samotný přístup jednotlivých generací k problematice volného času.

³⁶ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 45.

³⁷ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 49.

³⁸ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*, s. 49–50.

1.7.1 Volný čas u dětí a mládeže

Výchova dětí a mladých lidí začíná obvykle v rodině. Nejprve s rodiči a posléze i ve vlastní, vybudované rodině. Dále probíhá v rámci školy, přípravě na budoucí profesi a následně v práci samotné. A není možné vynechat ani výchovu ve volném čase, tedy zájmových aktivitách. Pokud by docházelo k jednostrannému zatížení, nebo vynechání některé z uvedených oblastí, výchova by byla narušena a deformována.³⁹

Zastřešujícím pojmem je dnes výchovné zhodnocování volného času, které zahrnuje několik oblastí. Tou první je výchova ve volném čase a zahrnuje působení v době, kdy dítě neplní školní povinnosti, ani základní biologické potřeby. V této oblasti je důležitá dobrovolnost. Oblastí druhou je výchova prostřednictvím aktivit volného času. V jejím rámci jsou děti a mladí lidé formováni k osvojování dovedností a znalostí v rámci volného času. Rozvíjí se například jejich osobní zájem v nějaké oblasti. Jako třetí oblast je chápána výchova k volnému času. Tady se jedná o reflexi volného času jako takového. Jde o jeho zkoumání, aby bylo následně možné upravovat nabídku aktivit.⁴⁰

Vnímání volného času u dětí a mládeže se neustále mění. V dnešní době je volný čas oceňován a považován za jedno z kritérií kvality lidského života. V současnosti volíme způsob trávení volného času podle spousty měřítek, jako například možností si vybrat přístup, aktivitu nebo hodnoty. V dnešní době si už může vybrat způsob trávení svého volného času téměř každý.⁴¹

Pokud dítě, popřípadě mladý člověk, nemá možnost si vytvořit sociální vazby s okolím vrstevníků, může dojít k sociální izolaci, což může vést například ke ztrátě a snížení sebedůvěry a může pokračovat až ke vzniku šikany. Je tedy potřeba podporovat nejen dobré vztahy s rodinou, ale také rozvíjet sociální vztahy u vrstevníků a přátel.⁴²

³⁹ srov. HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*, s. 11.

⁴⁰ srov. HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*, s. 18.

⁴¹ srov. HOFBAUER, Břetislav. *Kapitoly z pedagogiky volného času: soubor pojednání o volném čase a jeho výchovném zhodnocování*, s. 158.

⁴² srov. WHO. *Social determinants of health and well-being among young people: health behaviour in school-aged children (HBSC) study*, s. 30.

1.7.2 Volný čas u dospělých

V rámci volného času u dospělých se nejčastěji zkoumá jeho objem, strukturace a způsoby chování ve volném čase. Knotová uvádí, že podle agentury Medián v roce 2009 sdělilo více než 70 % dotázaných dospělých, že za pozitivní a žádoucí považují stav, kdy mají hodně času pro sebe a své koníčky. Ve výzkumu je uvedena možnost rozštěpení společnosti do dvou velkých skupin. První skupina je tvořena lidmi, kteří žijí dynamický život, jsou vzdělaní a produktivní. Druhou tvoří lidé, kterým dynamika, pružnost nebo vzdělání chybí. Právě ti mohou být vytlačováni na okraj společnosti, i když sféra volného času může být pro tuto skupinu klíčová.⁴³

Z výzkumu Knotové vyplývá, že dospělí využívají organizované zájmové vzdělávání při naplňování svého volného času. Volba má výrazně individuální charakter. Vzdělávacích aktivit nejčastěji využívají lidé mezi 20 a 29 lety. Za klíčový faktor považuje autorka formální vzdělání respondentů. Čím vyššího vzdělání respondent dosáhl, tím aktivněji si vyhledává nabídky vzdělávání v rámci volného času. Za největší překážku považují respondenti nedostatek informací o nabídkách příležitostí ke vzdělání. Z toho tedy vyplývá, že pokud chceme, aby se do zájmového vzdělávání zapojil větší počet dospělých, je potřeba zpřehlednit a zvýšit informovanost o možnostech.⁴⁴

Z průzkumu pro MŠMT vyplývá, že kvůli stále většímu naléhání na další vzdělávání u dospělých je potřeba jim ho nabídnout i jako možnost zajímavého způsobu trávení volného času. Může se totiž jednat o velmi silnou vnitřní motivaci, díky které, bude člověk rád doplňovat své vzdělání a zároveň se mu bude zdát čas smysluplně využitý.⁴⁵

U dospělých se zdá, že jejich trávení volného času provází řada problémů. Za nejčastější důvody je považován nedostatek financí, nedostatek času kvůli pracovnímu nasazení, upřednostňování potřeb druhých před vlastními, nedostatek motivace nebo nízká informovanost o možnostech trávení volného času.⁴⁶

⁴³ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Neformální zájmové vzdělávání dospělých ve volném čase*, s. 70.

⁴⁴ srov. KNOTOVÁ, Dana. *Neformální zájmové vzdělávání dospělých ve volném čase*, s. 75–76.

⁴⁵ srov. *Vzdělávání dospělých v ČR*. [online]. [cit. 2017-02-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/zprava-z-pruzkumu-vzdelavani-dospelych-v-cr>

⁴⁶ srov. *Vzdělávání dospělých v ČR*. [online]. [cit. 2017-02-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/zprava-z-pruzkumu-vzdelavani-dospelych-v-cr>

1.7.3 Volný čas u seniorů

Problematika volného času u seniorů je v rámci společnosti řešena stále častěji. Je ovlivněna několika faktory. Především je to způsob trávení volného času v dospělém věku. K tomu se přidává to, jestli žije senior sám, s partnerem nebo rodinou, jestli žije v pobytovém zařízení, nebo ve vlastním bytě.

Je důležité, aby trávení volného času bylo efektivní. Má to velký význam pro kvalitu života, protože podporuje duševní zdraví a také dopomáhá zůstat co nejdéle ve společnosti. V případě, že nedochází k plnohodnotnému a smysluplnému naplňování volného času, může být komplikovaná adaptace na změny v životě seniora. V úvahu je také potřeba vzít aktuální zdravotní stav, možnosti a limity. Na tomto základě by měly být aktivity podle potřeby přizpůsobovány. Důležité jsou kromě zdraví také vztahy s rodinou, která může seniorovi v jeho životě velmi pomoci. Je samozřejmé, že ochranné mechanismy proti limitům a životním změnám je potřeba vytvářet už od dětství, ale ve zdravém rodinném prostředí a při dostatečně kvalitní komunikaci s rodinou a přáteli se vytváří ochrana proti rizikovým faktorům v každém věku. Čím více má člověk zdrojů energie a pozitivního myšlení, tím spíše je naladěný také na smysluplné trávení volného času. Je potřeba nezapomínat na vliv vrstevníků, který může být i v seniorském věku důležitý.⁴⁷

Právo na seberealizaci (možnosti využívání svých schopností a přístup ke vzdělávacím, duchovním a rekreačním zdrojům společnosti) ukotvují *Zásady OSN pro seniory*. Dále by měly garantovat seniorům zařazenost do společnosti, zachování důstojnosti, nebo možnost se samostatně rozhodovat, jak nejdéle je to možné.⁴⁸

⁴⁷ srov. WHO. *Social determinants of health and well-being among young people: health behaviour in school-aged children (HBSC) study*, s. 20–29.

⁴⁸ srov. MPSV. *Zásady OSN pro seniory*. [online]. 2005. [cit. 2015-05-21]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/1111>.

2 VÝZKUMY DETERMINANTŮ VOLNÉHO ČASU

V této kapitole bude popsáno několik výzkumů, které proběhly v rámci zkoumání trávení volného času u lidí starších 60 let. Nebyl nalezen žádný, který by se věnoval stejnému tématu jako tato práce. Vybrány byly výzkumy, které ukazují na stav zkoumané problematiky.

Minhat u cílové skupiny (lidé starší 60 let) zjišťoval pomocí standardizovaného dotazníku, jestli existuje pozitivní souvislost mezi způsobem trávení volného času a kvalitou stárnutí.⁴⁹ Tato diplomová práce se sice nezabývá kvalitou stárnutí, ale výzkum je zmíněn, protože ukazuje, jakým způsobem tráví cílová skupina nejčastěji svůj volný čas. Ukazuje také rozdíly mezi způsobem trávení volného času na venkově a ve městě v Malajsii.

Podle autorů mají na volnočasové aktivity člověka vliv nejrůznější faktory, bez ohledu na jeho věk, jako například pohlaví, rodinný stav, finance, nebo lokalita, kde žije. U seniorů dochází kromě těchto k ovlivňování i dalšími faktory, specifickými pro daný věk. Jedná se například o zdravotní stav (aktuální i dlouhodobý), dřívější vykonávanou práci a její důsledky na zdravotní stav a celkový život člověka, nebo stav kognitivních schopností. Minhat uvádí, že podle jedné japonské studie se s přibývajícím věkem člověk stále méně účastní volnočasových aktivit, které jsou fyzicky náročné.⁵⁰

Zajímavé je srovnání starších mužů a starších žen. Starší muži ve volném čase spíše pracují, zatímco starší ženy volí spíše pasivnější volnočasové aktivity. Nedochází u nich příliš často k fyzickým aktivitám. Faktorem určujícím způsob trávení volného času je také lokalita, ve které senior žije. Studie ukazují, že by se senioři na venkově měli více zapojovat do volnočasových aktivit, protože jejich zapojení je oproti těm ve městě malé.⁵¹

⁴⁹ srov. Minhat, H, & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 840.

⁵⁰ srov. Minhat, H, & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 841.

⁵¹ srov. Minhat, H, & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 842.

Minhatova výzkumu se účastnilo 268 respondentů a jejich věk se pohyboval mezi 61 a 73 lety. Genderově byli respondenti téměř vyvážení, protože se účastnilo 51,5 % žen a 48,5 % mužů. Mezi jejich nejčastější aktivity patřily rozhovory a relaxace (79 %), dále sledování televize (75 %) a četba (63 %). Naopak aktivity, kterých se respondenti výzkumu neúčastní téměř vůbec, jsou hraní golfu, sport, nebo stolní hry. Z těchto výsledků vyplývá, že respondenti se raději účastní poznávacích pasivních aktivit, než rekreačních (Tai-či, jogging, chůze, golf) a sociálních (návštěvy u přátel, obcházení obchodů, chození do kostela). Zájem příliš nejeví ani o hru na hudební nástroje, surfování po internetu, nebo kreslení.⁵² Výsledky výzkumu také ukázaly, že aktivity respondentů nejsou příliš rozmanité.

Existuje také statisticky významná souvislost mezi rodinným stavem, úrovní vzdělání, lokalitou, kde respondent žije a způsobem trávení volného času. Pro rekreační aktivity byly vyhodnoceny jako nejvýznamnější faktory pohlaví, rodinný stav, úroveň vzdělání a lokalita. Muž z města s vyšším vzděláním má podle výsledků výzkumu největší procentní šanci, že bude trávit volný čas rekreačními aktivitami. U poznávacích činností byl nejvýznamnější věk, rodinný stav a vzdělání. Největší šanci trávit rekreačními aktivitami volný čas mají mladší senioři s vyšším vzděláním. Sociálním aktivitám se nejčastěji věnují senioři žijící na venkově.⁵³

Minhatův výzkum ukázal, že pouze 7,5 % Malajců starších 60 let se věnuje každý den nějaké volnočasové aktivitě. U starších seniorů je menší pravděpodobnost, že se zapojí do společenských aktivit. Jak již bylo zmíněno výše, nejčastěji tráví volný čas relaxací a sledováním televize. Právě na toto nebezpečí upozorňují lékaři, protože časté pasivní trávení volného času může způsobit zdravotní komplikace. Výsledky také ukázaly, že existuje poměrně malá rozmanitost nabídky volnočasových aktivit pro seniory. S tím souvisí také jejich nízká informovanost o těchto možnostech.⁵⁴

Tento výzkum ukazuje, jakým způsobem tráví volný čas lidé v Malajsii podle lokality, kde žijí. Lokalita tedy ovlivňuje způsob trávení jejich volného času.

⁵² srov. Minhat, H, & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 842.

⁵³ srov. Minhat, H, & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 843–844.

⁵⁴ srov. Minhat, H, & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 845.

Další výzkum se zaměřuje na zjišťování, do jaké míry souvisí smysluplné trávení volného času se schopností vyrovnat se s obtížnými životními situacemi.

Nimrod a Shrira ve svém výzkumu zjistili, že pokud člověk v životě tráví smysluplně volný čas, daří se mu lépe vyrovnávat se s obtížnými životními situacemi, jako například úmrtím partnera. Inspirují se dvěma studii z přelomu tisíciletí. Dopady na člověka bývají hodně silné a mohou dokonce vést až k přehodnocení podstaty volného času u člověka. Pokud ale člověk smysluplně naplňuje svůj volný čas již od mládí, pomáhá mu to k udržení delší vitality v životě. Existují ale také studie, které ukazovaly na skutečnost, že s přibývajícím věkem klesá spokojenost člověka.⁵⁵

Údaje pro svůj výzkum čerpali z prvních čtyř vln výzkumu zdravotnictví, stárnutí a odchodu do důchodu v Evropě SHARE. Výzkumu se účastnili senioři ve věku nad 60 let. Cílem výzkumu bylo zjistit, zda existují průřezová témata mezi trávením volného času a kvalitou života respondentů a dále také, jaké determinanty u nich trávení volného času ovlivňují. Z výsledků vyplynulo, že vztah mezi volnočasovými aktivitami a kvalitou života se zvyšuje s časem.⁵⁶

Výsledky výzkumu ukazují, že u lidí, kteří se soustavně a pravidelně nevěnují žádným volnočasovým aktivitám, klesá schopnost vyrovnat se s obtížnými životními situacemi. Vztah mezi volnočasovými aktivitami a schopností vyrovnání se s obtížnou situací kolísá v souvislosti s časem. Autoři v závěru uvádějí, že smysluplné trávení volného času zvyšuje u člověka schopnost „pružnosti“. Může tak lépe reagovat na obtížné životní situace.⁵⁷

Práce Vladimíra Kebzy vymezuje důležitost sociální opory pro život, a tím pádem také pro způsob trávení volného času.

Ve své přehledové studii z roku 1998 Kebza uvádí, že jediným přístupem, který je možný k pochopení nemocí a zdraví je zkoumat komplexně jejich propojení, protože člověk funguje jako celek. Zdraví a nemoc jsou ovlivňovány i z vnějšku. Kebza zdůrazňuje důležitost sociální opory. Tu považuje za podmínku ke zdraví

⁵⁵ srov. Nimrod, G. & Shrira, A. 2016, *The paradox of leisure in later life*, s. 107.

⁵⁶ srov. Nimrod, G. & Shrira, A. 2016, *The paradox of leisure in later life*, s. 106–107.

⁵⁷ srov. Nimrod, G. & Shrira, A. 2016, *The paradox of leisure in later life*, s. 109.

člověka. Míra, v jaké je člověk do společnosti začleněný, a šíře jeho sociální opory mu pomáhá vyrovnat se s náročnými životními situacemi, jako například úmrtím partnera.⁵⁸

Vladimír Kebza zkoumá psychosociální determinanty zdraví. Ve své práci zdraví nejdříve vymezuje jako výsledek interakce člověka a prostředí. Zdraví jako takové totiž neexistuje izolovaně. V současné společnosti do této interakce zasahuje také civilizace. Významnou roli v životě hraje zdravý životní styl a jedním z jeho determinantů je právě zdraví.⁵⁹

Dále zkoumá odlišnosti při poskytování zdravotní péče anebo co všechno má na zdraví vliv. Předpokládáme, že zdravotní stav bude pravděpodobně jedním z nejvíce zmiňovaných determinantů v rámci způsobu trávení volného času u vybrané cílové skupiny.

Častou náplní volného času jsou pohybové aktivity a sport. Někdy se stává, že na základě zhoršení zdravotního stavu člověk téměř nebo úplně přestane s pohybem. Vliv pohybu a sportu na zdravotní stav sleduje studie autorů Heo a Lee.

Ve svém článku zkoumali faktory životní spokojenosti při trávení volného času u lidí nad 50 let na hrách Senior Games. Jedná se o sportovní hry pořádané v různých státech v USA a stávají se čím dál oblíbenějšími. Za velmi důležitý aspekt je považován prožitek, který přivádí na hry stále více lidí.⁶⁰

Autoři se zabývají pojmem vážný volný čas, který vysvětlují jako osobní angažovanost člověka a silný závazek k dané volnočasové aktivitě. Tato angažovanost a závaznost by měla být pro člověka smysluplná. Dodávají také, že trávení volného času je buď příležitostné, nebo vážné. U lidí ve věku nad 50 let se stává náplň volného času velmi důležitým determinantem v životě.⁶¹

Výzkum byl prováděn ve státech Michigan a New York. Zúčastnilo se ho 193 respondentů, kteří hned po absolvování aktivity (například plavání, nebo kulečnickového zápasu) vyplňovali dotazník. Většina otázek byla škálová. Studie se

⁵⁸ srov. KEBZA, Vladimír. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 151–153.

⁵⁹ srov. KEBZA, Vladimír. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 9.

⁶⁰ srov. HEO, Jinmoo a Youngkhil LEE. *Serious Leisure, Health Perception, Dispositional Optimism, and Life Satisfaction Among Senior Games Participants*, s. 115.

⁶¹ srov. HEO, Jinmoo a Youngkhil LEE. *Serious Leisure, Health Perception, Dispositional Optimism, and Life Satisfaction Among Senior Games Participants*, s. 114.

zúčastnilo 119 mužů a 74 žen. Téměř 88 % respondentů mělo vysokoškolské vzdělání a pouze 56 % respondentů bylo v důchodu.⁶²

Svůj zdravotní stav označovali v dotazníku buď jako vynikající nebo dobrý a většina respondentů uvedla, že je spokojená se svým životem. Vyhodnocování výsledků probíhalo prostřednictvím Pearsonova koeficientu korelace. Z výsledků vyplynulo, že existují statisticky významné vztahy mezi věkem respondenta a způsobem trávení vážného volného času pro respondenta příjemným způsobem. Naopak jako statisticky nevýznamný se ukázal vztah mezi volným časem a demografickou příslušností.⁶³ Toto zjištění je velmi zajímavé, protože Minhatova studie ukázala na důležitost lokality, kde člověk žije v rámci volného času. Ve výsledcích těchto studií je tedy rozpor. Výzkumu se účastnilo velké procento respondentů s vysokoškolským vzděláním (88 %), což mohlo mít na výsledky vliv. Rozdíly mohou také vyplývat z rozdílné státní příslušnosti respondentů (Američané a Malajci).

Vzájemným vztahům demografické příslušnosti a volného času se věnovala také studie z Číny. Výzkumníci Wei a Huang zkoumali, jestli existují statisticky významné vztahy mezi volnočasovými aktivitami, demografickou příslušností a pocitem štěstí mezi obyvateli v Číně. Studie přispívá k současnému empirickému ověřování vzájemného vztahu štěstí a způsobu trávení volného času. Tyto ukazatele jsou důležité pro další politické směřování a obchodní praxi v Číně.⁶⁴ Pro tuto diplomovou práci je výzkum podstatný především pro porovnání demografické příslušnosti a volnočasových aktivit.

Vzájemný vztah volného času, potažmo zábavy jako takové, a štěstí je v Číně velmi rozsáhle zkoumán. Některé předešlé studie ukázaly, že aktivity ve volném čase jsou předchůdci uspokojení člověka. Pro studii byly zadány tři výzkumné otázky: Jak se volný čas vztahuje ke štěstí v současné Číně? Jak jsou různé volnočasové aktivity

⁶² srov. HEO, Jinmoo a Youngkhil LEE. *Serious Leisure, Health Perception, Dispositional Optimism, and Life Satisfaction Among Senior Games Participants*, s. 117.

⁶³ srov. HEO, Jinmoo a Youngkhil LEE. *Serious Leisure, Health Perception, Dispositional Optimism, and Life Satisfaction Among Senior Games Participants*, s. 118.

⁶⁴ srov. XIANG WEI, SONGSHAN (SAM) HUANG. *Leisure Time, Leisure Activities, and Happiness in China*, s. 556.

spojené se štěstím v současné Číně? Jaké jsou vztahy mezi sociodemografickými ukazateli a štěstím v současné Číně?⁶⁵

Data pro tuto studii pocházejí z průzkumu Čínského hospodářského života z roku 2011. Prostřednictvím čínské pošty byly distribuovány dotazníky, v nichž byly otázky týkající se doby, po kterou se člověk věnuje volnému času a také otázky zaměřené na štěstí. Výzkumu se zúčastnilo 57,6 % mužů a 42,6 % žen ve věku od 18 let. Výsledky ukázaly, že existuje statisticky významný vztah mezi volnočasovými aktivitami a štěstím u obyvatel v současné Číně. Za nejvyšší ukazatel štěstí označili respondenti zisk. Například vzdělání má vliv na štěstí podle toho, jaký typ školy má respondent vystudovaný. Naopak věk na štěstí podle výsledků nemá statisticky významný vliv. Za volnočasovou aktivitu, která má největší vliv na pocit štěstí, bylo označeno respondenty sledování televize a surfování na internetu. Jedná se tedy o pasivní trávení volného času a má podle výsledků velký význam pro pocit štěstí. Naopak aktivní trávení volného času, podle výsledků na štěstí statisticky významný vliv nemá.⁶⁶

Nejvíce šťastní jsou podle výsledků lidé, kteří tráví volný čas pasivně, jako například surfování na internetu nebo sledováním televize. Autoři upozorňují na to, že kvůli pasivnímu trávení volného času ztrácejí lidé své schopnosti a dovednosti. Toto zjištění může být inspirující pro tuto diplomovou práci.⁶⁷

Vzdělávání seniorů může být velmi podstatnou součástí trávení volného času. Člověk se díky vzdělávání může dále zdokonalovat ve svých schopnostech nebo se dozvídat něco nového. Taziev ve svém výzkumu připomíná, že senioři jsou schopni předávat informace a zkušenosti mladší generaci v rámci svého zaměstnání či vzdělání. Pokud jsou senioři takto aktivní, zmiňují, že jsou v životě spokojení, a to jim pomáhá v adaptaci do současné společnosti. Aktivity pro seniory je nutno

⁶⁵ srov. XIANG WEI, SONGSHAN (SAM) HUANG. *Leisure Time, Leisure Activities, and Happiness in China*, s. 561.

⁶⁶ srov. XIANG WEI, SONGSHAN (SAM) HUANG. *Leisure Time, Leisure Activities, and Happiness in China*, s. 568.

⁶⁷ srov. XIANG WEI, SONGSHAN (SAM) HUANG. *Leisure Time, Leisure Activities, and Happiness in China*, s. 571.

zaměřovat na sebeaktualizaci. Organizace, které tyto kurzy provozují, doporučují, aby s nimi lidé začínali v době těsně před nástupem do starobního důchodu.⁶⁸

Autor ve svém článku představuje myšlenku na projekt zaměřený na vzdělávání seniorů. Cílem projektu je podporovat seniory v rozvoji jejich možností a sjednotit již existující projekty. Snaha je o sjednocení v celoevropském rozsahu. Počítá se také s vyvážením překážek, které seniorům brání v účasti na podobných aktivitách.⁶⁹

Mezi hlavní okruhy, kterých by se měly vzdělávací kurzy pro seniory týkat, spadá například sebeurčení, hodnota sebe sama, zdraví, nebo finanční gramotnost. Může se jednat i o kurzy cizího jazyka, nebo cvičení pro seniory. V každém kurzu je důraz kladen na získání základních znalostí, popřípadě na rozvoj znalostí již získaných. Výjimkou není ani předávání zkušeností seniorů seniorům.⁷⁰

Kurzy navštěvují účastníci vždy v rámci svého volného času. Proto můžeme říci, že svůj volný čas tráví efektivně. Vzdělávání je důležité i proto, že senior si své znalosti a zkušenosti uchovává déle a ve větší míře. Na základě tohoto vzdělání pak může trávit svůj volný čas smysluplněji.⁷¹

Tento výzkum byl do diplomové práce přiřazen, protože může ukazovat na způsob trávení volného času v rámci rodiny (předávání zkušeností), nebo poukázat na smysluplnost kurzů pořádaných pro vzdělávání či seberozvoj seniorů.

⁶⁸ srov. TAZIEV, Saljakhutdin Fardievich. *Active Life of the Senior Citizens through Education*, s. 134.

⁶⁹ srov. TAZIEV, Saljakhutdin Fardievich. *Active Life of the Senior Citizens through Education*, s. 135.

⁷⁰ srov. TAZIEV, Saljakhutdin Fardievich. *Active Life of the Senior Citizens through Education*, s. 136–139.

⁷¹ srov. TAZIEV, Saljakhutdin Fardievich. *Active Life of the Senior Citizens through Education*, s. 140.

3 VÝZKUMNÁ ČÁST

V této části se budeme zabývat vybranou cílovou skupinou a determinanty vztahujícími se k volnému času vybraných respondentů. Také zde bude popsán cíl a předmět výzkumu, jeho metodologie, způsob výběru respondentů, sběru a dat a způsob jejich vyhodnocování.

3.1 Cíl a předmět výzkumu

Cílovou skupinu pro výzkum, senioři 61+, jsem zvolila, protože se dlouhodobě věnuji práci s ní. Dále také z důvodu osobního zájmu o danou problematiku, a protože o determinantech volného času u seniorů bude potřeba zjišťovat stále více informací na základě stárnutí populace.

Výzkum byl zaměřen na zmapování, do jaké míry ovlivňují vybrané determinanty volnočasové aktivity u dané cílové skupiny. Cílem bylo zjistit, zda a případně do jaké míry determinanty ovlivňují možnosti trávení volného času. Zajímali jsme se především o velikost obce a kraj, kde respondent žije, o jeho pohlaví a věk, dřívější zaměstnání, rodinné poměry a následně způsob trávení volného času.

Inspirací pro kladení otázek při volných rozhovorech byl dotazník Hodnoty a volný čas.

3.2 Metodologie výzkumu

Pro tuto práci byl využit kvalitativní výzkum. V jeho rámci nejsou stanovovány na počátku zkoumání hypotézy, protože neověřujeme platnost paradigmatu. Jevy zkoumáme výrazněji do hloubky. V rámci zkoumání v kvalitativním výzkumu tedy neověřujeme žádnou, již předem formulovanou teorii.⁷²

⁷² srov. ŠVARÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, s. 24.

Některé otázky mohou být v průběhu kvalitativního zkoumání doplňovány, pokud to pomůže k saturaci dat. K analýze a sběru dat zde dochází současně, protože po sběru dat a jejich analýze se výzkumník rozhoduje, zda má všechna data, která potřebuje, nebo musí dojít k dalšímu sběru. Ten by měl probíhat v delším časovém rámci.⁷³

Pro záměry výzkumu byla zvolena případová studie, která dobře dokumentuje jevy v dané cílové skupině. Jednotlivé případy byly zkoumány v interakci s osobní a rodinnou charakteristikou a dále s možnostmi trávení volného času.

Za metody výzkumu byly zvoleny rozhovory a pozorování, následně byla připojena metaanalýza. Výzkumník zná většinu respondentů již delší dobu, takže kromě rozhovorů mohl použít i pozorování.

V rámci případové studie je detailně zkoumán jeden nebo několik málo případů. Výzkumník sbírá velké množství dat od jednoho nebo několika jedinců (případů). Jde především o zachycení všech aspektů a složitostí jednotlivých případů a snaha o jejich celistvý popis. Předpokladem je porozumění podobným případům na základě jednoho podrobně zkoumaného. Pro účely toho výzkumu byla využita osobní případová studie.⁷⁴

Jak již bylo zmíněno výše, výzkumník zná většinu respondentů již delší dobu, takže může využít zúčastněného pozorování. To plní dvojí účel. Výzkumník se dění kolem respondenta přímo účastní a zároveň ho může pozorovat. Je sice pravda, že zúčastněné pozorování není možné standardizovat, protože neexistuje ucelená předloha zaznamenávání, ale vede k zodpovědnosti výzkumníka při zaznamenávání. Je důležité zavedení takového systému, aby informace byly úplné a zcela jasné pro další zpracování.⁷⁵

Jako další metodu použil výzkumník v tomto zkoumání metaanalýzu. Jedná se o „analýzu kvantitativních výsledků většího počtu studií za účelem jejich integrace.“⁷⁶ Kvalitativní výzkum může být využitý jako před výzkum kvantitativního, nebo se dá využít jako rozšíření jeho výsledků. Kvalitativní výzkum

⁷³ srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 49 - 51.

⁷⁴ srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 102.

⁷⁵ srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 191–195.

⁷⁶ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 354.

zpravidla přináší odpovědi na otázky, co způsobilo daný efekt, který jsme změřili kvantitativně. Jako příklad můžeme uvést kvantitativní zkoumání všech pacientů v nemocnici. Při tomto zkoumání jsou příběhy pacientů zbaveny své jedinečnosti, protože dochází k jejich korekci. Kontexty mohou být různé, například přání pacienta, nebo etický postoj lékařů. Právě tyto faktory mohou být pro vyhodnocování klíčové.⁷⁷

3.3 Výběr respondentů, způsob sběru dat a vyhodnocování

Respondenti, se kterými výzkumník prováděl rozhovory, jsou ve věkovém rozmezí 62–91 let. Pro potřeby výzkumu byl u každé lokality vybrán jeden muž a jedna žena. Čili u každé lokality byl proveden rozhovor s jedním mužem a jednou ženou ve věku 61+. Pro výzkum bylo důležité, aby probíhal v různých lokalitách. Ty byly rozděleny do pěti kategorií, podle počtu obyvatel v místě bydliště. Jednalo se o obce do 2000 obyvatel, 2001–5000 obyvatel, 5001–15000 obyvatel, 15001–60000 obyvatel a 60000–150000 obyvatel. U každého proběhlo dotazování a v případě, že to bylo možné, i pozorování. Otázky byly směřovány nejdříve na osobní a rodinnou charakteristiku. Teprve poté přišly na řadu otázky o způsobech trávení volného času. Díky tomu, že rozhovory nebyly strukturované, ale volné, mohlo docházet k doptávání na další informace, které z rozhovoru vyplynuly.

Všichni respondenti jsou pobíratelé starobního důchodu a někteří ještě vdovského či vdoveckého. Dva z nich dříve pobírali invalidní důchod. Všichni ostatní byli dříve v zaměstnaneckých poměrech.

Rozhovory trvaly průměrně 15 minut. Jak již bylo zmíněno výše, výzkumník zná většinu respondentů již delší dobu, takže probíhalo i pozorování a ve většině případů se rozhovory opakovaly. Někdy k tomu přispívala i únava starších respondentů, kvůli které bylo někdy nutné rozhovor skončit a pokračovat v něm později. Mezi prvními byly otázky na lokalitu bydlení, následně na rodinnou a osobní charakteristiku. V další části na způsob trávení volného času. Pokud to bylo

⁷⁷ srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 354–356.

možné, byly rozhovory zaznamenávány na mobilní telefon. Respondenti byli s touto skutečností seznámeni a souhlasili s ní. Výzkumník měl připravené prohlášení se souhlasem s nahráváním, ale všichni respondenti prohlásili, že podepisovat není potřeba. Pokud nebylo možné záznam rozhovoru uskutečnit, psala výzkumnice poznámky ručně na papír.

V rámci vyhodnocování získaných informací byly nejdříve potřebné části rozhovorů přepsány do textového editoru Microsoft Word. Informace byly následně vyhodnoceny s otázkami. Následně byla provedena metaanalýza dat vzájemně mezi sebou. Nakonec výzkumník provedl analýzu dat a získal výsledky, které jsou uvedeny níže v této práci.

Případové studie jsou sepsány podle odpovědí na výzkumné otázky. Nejdříve je popsána obec, ve které respondent žije, jeho finanční příjem, dřívější zaměstnání respondenta a jeho rodičů. Dále rodinné poměry, počet dětí a sourozenců a celková finanční situace rodiny. Poté následovalo téma volného času.

3.4 Případové studie

3.4.1 V. L.

V. L. žije ve vesnici se 174 obyvateli v Olomouckém kraji. Respondent je muž ve věku 67 let. Od roku 2011 má nárok na vyplácení starobního důchodu. Respondent bydlí s manželkou v dolním patře domu, který zdědil po rodičích. V horním patře žije respondentova nevlastní dcera s manželem a dětmi. Žije v úplné rodině s (nevlastním) dítětem.

V 15 letech se rozhodl pro učební obor elektrikář, na který ovšem podle svých slov nastoupil jen proto, že se nedostal na jiný. Učení ho nebavilo, zakončil jej však úspěšně výučním listem. Po škole nastoupil na vojenskou prezenční službu, kde si udělal řidičský průkaz – proto byl velitelem několikrát vybrán k zásobovací službě. Řízení ho začalo bavit a po ukončení základního vojenského výcviku přijal pracovní místo řidiče dálkové dopravy u přepravní společnosti. K původnímu, vyučenému povolání elektrikáře, se už nikdy nevrátil. Znalosti vystudovaného oboru využíval zpravidla jen v případě osobní potřeby: „*Jen si něco opravit na baráku. Ale jinak*

ne.“ Ptali jsme se také, zda si dokáže vzpomenout na vzdělání rodičů. *„Matka byla volyňská Češka, ale jestli tam měla nějakou školu... myslím, že ne. A táta měl něco na zemědělce, ale co, to taky nevím.“*

Jak již bylo zmíněno, respondentovo vzdělání skončilo získáním výučního listu v oboru elektrikář, celý život navíc strávil prací v jiném oboru. Stupeň jeho vzdělání tedy není nijak vysoký. Nepamatuje si, jakého vzdělání dosáhli jeho rodiče a své děti k získání vzdělání nijak nemotivoval. Z těchto skutečností vyplývá, že pro respondenta není vzdělání pro život podstatným determinantem.

Po skončení základní vojenské služby pracoval jako řidič dálkové dopravy u jednoho zaměstnavatele a až do revoluce v roce 1989 neměl důvod měnit práci. Jeho cesty směřovaly především do NDR, proto měl možnost poznat i tamější podmínky. Krátce po revoluci, rozpadu Československa a vzniku Československé federativní republiky vyhlásil jeho zaměstnavatel na firmu konkurz, takže byl respondent nucen hledat jinou práci. Byl zvyklý na dlouhé vzdálenosti a řízení ho stále bavilo. Během několika dalších let prošel čtyřmi firmami, které postupně viděl krachovat. Nebyl tedy pracovním fluktuantem – zaměstnání byl vždy nucen změnit (nečinil tak z vlastního rozhodnutí).

S první manželkou se respondent oženil v průběhu základní vojenské služby – vzít se museli, protože spolu čekali dítě. Respondent o svém prvním manželství příliš hovořit nechtěl – přiznal, že skončilo spíše z jeho viny. Často byl na dlouhých cestách mimo republiku, doma trávil většinu času v lese – bez většího kontaktu s rodinou. Mezi členy rodiny proto nevznikly pevné vztahy.

Už od mládí se respondent věnoval myslivosti. Rád trávil čas v přírodě a dobrý pocit mu přinášela také starost o lesní zvěř. Respondent také zmiňoval adrenalin, který zažíval při honech či lovech. Myslivost se stala jeho velkou zálibou, které věnoval svůj veškerý volný čas. Po několikadenních cestách měl volné dny, které mohl z velké části trávit v lese. *„Bývalo to tak, že jsem byl týden s nákladem pryč a pak byly třeba tři dny volna. To jsem byl v lese. Hlavně teda na honech, když byla sezóna.“* Nevěnoval se ale jen honům. Chodil do lesa opravovat krmelce, hledat oka od pytláků nebo jen uklízet spadané větve. Když jsem se ptala na přesnější časový údaj, který by vyjadřoval procento jeho volného času stráveného v lese, uvedl odhadem asi 75 %. Myslivost mu velmi chybí: *„Jak jsem byl v lese, tak jsem si*

vyčistil hlavu. To teď nejde a to mě štve.“ Zbývající volný čas zpravidla dělil mezi rodinu a přátele. Dalšími činnostmi jeho volného času byla péče o hospodářská zvířata nebo opravování kamionů a aut. Rady týkající se oprav aut udílí v menší míře známým dodnes.

Ve třiceti letech se s manželkou rozvedl a děti byly soudem svěřeny do její péče. V tehdejší době nebyl rozvod tak společensky běžný jako dnes, takže došlo ke společenské stigmatizaci obou bývalých manželů. Z rozvodu vyústil i konflikt respondenta se sestrou, který bude popsán níže. Ke svým dětem si respondent žádný trvalý vztah vytvořit nedokázal. Je pozoruhodné, že si není jistý jejich přesným věkem. Určitě si pamatuje pouze to, že dcera je o dva roky starší než jeho syn. *„Myslím, že dcera má třicet šest a syn třicet čtyři... nebo tak nějak.*“ Postupem času s nimi ztratil kontakt a v současné době si vzájemně píše jen SMS zprávy k Vánocům, Velikonocům. Z prvního manželství má tři vnoučata – desetiletého vnuka, osmiletou vnučku a nejmladší, tří nebo čtyřletou vnučku, které ale téměř nevidá. Víc o svém prvním manželství hovořit nechtěl.

V rámci rozhovorů V. L. nejčastěji zmiňoval svou manželku, její dceru s rodinou a svou sestru. Sestra byla o sedmnáct let starší než on a do určité míry pro něj představovala druhou matku. I přes značný věkový rozdíl měli sourozenci velmi blízký vztah. Vždy, když měl respondent nějaký problém, mohl se své sestře svěřit. *„Asi proto jsem ji měl moc rád i jako starej, jsem ji poslouchal. Co řekla, tak prostě bylo. I když byla doba, kdy jsme se spolu nebavili. To bylo kvůli mé blbosti.*“ Vztah sourozenců byl narušen respondentovým rozvodem, se kterým sestra nesouhlasila – na nějakou dobu proto přerušili vzájemný kontakt. Po čase se ale dohodli, že se ke starým sporům už nebudou vracet a kontakt se obnovil. Jeho sestra měla však s jeho první manželkou a dětmi až do smrti lepší vztah než on sám. Starší sestra respondentovi dodnes velmi chybí.

Ve třiceti sedmi letech se znovu oženil a jeho druhá manželka přivedla do vztahu dvě děti ze svého předchozího manželství. Teprve po druhém sňatku se V. L. začal více věnovat rodině. Časově náročné zaměstnání sice vykonával dál, ale svůj volný čas dělil mezi rodinu a své záliby. S odstupem času nyní hovoří o tom, že v té době asi konečně dospěl. Respondent omezil čas trávený v lese, začal jezdit s rodinou na výlety a společně tak navštívili většinu hradů a zámků na Moravě. Začal se také více

zajímat o život a záliby manželky, dětí a vnoučat – s těmi např. hrával deskové a někdy i počítačové hry.

Z rozhovorů víme, že zhruba v polovině 90. let se u respondenta začaly objevovat zdravotní problémy. Především se jednalo o bolesti zad v bederní části páteře, patrně způsobené dlouhým sezením v jedné poloze bez možnosti protažení a odpočinku. S tím byly spojené i bolesti horních končetin namáhaných manipulací se zbožím. Zdravotní komplikace s sebou přinesly nechuť k výkonu současného povolání, které se pro něj stalo pouze prostředkem k finančnímu zabezpečení. Po krachu šesté firmy, pro kterou pracoval, se rozhodl pro odchod do předčasného starobního důchodu. V době rozhodování pobíral nemocenskou dávku kvůli pracovnímu úrazu – při manipulaci se zbožím si zlomil ruku – a léčit se měl ještě šest měsíců. Odchodem do důchodu tak vyřešil nejen problém hledání nové práce, ale mohl se i více podílet na chodu domácnosti, trávit více času s manželkou a pomoci nevlastní dceři s péčí o vnučku.

Po sňatku nevlastní dcery nabídl novomanželům první patro svého domu, kde se dvěma dětmi žijí dodnes. Dcera má nyní 42 let, její děti 17 (syn) a 11 (dcera). Respondent nejvíce přilnul právě k nevlastní vnučce, s níž mohl díky svému dřívějšímu zranění trávit nejvíce času. Starost o ni se mu zalíbila a dodnes na chvíle s ní vzpomíná jako na dobře strávené.

Z vyprávění vyplynulo, že si nejlépe rozumí s manželkou a velmi blízká mu byla i jeho sestra. Když byl dotazován přímo, tak to potvrdil. Nejbližší mu je manželka, protože spolu tráví nejvíce času, ve svých 61 letech je mu žena nejbližší také věkem. „*Jsem tak trochu ženská v domácnosti, protože žena chodí do práce furt, ale nevadí mi to. Jsem s ní stejně nejvíc.*“ Tráví spolu i volný čas, který většinou věnují sledování televize nebo vnoučatům. Spojuje je i starost o domácí zvířata, od výměny kyčelního kloubu už však respondent obhospodařuje pouze psa a slepice – nic víc by sám nezvládl.

Trávení volného času se pro respondenta různí o víkendech a ve všední dny. Přes týden odchází manželka stále do zaměstnání, takže bývá doma sám a čas tráví většinou u televize nebo rozhovory s přáteli. Ve všední dny mívá 5 a více hodin volného času, o víkendu 5–7. Toto rozdělení pro jeho život ale není nijak podstatné

nebo rozhodující. „... *já to zas tak nerozlišuju, volný čas nebo jiný. Ted' ho mám v podstatě volný furt, jak nechodím do práce.*“

Náplň volného času pak určuje do jisté míry i jeho zdravotní stav. Kvůli operaci a výměně kyčelního kloubu bylo respondentovi lékařem důrazně nedoporučeno, aby nohu namáhal chozením po lese, takže svůj největší koníček a zálibu z mladších let musel opustit. Hodně času proto věnoval své vnučce (která bydlí ve stejném domě), i ta má ale s přibývajícím věkem stále více vlastních aktivit a o dědečka už tolik nestojí.

Ráno zpravidla respondent vstane, po snídani dá umýt nádobí, a pokud se cítí dobře, jde se postarat o zvířata. Do oběda, který mu vozí pečovatelská služba, sleduje televizi. Po obědě sklídí nádobí a většinou vyrazí na procházku. S náhodně potkanými známými rád zapřede hovor, případně jdou společně na pivo, pokud ale žádné přátele nepotká, vrací se domů k televizi. Po manželčině příchodu se proberou novinky ve vesnici a povídání obvykle zabere celý večer. Respondent si na toto rozdělení nestěžuje – říká, že má rád svůj klid a pevný režim. Respondent považuje způsob trávení volného času za adekvátní svému věku a stavu. Uvedl, že ho nenapadá nic, co by chtěl změnit nebo vylepšit. Je spokojený a současný stav mu vyhovuje.

Z této případové studie vyplývá, že respondentův volný čas určuje především velikost lokality, ve které žije – tedy malá vesnice. Celý život se věnoval pouze myslivosti a setkávání s přáteli v místním hostinci, nové zájmy nemá ani v důchodovém věku. Dalším určujícím determinantem je vzdělání respondenta. Příliš se nevěnuje četbě knih a spoustu času tráví u televize. Sám respondent zmiňuje jeden velice důležitý determinant, který ovlivňuje jeho život a trávení volného času, a to sice svůj zdravotní stav. Kvůli zdravotním omezením se nemůže věnovat svému nejmilejšímu koníčku – myslivosti, což považuje za velmi limitující. Na způsob trávení respondentova volného času má vliv i jeho rodina. Nejvíce manželka a vnučata.

3.4.2 L. F.

L. F., žije v obci se 709 obyvateli, ležící v Olomouckém kraji. Věk respondentky je 81 let, respondentka je žena a od roku 1990 má nárok na starobní důchod, do něhož odešla v 55 letech. Kromě starobního důchodu pobírá také důchod vdovecký, a to od podzimu roku 2003. Po manželově smrti darovala respondentka své dceři dům a svému synovi druhý, který byl v jejím vlastnictví. Žije ale raději u dcery. Ta o matku pečuje.

S matkou přišla L. F., do Československa v roce 1948 při posledním přesunu Volyňských Čechů, bylo jí tehdy 13 let. Nikoho jiného než maminku neměla, výhradně spolu také trávily veškerý volný čas – především péčí o domácnost a hospodářství. Celý život milovala chov zvířat i pěstování rostlin. Vystudovala střední zemědělskou školu a následně byla zaměstnaná v JZD jako ošetřovatelka dojnic, odkud ale musela po úrazu (zlomená noha) odejít. Změna zaměstnání pro ni byla těžká a novou práci si našla v cukrovaru, kde nejdříve zastávala místo vrátné, následně kontrolorky průběhu výroby. V cukrovaru jí to zpočátku nebavilo, až místo kontrolorky jí přinášelo radost, protože měla ráda pořádek a mohla na něj takto dohlížet. Před nástupem do starobního důchodu pracovala 10 let na svém původním místě ošetřovatelky dojnic v JZD.

K práci v zemědělství byla od dětství vychovávána, protože to byl zdroj obživy. Matka ale uznala, že díky vzdělání může mít v budoucnu vyšší finanční ohodnocení. Pro samotnou respondentku je vzdělání velmi důležité, takže podporovala své děti ve studiu na vysoké škole.

Respondentka velmi ráda vzpomíná na své dětství, protože ho považuje za neobyčejně krásné. Otec byl vyučený švec a matka byla v domácnosti. Od jejich smrti uplynulo už mnoho let, přesto jsou její vzpomínky na rodiče velmi přesné. Jako malá chodila do školy více než šest kilometrů a po návratu domů musela pomáhat s nutnými pracemi. Otec trávil většinu času šitím bot, maminka se věnovala domácnosti a hospodářství, případně chodila vypomáhat do vesnice. Respondentka v té době neměla mnoho volného času sama pro sebe, ale nestěžuje si: „*Když jsem si chtěla hrát, tak jsem mohla. Nejčastěji to bylo s panenkami ze starých hadrů, nebo s malými zvířátky.*“ Svého tatínka si pamatuje dobře i přesto, že byl zavražděn, když jí bylo osm let. Respondentka měla jednoho, o pět let mladšího bratra, ten ale zemřel

ve věku 9 let na úžeh. Vzpomínky na něj nejsou tak obrazné jako na rodiče: „*Pamatuju si jen to, jak ležel na posteli a umřel. Byl to dost šok a asi to zakrylo ostatní vzpomínky.*“ Další sourozence nemá. Náhlá úmrtí v rodině ji poznamenala a dodnes se projevují strachem o rodinné příslušníky – zejména matku, manžela a děti.

Respondentka byla od svých 22 let vdaná. V letošním roce by s manželem oslavili diamantovou svatbu, tedy 60 let od sňatku, paní je ale již 14 let vdovou. „*Naučila jsem se bez dědečka žít, ale už to není ono. Furt mi chybí, ale já si s ním i tak povídám. Dřív jsem chodila na hrobeček denně. Ted' už jednou za týden.*“ S manželem je spojovalo mnoho věcí, mj. také láska ke zvířatům a k zemědělství, ve kterém působili. Manžel pracoval jako řidič traktoru v JZD.

S manželem měla respondentka dvě děti, dceru (dnes 57 let) a syna (dnes 55 let). Oba vyučují na střední škole český jazyk a občanskou výchovu. Respondentka má jednu vnučku ve věku 30 let a dva vnuky (26 let a 23 let). Setkávání s rodinou respondentka vyhledává, ráda pořádá různé oslavy a rodinná setkání. Rodina je nejoblíbenější náplní jejího volného času. Nejbližším člověkem jí byl vždy manžel, od jeho smrti však už nikoho tak blízkého nemá, dokonce ani v rodině.

Volný čas dřív hodně dělila na čas v týdnu a o víkendu. V práci začínala brzy ráno (kolem třetí hodiny ranní), vracívala se kolem deváté, aby uvařila oběd a po něm odcházela zpátky do zaměstnání, odkud se vracela odpoledne. Teprve potom měla čas na hospodářství a domácnost. Z pohledu respondentky byla vždy práce v domácím hospodářství a péče o domácnost, případně o děti (především v malém věku) náplní volného času. Tyto činnosti měla moc ráda. Víkendy už mívala přece jen trochu volnější, teď už má volno v podstatě neustále.

Jako nejmilejší aktivity uvádí péči o zvířata, zahradu, ruční práce, setkávání se s rodinou a také četbu. Všechny tyto aktivity dělala ráda už od dětství a zůstalo jí to po celý život. Kvůli zaměstnání, péči o děti nebo zdravotnímu stavu se vždy svým koníčkům nevěnovala tak, jak by chtěla, ale většinou si alespoň chvílku dokázala najít. Teprve až po odchodu do důchodu objevila „kouzlo“ televizních seriálů: „*Koukala jsem na Esmeraldu a Dallas. To mě hodně bavilo. Ted'ka spíš koukám na krasobruslení, když je. Na soutěže, na přírodu a někdy na Ordinaci. Ale nemusím to mít furt puštěné.*“ Velmi ráda také navštěvovala sousedy, se kterými si byla (a stále

je) blízká. Pokud jí to zdraví dovolí, navštěvuje je dodnes. Dříve si povídali o práci, o životě, nebo o dětech, dnes už spíše vzpomínají na již zemřelé přátele.

V současné době respondentku v koníčcích značně limituje zdravotní stav. Kvůli potížím s krvetvorbou musela zrušit většinu hospodářství a také omezit práci na zahradě. Ta respondentku bavila hlavně kvůli „soutěži“ se sousedkami o to, která z nich bude mít zahradu nejhezčí. Měla ji rozdělenou na sad, část pole a na květiny. Všechno uměla obstarat sama, i když jí pomáhal manžel. *„Chybí mi to, ale dělat to fakt nemůžu. Ty moje chromé ruky už to prostě nezvládnou. Můžu tak chodit na procházky a koukat.“* Když se klientka prochází, často si všímá nedostatků, nebo toho, co by lidé měli na svých zahrádkách zlepšit.

Hodně dlouho se věnovala také chovu zvířat. V hospodářství měli koně, prasata, krávy, kozy, slepice, králíky, kočky i psy. *„Dokud jsme byli dva a byli jsme zdraví, tak to šlo. Ale jak měl děda tu nemoc, tak jsme toho hodně museli dát pryč. A když umřel, už to šlo do háje definitivně.“* Nakonec jí zůstali dva psi, kočka a pět slepic. Víc toho už obstarat nezvládne a i tak stále častěji se o zvířata musí starat vnučka, nebo zeť. Starání se o hospodářství, práce na zahradě a péče o domácnost byly vždy pro respondentku náplní volného času, u těchto činností byla schopná relaxovat a nabýt nové síly. *„Mohla jsem to totiž dělat po svém a ne, jak mi to nakázali v kravíně.“* Práce jí hodně chybí a zahrádku kompenzuje alespoň pěstováním omezeného množství pokojových květin.

U respondentky došlo také ke zhoršení artrózy v horních končetinách, zvláště pak v prstech. Z toho vyplývá, že se už nemůže věnovat ani ručním pracím, čímž ztratila další možnost oblíbené relaxace. Dříve ráda zdobila dům svými výtvary, v současné době musí tuto činnost nahrazovat sledováním televize, posloucháním hudby, případně se setkává s rodinou. S přáteli si zpravidla telefonuje.

Když byla vnučka ještě menší, často ji hlídala, což pro ni znamenalo jeden z nejkvalitnějších způsobů trávení volného času. Ona sama babičku neměla, a tak se snažila vnučce věnovat maximálně a předat jí co nejvíce rad – ať už se týkaly vaření, pěstování rostlin, způsobů vyšívání nebo úklidu v domácnosti. K vnučce velmi přilnula, a i nyní, v její dospělosti, spolu mají dobrý vztah.

Ke čtení se respondentka dostala díky manželovi, který byl vášnivým čtenářem detektivek. Ty sice ona nečte, protože ji tolik nebaví, ale *„... základ položil*

děda. Díky němu čtu.“ K zálibě v četbě nejspíš přispěla i studia dětí na vysokých školách, zpravidla totiž listovala v jejich knihách a učebních materiálech.

Respondentka by ráda trávila volný čas svými oblíbenými aktivitami, např. se zvířaty nebo ručními pracemi, zároveň si je ale vědoma, že to kvůli zdravotním omezením není možné. Cítí se „... *tak průměrně. Mohlo by to být lepší, ale není to zas tak hrozné.*“

Z případové studie vyplývá, že respondentčin volný čas je určován v první řadě jejím aktuálním i dlouhodobým zdravotním stavem. Pokud jí není dobře nebo se cítí slabá, dívá se na seriály nebo jen tak z okna. V případě, že je jí přece jen lépe, chodí na procházky. Celý život žila v jedné vesnici, čili zná velkou většinu obyvatel. Lokalita je tedy dalším determinantem respondentčina trávení volného času – v malé vesnici má známé a přátele, může k nim chodit na návštěvu a trávit s nimi volný čas. S většinou z nich i pracovala, takže se znají dlouhodobě.

3.4.3 E. V.

E. V. žije v obci se 2079 obyvateli. Jedná se o obec v Olomouckém kraji, věk respondentky je 91 let. Respondentka je žena a pobírá starobní důchod, do něhož odešla v roce 1981 v 55 letech. Kromě starobního důchodu pobírá také již 8 let důchod vdovecký. Respondentka žije s dcerou a její rodinou. Rodina je úplná.

Vystudovala pedagogiku a celý život působila jako učitelka na prvním stupni základní školy v několika různých malých obcích v Olomouckém kraji. Ke studiu pedagogiky se přihlásila, protože jí od střední školy bavila práce s dětmi a jejich vedení. Uvádí, že jí učení a předávání znalostí vždy bavilo, i když se musela několikrát učit novému jazyku: „*Učila jsem se dva roky, pak jsme se museli naučit německy, protože přišel Hitler. Tak jsem učila německy, když jsem nastoupila do práce. Po válce pár let česky. A pak jsme se začali učit rusky. Moje štěstí bylo, že mám talent na jazyky.*“ Učení se novému jazyku začalo respondentku velmi bavit, takže do okruhu svých zálib přidala čtení cizojazyčné literatury a doučování německého a ruského jazyka. Touto činností si respondentka rozšiřovala vzdělání a všeobecný přehled. Můžeme říci, že jednou ze zálib, která je pro respondentku typická po celý život, je sebevzdělávání a seberozvoj.

O vzdělání rodičů mnoho neví, protože se o něj nikdy nezajímala. Pouze si pamatuje, že se oba vyučili řemeslu a pracovali v obchodě s oblečením pro významnou českou firmu. Jako zajímavost uvedla, že firma fungovala před válkou, i po ní. Ač to bylo na tehdejší poměry zvláštní, byla jedináček.

V jejích názorech hraje vzdělání a vzdělávání naprosto klíčovou roli. Dá se říci, že je pro ni problematické jen hovořit s lidmi se středoškolským a nižším vzděláním. V rozhovorech přiznala, že své děti do vzdělání „tlačila“, takže dcera (52 let) má doktorát a syn (57 let) je inženýrem. Obě děti jejich vzdělání zajistilo do budoucna. Syn pracuje v přepravní firmě a dcera s manželem jsou manažery jedné známé automobilové firmy. Jedna z vnuček (16 let) studuje na výběrovém jazykovém gymnáziu, na což je respondentka velmi hrdá. Vnuk (32 let) je profesionální sportovec a starší vnučka (24 let) studuje právnickou fakultu. U asistentek, které k ní docházely, zjišťovala úroveň vzdělání – pokud zjistila, že nemají dokončené vzdělání středoškolské, odmítala jejich spolupráci. Naopak s tou, která měla vysokoškolský titul, spolupracovala velmi ochotně. Z toho vyplývá, že vzdělání je pro respondentku důležité nejen u sebe, ale i u ostatních. Respondentka měla nejbližší vztah ke svému manželovi. Teď, i kvůli své nemoci, není schopná říct, ke komu má nejbliž.

Respondentka absolvovala operaci kyčelního kloubu a používá při chůzi dvě francouzské hole. Před časem jí byla diagnostikována Alzheimerova choroba. To komplikuje respondentce nejen trávení volného času, ale v podstatě celé fungování v životě. Protože respondentka již nemůže zůstat sama, dělají jí společnost asistentky. Respondentku je ale velmi obtížné k čemukoli motivovat: *„Mám volný čas pořád, ale nic mě nebaví.“*

Mezi své záliby, které pěstuje už od dětství, řadí respondentka čtení, rozhovory na různá témata, procházky a historii. V současné době se respondentka ve volném čase věnuje především své fence a sledování televize. Většinu dalších nabízených aktivit odmítá jako ponižujících pro svoji osobu: *„Toho mám za práci dost tohohle toho. To jsem furt něco takového pro děti chystala. Teď mi s tím dejte pokoj. Už jsem toho udělala za život dost tohohle toho.“* Při rozhovoru s dcerou respondentky výzkumnice zjistila, že respondentka dříve nejraději četla romány pro ženy nebo biografie. Uvádí, že na jinou „těžkou“ literaturu neměla většinou náladu. Jako další oblíbené aktivity své matky zmínila dcera návštěvy, rozhovory s přáteli a

procházky. Ráda vzpomíná na procházky s manželem po lesích v blízkosti jejich domu. Manžel respondentky byl učitelem matematiky a fyziky na gymnáziu. Spolu vedli vždy dlouhé rozhovory, což byl podle respondentky nejlepší způsob trávení volného času – při povídání si byli blízko a vzájemně si mohli také rozšiřovat obzory. Diskuse měla ráda i proto, že běžně pedantský manžel u rozhovorů „roztál“ a dovedl se i zasmát.

Žádné z aktivit, kterým se dříve ráda věnovala, se v současné době věnovat nechce: *„Knížku neudržím a vy to neumíte tak přečíst, aby se mi to líbilo. Na procházku nedojdu a v televizi to není ono. A přátelé už poumírali, tož nemám asi s kým promluvit.“* Asistentky zkoušely nabídnout různé aktivizační metody, např. sudoku, křížovky nebo doplňovačky, ale respondentka je všechny odmítla. Oblíbila si cestopisné filmy, takže se asistentky vždy snaží najít něco vhodného. U televize tráví celá odpoledne až do večere, po které chodí spát. Bývá hodně unavená a u večere už usíná, což je problematické i proto, že se probouzí kolem půlnoci plná elánu s chutí komunikovat.

Na způsob trávení volného času má u respondentky největší vliv momentální nálada. Pokud je v klidu a je dostatečně vyspaná, je konverzace a vlastně jakákoli aktivita velmi příjemná. Nejraději povídá o kulinářství a ráda si vyměňuje recepty. Často vzpomíná na svou babičku, která ji učila vařit a také používat různé bylinky. Dalším oblíbeným tématem jsou zážitky, které si pamatuje z práce. Nejčastěji se týkají změn režimů, mluví i o tom, jaké změny se v důsledku politické situace promítly do školství. Je pozoruhodné, že všechny tyto vzpomínky jsou naprosto přesné a pravdivé. Bohužel, kvůli Alzheimerově chorobě je těchto vzpomínek a „světých chvil“ u respondentky stále méně. Rodině se zatím nepovedlo motivovat respondentku k vyšetření odborným lékařem – je tedy bez léků, které by její stav stabilizovaly. Bývá stále častěji neklidná a někdy i agresivní, někdy se také stává, že se respondentka ztratí ve své představě a v té chvíli je komunikace s ní velmi obtížná. Veškerý svůj zbylý volný čas tráví péčí o fenku.

Z případové studie vyplývá, že respondentce určuje volný čas především zdravotní stav. Konkrétně její diagnóza (Alzheimerova choroba). Díky tomu odmítá většinu aktivit, a to i těch, které měla dříve v oblíbě. Jedinou náplní jejího dne jsou rozhovory s rodinnými příslušníky, asistentkami a hlazení její fenky. Stále častěji se

však rozhovory omezují na monology respondentky, mluví o tom, o čem sama chce a očekává, že jí bude každý ochotně naslouchat.

3.4.4 L. L.

L. L. je muž ve věku 62 let. Žije v obci se 2039 obyvateli v Pardubickém kraji. Díky komplikovanému porodu má respondent od narození kombinované postižení. Především se jedná o kvadruplegii způsobenou dětskou mozkovou obrnou. Postižení je na střední úrovni (C5–C6). Přidružená je lehká mentální retardace. Zasaženy jsou i řečové schopnosti, takže veškeré rozhovory probíhaly za přítomnosti matky respondenta. Rodina respondenta je úplná. V současné době má respondent nárok na starobní důchod, přičemž dříve to byl důchod invalidní.

Respondent je nejstarší ze tří dětí svých rodičů. Matce se narodil, když byla ještě velmi mladá (stejně jako otec). Protože v době jejího těhotenství neexistovala v podstatě žádná prenatální diagnostika, bylo synovo postižení pro rodinu obrovským překvapením. Matka s otcem považovali za svou povinnost se o syna postarat, takže otec vydělával peníze a matka zůstala v domácnosti. Další děti (dcery) se narodily šest a osm let po svém bratrovi, obě zcela zdravé. I přes stigmatizaci narozením postiženého dítěte rodina fungovala v rámci normality a zvládla se o syna starat po celý jeho život v domácím prostředí. Finanční situace rodiny byla ale vždy tíživá, domácnost sice netrpěla nedostatkem, nemohla si ale dovolit nic ušetřit.

Respondent jako dítě navštěvoval zvláštní školu: „*Nebo jak se to tehdy jmenovalo. Už ani nevím. Stejně jsem tam chodil jen chvíli.*“ Kvůli komplikacím však brzy přestal. Pro rodinu byla finančně neúnosná doprava – každodenní jízda motorovým vozidlem a do školy a zpět byla příliš drahá. Také vztahy s personálem a spolužáky nebyly vůbec dobré. Respondent vzpomínal na nevhodné narážky od personálu na své postižení. Většina z nich pocházela od pedagogů, kteří neustále naráželi na skutečnost, že respondentovo postižení bylo nejvážnější ze školy. Nazývali ho „šnekem“, „zakrnělým maxipsem“ a často o něm hovořili vulgárně.

Po vyhodnocení celkového zdravotního stavu lékařem bylo rodičům doporučeno pečovat o syna v domácím prostředí. Respondent má na základě tohoto lékařského rozhodnutí problémy navazovat sám kontakty s cizími lidmi a pohybovat

se ve společnosti sám bez doprovodu matky nebo sester. Jak je zjevné, respondent trávil volný čas výlučně s rodinou, především se svou matkou. Nejčastěji trávil volný čas posloucháním rádia nebo matčiny četby a později sledováním televize. Rád sledoval sportovní přenosy nebo ranní vysílání pro děti. Když se otec vrátil ze zaměstnání a sestry ze školy, začali se respondentovi věnovat místo matky, činnosti však byly stále stejné. Jiné aktivizační činnosti rodina nepoužívala – měli strach z jejich náročnosti nebo možnosti přivození úrazu. Respondent neměl šanci tuto situaci nijak změnit, protože jiné možnosti trávení času neznal. Zhruba do věku šesti let trávil většinu svého volného času v posteli, protože rodina neměla důvod ho přesunovat na vozík. Z postele poslouchal rádio a později se díval na televizi. Také si povídal se sourozenci a s rodiči.

Respondent sám do kontaktu s cizími lidmi nikdy nepřišel, neměl proto možnost procvičovat sociální dovednosti. Celý život se o syna starala matka a s ní také žije od roku 2006 v Domově pro seniory. Tam je ovšem považován za raritu – když do Domova respondent s matkou nastupovali, byl nově otevřený a mohli do něj nastupovat i velmi soběstační senioři. Dnes už by to nebylo možné. Většina ostatních obyvatel Domova se respondenta nejdříve bála, protože nikdy předtím neviděli člověka s mentální retardací. Postupně si na něj ale zvykli a on na ně také. Dnes už se najde několik klientů Domova, kteří jsou schopní s respondentem normálně komunikovat. Respondent sám měl zpočátku velké problémy s adaptací – celý jeho předchozí život se veškerá péče a pozornost věnovala pouze jemu. Bylo pro něj tedy obtížné pochopit a především si zvyknout, že v Domově to tak být nemůže.

Následkem dlouhodobé každodenní péče své matky se respondent projevuje velmi sebestředně, pokud nejsou okolnosti podle jeho představ. Problematické bylo například čekání ve frontě na oběd, protože respondent nebyl vůbec zvyklý čekat. V rámci volného času to respondentovi způsobovalo značné problémy – kvůli dlouholeté izolaci chtěl využít všech aktivit, které Domov pro seniory nabízel a vyžadoval, aby se aktivizační pracovnice věnovala výhradně jemu. To mělo za následek nevoli ostatních klientů Domova a neochotu účastnit se jakýchkoli aktivit, které by zahrnovaly L. L. Respondentovi to bylo velmi líto a na čas se vrátil zpět ke sledování televize.

Nejbližší vztahy v rámci rodiny má respondent s matkou, která se o něj celý život stará. Pokud není matka k dispozici, zaskakují za ni respondentovy sestry.

Respondent je díky neustálému kontaktu na matku velmi navázaný a nese špatně, když ji nemá na blízku. Otec zemřel již před osmi lety, takže jsou sestry a maminka pro respondenta v tuto chvíli jedněmi z mála stabilních kontaktů s okolním světem. Matka i sestry přiznávají, že to budoucna vidí jako velký problém, ale prozatím nevědí, jak si poradit. Respondent nemá děti a nikdy neměl vztah s žádnou ženou. Matka se uvedla: „... *stejně by to nepochopil, tak jsme mu ani nedali s mužem možnost. Radši.*“ Je vidět, že fixace je vzájemná a matka si neumí vůbec představit, že by se chovala jinak. Je přesvědčená, že by se o syna nikdo nepostaral lépe než ona sama a má problém ho „svěřit“ i dcerám. Jedná se pravděpodobně o důsledek celoživotní péče o něj.

Respondent se svým oblíbeným aktivitám věnuje kdykoli může. Ve všední dny je to více než šest hodin denně, o víkendech záleží na tom, kde se právě nachází. Pokud je s matkou, má více než sedm hodin volného času, u sester jsou to tři až čtyři hodiny. Matce totiž stačí vědět, že aktivita, které se respondent věnuje, je „vhodná“, sestry kladou důraz také na to, jak dlouho se respondent baví jednou a touž věcí.

Nejraději tráví respondent čas u televize, sledováním nejrůznějších soutěží, cestopisů, válečných dokumentů, historických filmů... Je schopný si zapamatovat celý televizní program i obsazení filmů. Kromě televize rád věnuje čas deskovým hrám, v nichž se v Domově pro seniory pravidelně pořádá turnaj. Respondent z turnaje obvykle vychází jako vítěz, rovněž je jasným favoritem turnaje v ruských kuželkách. Při všech těchto aktivitách v rámci Domova ho doprovází matka, ale přímo při hrách mu nepomáhá. Je to jistá forma socializace, kterou respondent potřebuje. Rád se také účastní kondičního cvičení, které je každý den v Domově pro seniory pořádáno. Je to jediná aktivita, na kterou chodí bez doprovodu matky. Ta původně nesouhlasila s tím, aby se jí zúčastňoval, protože se bála se, aby si neublížil. Respondenta ale hned zpočátku bavilo cvičení s gymnastickou gumou a míčem, takže se jich tvrdohlavě účastnil dál. Když se dostavily dílčí výsledky (zlepšení jemné motoriky a menší bolestivost zad), matka přestala mít vůči cvičení námitky.

Respondent rovněž rád naslouchá předčítání z knih. V žánrech není příliš vybíravý a je schopen poslouchat velmi dlouho. Většinou to dopadá tak, že pracovnice nebo dobrovolnice Domova předčítají na chodbě respondentovi a jeho matce a postupně se přidávají další klienti. I to napomáhá určité socializaci.

Respondent je nic méně stále pod dohledem matky, takže není možné, aby rozhodoval samostatně.

V současné době žije respondent velmi klidný a pohodový život bez větších změn, v němž se může naplno věnovat svým zálibám.

Z této případové studie vyplývá, že je respondentův volný čas z velké míry určován jeho zdravotním stavem. Handicap limitoval celý jeho život, v Domově pro seniory se mu ale otevřely nové možnosti trávení volného času oproti původnímu, domácímu prostředí, kde se věnoval jen televizi nebo poslechu předčítání knih a novin. V Domově může provozovat určitou formu sportu, zapojuje se do kulturního dění, setkává se s dalšími lidmi, může soutěžit apod. Některé aktivity jsou ale stále limitovány zamítavým postojem jeho matky, kterou respondent zpravidla poslechne. Je zvyklý jí neodmlouvat a matčin dozor nad svými aktivitami nechápe jako problém.

3.4.5 L. M.

L. M. žije ve městě s 10 031 obyvateli v Pardubickém kraji. Respondentka je žena ve věku 68 let. Kvůli nešťastnému úrazu z dětství je od čtyř let na invalidním vozíku. V současné době pobírá respondentka starobní důchod, přičemž dříve to byl důchod invalidní. Od roku 2006 žije v Domově pro seniory.

Jak již bylo zmíněno výše, respondentka ve čtyřech letech utrpěla úraz, kvůli němuž je odkázána na invalidní vozík. Příčinu úrazu zná pouze z vyprávění rodičů. Podle nich spadla z koloběžky na nerovný povrch, v důsledku čehož došlo k poškození míchy – to potom vedlo k poruše hybnosti dolních končetin. Hybnost horních končetin zůstala zachována. Rodiče odmítli umístit respondentku do Ústavu sociální péče a matka s ní zůstala doma. Díky její péči a možnosti nechat se do školy dovážet osobním automobilem, dokončila respondentka docházku na základní škole. Další studium nebylo možné zejména proto, že střední školy a učiliště nebyly bezbariérové a v silách matky nebylo neustále vynášet dceru do vyšších pater. Dalším problémem byl třídní původ rodiny. Rodiče byli totiž věřící a praktikující římskí katolíci, takže jejich dětem nebylo studium umožněno. Dříve to respondentce vadilo, dnes už to pro ni ale není tolik podstatné. Maminka byla vyučená švadlena a

dámská krejčová, tatínek měl titul inženýra, kvůli svému třídnímu původu ale pracoval jako dělník v továrně. Respondentka považuje za důležité, aby měli všichni stejnou možnost vzdělávat se. Vzdělání jako takové není podle jejího názoru podmínkou pro „dobrého člověka“, ale každý by měl mít možnost si vybrat, jestli chce studovat a pokud ano, jaký obor. Volný čas trávila téměř výhradně s rodiči a sourozenci. Nejčastěji předčítali z knih nebo s ní jezdili na procházky, společně se také modlili. Několik spolužáků za respondentkou docházelo po dobu prvního stupně ZŠ domů, aby jí dělali společnost. Později však tyto návštěvy ustaly – mladí měli již jiné zájmy.

Po skončení základní školy a zjištění, že nemůže nastoupit na žádnou střední školu, začala respondentka pomáhat mamince. Ta přispívala do rodinného rozpočtu šitím a spravováním oblečení pro známé a přátele. Postupem času se respondentka naučila od své matky dovednosti, které potřebovala, aby jí mohla pomáhat jako švadlena. Do poloviny 90. let si tímto způsobem přivydělávaly obě. Rodina bydlela ve vlastním domě, ale její celková finanční situace nebyla příliš dobrá. Domácnost sice netrpěla nedostatkem, nemohla si však dovolit nic ušetřit. Respondentka má dva bratry – jeden je o dva roky starší, druhý o šest let mladší než ona. Oba po dokončení základní školy nastoupili do stejné továrny jako jejich otec. Rodinné vztahy jsou do dnešních dnů velmi pevné: *„Jsem s bráchama v kontaktu skoro denně. Vašek mi z Prahy spíš volá, ale Peťan to má blíž, tak jezdí. Starají se o mě oba.“* Volný čas trávila rodina nejčastěji společně. Samozřejmostí byly pravidelné modlitby a účast na mši svaté. Všichni chodili rádi na společné procházky po okolí, které sice musely být přizpůsobené postižení respondentka, ale rodina si postupem času našla své oblíbené trasy. Večery rodina trávila posloucháním rádia a později sledováním televize. Programy byly pouze duchovní, jen občas se pouštělo zpravodajství.

V roce 1996 zemřel respondentku tatínek, a tak musela rodina řešit novou situaci. Oba bratři již měli založenu vlastní rodinu i s dětmi a respondentka bydlela stále u rodičů. Respondentka trávila veškerý volný čas se svou matkou a až do revoluce neměla možnost se příliš seznamovat s novými lidmi. Její první úspěšné pokusy o navazování kontaktů přerušila smrt otce. L. M. musela od této chvíle více dohlížet na svou matku a na nějakou dobu své vlastní zájmy upozadit. Situace, kdy maminka potřebovala po smrti manžela oporu všech svých dětí, trvala přibližně pět

let. Když se o matku starali sourozenci, snažila se respondentka tento čas využít k navázání vztahů s lidmi v okolí, především v rámci města nebo farnosti. „*Jezdila jsem s nima na výlety. Ne, že by to nebylo dobrý, ale voni furt nevěděli pořádně co je vozíčkář, tak jsem toho rychle nechala.*“ Zkoušela také plavecké kurzy s asistencí a rok vedla kroužek pletení. Žádná z těchto aktivit ji ale nenaplňovala natolik, aby se jí chtěla věnovat dlouhodobě. Vrátila se proto k trávení volného času s matkou – modlitbami, rozhovory, procházkami.

V roce 2000 se začaly u matky respondentka projevovat zdravotní problémy a po čase nestačila asistence její dcery. Obě proto podaly žádost o umístění do Domova pro seniory, kam ovšem respondentka nastoupila už sama – maminka umřela měsíc před nástupem do Domova.

V rodině jednoho ze svých bratrů respondentka vždy tráví část vánočních svátků, velikonoční svátky a také veškeré oslavy narozenin. Na tyto společné rodinné akce se vždy těší: „*Je to super, protože nikdo nevíme dne ani hodiny, tak jsme rádi za každý setkání. Máme se rádi všichni, takže se i těšíme.*“ Setkávání je ale stále častěji jednodenní, protože bratrův dům není bezbariérový a ona nechce rodinu zatěžovat složitými přesuny z vozíku na postel. Rodinou naplňuje respondentka svůj volný čas nejraději. Výchovou rodičů byla vedena k tomu, že setkávání s rodinou je určitou povinností a dokud to bylo možné, trávila její rodina volný čas společně – respondentka proto přijala tento model za vlastní.

Pro respondentku je v žebříčku hodnot nejvýše víra v osobního Boha a hned potom následuje rodina. Vzdělání pro její život nehraje již žádnou roli, ale ne vždy tomu tak bylo: „*Bejt mladší, tak jdu hned něco studovat. Jsem neměla špatnou hlavu a myslím, že bych maturu určitě dala. Ale jako stará bába už do toho nejdu.*“ Na volný čas respondentka má nižší vzdělání vliv především v tom, že v rámci některých debat, např. v televizi, někdy úplně nerozumí obsahu. Víra v osobního Boha má u respondentky přesah do volného času především v možnosti každodenní modlitby, účasti na mši svaté nebo četbě duchovní literatury. Pokud je příznivé počasí, jede na mši svatou do kostela ve městě, kde se setkává s dalšími věřícími. Rozhovory s nimi a s místním knězem jsou pro ni velmi obohacující a inspirující.

V současné době má respondentka volný čas všechen: „*Už nemusím dělat nic, dostanu tu jídlo, umejou mě, mám kde spát a zbytek času je volnej.*“ Výjimkou je

jen situace, kdy ji přijede navštívit rodina. Sama tento čas s rodinou nazvala jako ten nejdůležitější v životě (společně s modlitbou), nepovažuje jej ovšem za volný. Rodinu má v sobě zafixovanou jako příjemnou povinnost. Je to dáno pevnými rodinnými svazky, které pro ni mají přednost před vším ostatním.

Náplní volného času respondentka je zejména každodenní návštěva kaple Domova, kam se jezdí modlit. Pokud je venku sucho, ráda se projede městem až do kostela. Je omezená počasím, protože na svém mechanickém vozíku za deště nemůže vyjízdit. L. M., se víra úzce promítá do způsobu trávení volného času. Respondentka se nevěnuje pouze modlitbě, ale vypomáhá také novorozeneckému oddělení okresní nemocnice, pro které plete čepičky v rámci projektu UNICEF: *„Dělám to pro ty malý děťátka. Aspoň to, co můžu. Měl by to tak dělat každej. Hlavně my křesťani. Jak pletu, vzpomínám i na mamku, že mě to naučila ona. Takže je to pro mě dobrý i z tohohle pohledu.“* Tyto aktivity se částečně váží k dřívějšímu životu, který respondentka vedla před nástupem do Domova.

Respondentka v Domově využívá nabídky volnočasových aktivit – nejraději dochází na trénink paměti a na vystoupení různých dětských skupin. Trénink paměti ráda využívá proto, že se u něj nenudí a dle jejího názoru jí pomáhá. Ráda se také projíždí venku, což bývá problematické při deštivém nebo chladném počasí. V tom případě považuje za jistou formu kompenzace cestopisné filmy v televizi.

Volný čas se snaží trávit co neaktivněji, většinou sama. V Domově si často čte, provozuje ruční práce, zpravidla nemívá žádnou společnost. Kolektivní aktivity Domova příliš nevyužívá. Zdůvodňuje to tím, že si s ostatními obyvateli Domova pro seniory nerozumí a nemá si s nimi o čem povídat: *„Ono tady těch pohyblivejch lidí už moc není. Nabírají se už jenom ležáci, nebo lidi s demencí. A s těma si nepokecáš.“* Jedinou společnou aktivitou, kterou navštěvuje, je každodenní tělocvik.

Respondentka také často sleduje televizi. Není však slepou konzumentkou a z televizního programu si pečlivě vybírá, jen málokdy dá na doporučení ostatních. Pravidelně sledujete TV NOE, zpravodajství na ČT 1 a některé historické filmy.

Z této případové studie vyplývá, že na způsob trávení volného času má u respondentky vliv především její víra, rodinné vztahy a zdravotní stav. Rodinné vztahy jsou velmi hezké a přátelské a rodina je dodnes v pravidelném kontaktu. Díky

víře má respondentka některé aktivity pravidelné (nedělní bohoslužba, modlitby v kapli).

3.4.6 J. B.

J. B., žije ve městě s 9208 obyvateli v Královéhradeckém kraji. Respondent je muž ve věku 80 let a od roku 1996 má nárok na vyplácení starobního důchodu. Respondent bydlí s manželkou v bytě, který si společně koupili do osobního vlastnictví. Žije ve vlastní založené úplné rodině se dvěma dospělými dcerami.

V 15 letech se rozhodl pro studium strojní průmyslové školy, po níž chtěl pracovat v automobilovém průmyslu. Konstruovat motory bylo jedním z jeho už od dětství. V rámci praktické výuky ve škole se seznámil s fungováním a provozem elektrických lokomotiv. Proto, že ho tato problematika zaujala, nastoupil po získání výučního listu jako opravář lokomotiv na jeden z největších železničních uzlů v tehdejší Československu. Na tomto místě pracoval pět let, poté mu bylo nabídnuto místo strojvedoucího, pro něž musel ovšem dokončit maturitu na Střední odborné škole elektrotechnické. Kromě zájmu o daný obor se rozhodl tímto krokem vylepšit situaci rodiny z hlediska příjmů. Rodina sice netrpěla nedostatkem, ale nemohla si dovolit nic ušetřit. Škola respondentovi vyšla vstříc úpravou rozvrhu a rozložením studia do dvou let, takže maturitu absolvoval úspěšně. Tím se finanční situace rodiny zlepšila. Strojvedoucím zůstal respondent až do odchodu do starobního důchodu v polovině 90. let. Po velmi krátké době v pracovní pozici strojvedoucího se lokomotivy staly nejen jeho zaměstnáním, ale také velkou zálibou. V rámci svého volného času si lepil modely lokomotiv, vystříhoval je z papíru a externě působil také jako mistr odborného výcviku na Střední odborné škole elektrotechnické.

V šestadvaceti letech se oženil a s manželkou žije dodnes. Společně vychovali dvě dcery – starší (54 let) působí v Denním stacionáři jako speciální pedagog, mladší dcera (48 let) je zaměstnaná jako zdravotní sestra na dermatologii. Respondent má dva vnuky. Starší vnuk (26 let) je zaměstnancem Ministerstva zahraničí a mladší vnuk (23 let) studuje Pedagogickou fakultu.

Protože tušil, že vzdělání může dopomoci profesnímu růstu, dbal respondent na to, aby jeho dcery dosáhly co možná nejvyššího možného stupně vzdělání: „Aspoň to nebudou muset dělat potom tu maturu nebo titul. Chtěl jsem, aby měly papír co nejdřív a pak to už nemusely řešit jako já.“ Tutéž myšlenku se snažil vštěpovat i svým vnukům.

Na svého otce si respondent příliš nepamatuje, protože zná jeho tvář pouze z fotografií. Byl vojákem z povolání a byl zabit při plnění služebních povinností. Matka vychovávala respondenta a jeho dva mladší sourozence sama. Celý život prodávala v pekárně, prodavačkou byla vyučená. Respondent má ještě mladšího bratra (77 let) a mladší sestru (73 let). Bratr celý život pracoval jako úředník ve spořitelně a sestra vařila ve školní jídelně. Všichni tři sourozenci mají mezi sebou dobré vztahy: „*Voláme si, píšeme si, občas se sejdeme. Ale to je čím dál míň, jak jsme starší.... Máme se rádi navzájem. To nás naučila máma.*“ Vztahy s rodinou jsou pro J. B., velmi důležité. Protože sám neměl možnost vyrůstat s otcem, vždy se snažil, aby své rodině dostatek času věnoval. Zajímal se o školní výsledky dcer, vodil je na kroužky, s manželkou chodil na pravidelné a dlouhé procházky.

Na odchod do starobního důchodu se respondent velmi těšil. Povolání strojvedoucího už jej značně vyčerpávalo po fyzické i psychické stránce. Bylo potřeba studovat stále nové směrnice nebo poučky. Musel častěji odpočívat a tím se mu krátil čas pro rodinu i záliby. Podle vlastních slov odešel do starobního důchodu v tu pravou chvíli. Odhaduje, že více volného času má ve všedních dnech, protože dcery, zeťové i vnuci jsou v práci nebo ve škole, takže se musí zabavit sám, nebo s manželkou. Rozhodně má ale více než 5 hodin volného času. O víkendech ho má přece jen méně. Zpravidla totiž mívají doma návštěvu, které se věnují. Pokud se tak stane, má 3–4 hodiny volného času. V případě „klidnějšího víkendu“ má více než 7 hodin.

V prvních čtyřech letech starobního důchodu byl respondent velmi aktivní. Pomáhal dceři s péčí o vnuka. Především s ním chodil na dlouhé procházky a stavěl s ním modely lokomotiv a vlaků. V té době se mu tedy podařilo spojit dvě své velké záliby dohromady – rodinu a lásku k lokomotivám a modelům.

Na přelomu tisíciletí postihl respondenta infarkt myokardu. Nebyl sice nijak silný a nemá z něj žádné trvalé zdravotní následky, přesto je od té doby sledován na

kardiologii. Byl nucen si zvyknout na jiný denní režim a změnit stravovací návyky. Změny ve volném čase se projevily především tím, že respondent musel omezit některé své oblíbené volnočasové aktivity. Velmi rád chodil např. pozorovat vlaky a provoz na nádraží, které je ale poměrně vzdálené od místa jeho bydliště. Za extrémního počasí (tropické teploty nebo teploty hluboko pod bodem mrazu) musí tak své aktivity venku omezovat. Lékařem mu byl doporučen spíše klidový režim.

Postupem času objevil aktivity, kterými začal naplňovat volný čas: „*Nikdy mě nebavilo čtení. Maximálně jsem dal noviny. Ale Ondra s Tomem mi donesli detektivky a nějaké to sci-fi a na to jsem se chyt.*“ Vnuci zařídili svému dědečkovi průkaz čtenáře do místní knihovny, a dokud byli žáky základní a střední školy, mohli mu donášet několik knih každý týden. Po jejich nástupu na vysokou školu dostal respondent k Vánocům jako dárek tablet. Bylo to proto, aby si mohl vybrat knihy z databáze přes internet. Respondent si vytvoří seznam knih, které chce vypůjčit a ten pak předá dceři, nebo zeti, kteří mu je vyzvednou. S pomocí rodiny se respondent postupně naučil používat internet k zajišťování některých věcí (např. dovozu obědů) nebo ke zjišťování informací (programů kin, nabídek výletů apod.). Otevřel se mu tak nový způsob trávení volného času.

Další oblíbenou aktivitou respondenta a jeho manželky jsou výlety spojené s lázeňskými nebo wellness pobyty. Účastnili se jich vždy, když měli volné finanční prostředky a čas. V době, kdy ještě chodili do práce, byly výlety většinou spontánní. Pokud např. v pátek odpoledne zjistili, že o víkendu do práce nemusí, rozhodli se někam vyrazit. Od doby, kdy je respondent i jeho manželka v důchodu, vyjíždějí na víkendový pobyt minimálně jednou za čtvrt roku. Tyto pobyty jsou prospěšné pro oba – mohou trávit čas jen spolu a víkendy navíc poskytují prevenci dalších zdravotních omezení.

Největší zálibou respondenta jsou ale stále vlaky a všechno, co se jich týká. Za příznivého počasí se chodí procházet k nádraží a sleduje pohyb vlaků po něm. Stejně jako dříve lepší modely lokomotiv, vagonů a vlaků. V bývalém dětském pokoji svých dcer si zařídil dílnu a celá jeho sbírka je tam také vystavená.

Respondent pravidelně sleduje své oblíbené televizní pořady – zvykl si sledovat hlavní zpravodajské relace, sport a také vědomostní soutěže: „*Tak zprávy mě zajímají jako každého. Sport dělat nemůžu, tak na něj aspoň koukám a u těch*

soutěží si trénuju mozek. Ale taky mě to baví.“ U televize se ale snaží trávit co nejméně času. Většinou se mu daří strávit u ní méně než dvě hodiny, v případě extrémního počasí to ale bývá i déle. Je vždy rád, když ho přijde navštívit rodina. Nejraději má návštěvy vnuků, protože se od nich učí a dozvídá spoustu nových věcí: *„Mimo tabletu mě naučili s mobilem, a když je něco zajímavého na internetu, nebo v televizi, dají mi vědět.*“ S celou rodinou má velmi pevné vztahy, ale přiznává, že nejbližší má právě ke svým vnukům. V současné době se těší, že do rodiny přibude nový člen – pravnučka.

Z případové studie vyplývá, že respondent může trávit svůj volný čas naprosto podle svého uvážení, pouze s přihlédnutím k aktuálnímu zdravotnímu stavu. Kvůli nálezům na srdci se nesmí přetěžovat a v případě extrémních teplot mu lékař doporučil nevycházet z bytu. Nejraději bývá respondent se svou rodinou anebo staví modely lokomotiv. Po odchodu do starobního důchodu ke svým oblíbeným aktivitám přidal také cestování, čtení a sledování televize.

3.4.7 J. Č.

J. Č. žije ve městě s 15 710 obyvateli v Pardubickém kraji. Je to žena ve věku 71 let. Od roku 2002 má nárok na vyplácení starobního důchodu, v roce 2000 však odešla do předčasného starobního důchodu. Od roku 1985 má nárok také na vdovecký důchod. Žije střídavě v rodinném domě, který vlastní společně s dcerou a synem, a pak s druhem v jeho bytě. Toto uspořádání nepovažuje za nejvhodnější, ale uvádí také, že jiné není možné.

V 19 letech respondentka otěhotněla se svým tehdejším přítelem a musela se za něj provdat. I přesto, že jejich známost byla velmi krátká, označuje manželství za šťastné. Nejdříve se narodil syn, o pět let později ještě dcera. Manžel byl celý život zaměstnaný jako opravář strojů v místní továrně. Kvůli problémům s alkoholem utrpěl pracovní úraz, jehož následkům podlehl. Respondentka vystudovala střední školu ekonomickou a pracovala jako účetní v textilní firmě. Protože uměla velmi dobře psát na stroji, začala si přivydělávat přepisováním textů. Jako dítě a dospívající dívka ráda vařila, pekla a měla ráda ruční práce. Pokud se i přesto našel další volný čas, ráda si četla. Volný čas věnovala jako dítě především hrám na kuchařku,

maminku apod. S přibývajícím věkem přenášela své sny do praxe. Zkušenosti jí předávala matka i babička. V manželství se mohla věnovat svým zálibám naplno, dokonce si díky pečení přivydělávala. *„Bavilo mě to a měla jsem z toho prachy. Ideální.“*

Na své rodiče si J. Č. pamatuje velmi dobře. Její rodina pocházela z malé vesnice blízko Zlína. Oba rodiče pracovali pro tamější obuvnickou firmu. Neměla sice s rodiči nijak vřelé vztahy, ale nevyjadřovala se o nich zle: *„Prostě byli furt v práci a neměli čas na nic moc jiného. Jsem si musela furt poradit sama. A ještě se starat o ségru. Nebylo to jednoduchý, ale přežily jsme to obě. Tak se to asi přežít dalo.“* Když její rodiče odešli do důchodu, starala se o ně jejich mladší dcera. Respondentka se provdala daleko od Zlína, takže se s rodinou příliš nestýkala a vztahy udržovala pouze dopisováním. I to se nakonec omezilo na přání k narozeninám a Vánocům. V současné době jsou již rodiče mrtví a sestra také. Respondentka se zmínila, že rodiče i sestra dosáhli pouze základního vzdělání. Ona sama se snažila vést své děti k tomu, aby „měly alespoň maturitu“, protože na vzoru svých rodičů viděla, že díky vyššímu vzdělání se dá vydělat více peněz. Dcera vystřídala dvě učiliště, ale ani jedno se jí nepodařilo ukončit výučním listem. V současné době pracuje jako prodavačka v potravinách. Syn respondentka absolvoval tříletý obor opravárenské práce.

Jak již bylo zmíněno výše, respondentka žije v rodinném domě, který vlastní společně s dcerou a synem. Získali ho do osobního vlastnictví v rámci dědického řízení. V roce 1990 potkala respondentka svého současného druha. Její ani jeho děti se vztahem nesouhlasí a proto, že druhovy děti už se svým otcem nebydlí, respondentka dochází k němu. Nechce totiž příliš provokovat své děti a vnuka. Rodinné vztahy jsou poměrně komplikované. Dcera respondentka je rozvedená a vychovává svého syna sama. Syn má, stejně jako otec, problémy s alkoholem. Tyto skutečnosti respondentku velmi trápí, ale prozatím nenašla způsob, jak je vyřešit.

V roce 1998 podstoupila operaci karpálního tunelu. Během roku byly operovány obě ruce. Zákrok byl sice úspěšný, ale po třech letech se problémy opět vrátily. Respondentka z toho důvodu odešla do předčasného starobního důchodu.

Respondentka je kvůli zdravotním problémům značně omezená v možnostech trávení volného času. Mezi její největší celoživotní záliby patřilo čtení, vaření a ruční

práce. Pletení a háčkování již nemůže vykonávat vůbec, protože v ruku neudrží jehlice a háček delší dobu. Podobná situace se vztahuje i na čtení knih, kdy je pro respondentku mnohdy těžké knihu udržet. „*Je to děsný. Bolej mě ruce, ta operace vůbec nepomohla. Ani doma pořádně nic nemůžu dělat. A plíst nebo vzít knížku to vůbec. Neudržím to v rukách, a kdybych si to opřela, tak se různě musím kroutit.*“ Vždy ráda také vařila a pekla, i to je pro ni ale kvůli současnému zdravotnímu stavu obtížné. Musí často odpočívat a již nezvládne udělat tolik, co dřív. Na starosti má doma prakticky celý chod domácnosti, aby její dcera mohla co nejčastěji chodit do práce. Respondentka se snaží své dceři co nejvíce pomáhat, ale sama přiznává, že ji v poslední době domácí práce vyčerpávají stále víc. O nastalé situaci si chce s dcerou promluvit.

V současné době tráví respondentka nejčastěji svůj volný čas s přáteli na procházkách a sledováním televize. Domácí práce do svého volného času nezahrnula. Podle jejího odhadu má denně 3–4 hodiny volného času. Nerozlišuje, zda se jedná o všední dny, nebo víkendy. Zároveň ale přiznala, že o víkendech bývá dcera častěji doma, takže má přece jen trochu volněji. Na druhou stranu dcera vyžaduje, aby její matka vařila obědy. Jak již bylo zmíněno, domácí práce respondentku velmi vyčerpávají a ráda by se této práci zbavila. Časté namáhání horních končetin vede ke zhoršování jejího zdravotního stavu. Ošetřující lékař doporučil lázeňský pobyt, který by mohl velmi napomoci ke stabilizaci a zlepšení stavu horních končetin. Po poradě s dětmi a druhem respondentka pobyt odmítla. Dceři a synovi se nelíbilo, že by byla tak dlouho pryč.

Nejčastěji se respondentka schází se svými přítelkyněmi na kávě v některé z kaváren, které ve městě jsou. Obvykle se jejich setkání koná v úterý a ve čtvrtek a trvá celé odpoledne. Všechny dámy se na něj těší, protože mohou vzájemně sdílet informace. Témata rozhovorů jsou různá – od televizních seriálů přes rodinu až po finanční hospodaření města. Respondentka i její přítelkyně žijí ve městě celý život, takže se znají opravdu dlouho.

Sledováním televizních seriálů tráví respondentka každý večer. Do společnosti se jí už chodit nechce a nic moc jiného podle vlastních slov nezvládne. Je pravidelnou divačkou zpravodajských relací, televizních soutěží a nekonečných seriálů. Především se jedná o Ordinaci v růžové zahradě a Ulici. Děni těchto seriálů ráda rozebírá i s dcerou a svými přítelkyněmi: „*My už neřešíme nějaký velký a složitý*

témata. Na nás už fakt zbyla jen ta Ulice s Ordinací. Postěžujem si na děti, pochlubíme se vnukama a jdeme na Ordinaci. Vtipný je, když jsme v kavárně a tam zrovna dávají opakování Ordinance.“ Respondentka patří do skupiny žen, pro které se řešení obsahu televizních seriálů, stalo částečným únikem od vlastních problémů. Raději řeší problémy postav ze seriálu a o sdílení těch svých se už nepokoušejí. Ačkoli si to uvědomují, nemají potřebu situaci měnit.

Z této případové studie vyplývá, že v rámci trávení volného času limituje respondentku především přístup rodiny a zdravotní stav. Postupné zhoršování funkčnosti horních končetin vede k omezeným možnostem jejich používání. Respondentka musí častěji odpočívat. Tuto skutečnost zatím její nejbližší (dcera a syn) nevzali příliš na vědomí a z jejich strany zatím nedošlo k významnější snaze matce ulehčit, případně jí pomoci. Kvůli svému zdravotnímu stavu je respondentka nucena trávit svůj volný čas téměř výhradně s přáteli v kavárnách a sledováním televize. Tyto aktivity může vykonávat bez omezení a v takové míře, v jaké si sama zvolí. Ve všech ostatních aktivitách je do určité míry limitovaná. V současné době hledá možnosti, jak trávit svůj volný čas aktivněji než dosud. Je to pro ni ale poměrně obtížné, protože většina aktivit, které jsou ve městě nabízeny, sahají nad její finanční možnosti.

3.4.8 Z. K.

Z. K. žije ve městě se 17 005 obyvateli v Pardubickém kraji. Respondent je muž ve věku 86 let. Od roku 1991 má nárok na vyplácení starobního důchodu a od roku 1975 také na důchod vdovecký. Respondent žije v domácnosti své dcery. Vlastní ale také byt, který si koupil do osobního vlastnictví. Pokud je zdravotní stav respondenta stabilizovaný, snaží se do něj vracet co nejčastěji.

Po absolvování základní vojenské služby nastoupil jako opravář a údržbář lokomotiv na jednom z největších železničních uzlů v tehdejší Československu. Podle svých slov do zaměstnání nastoupil proto, že neměl žádnou jinou možnost. Respondentova rodina neměla finanční prostředky na to, aby mohl absolvovat střední školu nebo učiliště. Musel se proto uživit sám. Během pěti let respondent povýšil na vedoucího směny. Práci vykonával rád. V rozhovorech uvedl, že ho v práci nejvíce

bavily situace, kdy se mu např. podařilo opravit lokomotivu určenou k likvidaci: „*Kolikrát dovezli třeba tři sta padesátku, a že je do šrotu. Tak jsme ji zkusili spravit a pak za to byly odměny. To mě na tom bavilo nejvíc.*“ Třikrát v životě se respondentově směně povedlo sestavovat lokomotivu z dílů, které jim byly doručeny: „*To bylo taky dobrý. Takovej tetris trochu. Takhle něco sestavovat, to bych moh dělat do dneška.*“ I když zaměstnání opraváře lokomotiv původně dělat vůbec nechtěl, přiznává, že nakonec ho velmi bavilo a stalo se i jeho velkou zálibou.

Už od desíti let respondent sbírá známky. Je to jeho celoživotní záliba, která se v rámci rodiny v podstatě dědí. Sbíрка je již značně bohatá, protože se sbíráním začal respondentův dědeček. Sběratelské nadšení pak přenesl na svého syna a ten na respondenta. Ten se své zálibě věnuje již od dětství, zároveň to byla jedna z mála činností, kterou neopustil po smrti manželky: „*Celej život dělám na mašinách a velkých strojích. Je tam kravál a furt musím dávat bacha. U těch známek je klid a dělám s menšíma věcmá. Prostě odpočinek.*“

V roce 1975 nastala v respondentově životě velká změna. Náhle ovdověl a musel se sám postarat o tři děti. „*Když Líba umřela, musel jsem se vykašlat na sebe a věnovat se dětem. Všecky byly na vysoké a já je tam prostě musel udržet. Aby přišly o mámu a ještě musely nechat školu... to jsem nechtěl.*“ Pro respondenta bylo otázkou hrdosti, aby jeho děti mohly dostudovat vysokou školu. Vzdělání považoval za velmi důležité už proto, že k němu sám neměl dostatečný přístup. V době smrti manželky, a mnoho let po ní, dělil respondent veškerý svůj čas mezi práci a děti: „*Dneska myslím, že jsem se bál být sám. Bez Líby to nebylo ono. My spolu byli pořád a já jsem se neuměl zabavit bez ní. Tak jsem prostě hodně makal, a když mi zbyl trochu čas, tak jsem byl s dětma.*“ S dětmi podle svých slov především byl. Někdy stačila jen pouhá otcova přítomnost. Nejčastěji se spolu dívali na televizi, nebo si povídali. Svě děti se mu pro sběr známek motivovat nepodařilo. V současné době našel „následovníka“ ve svém pravnukovvi.

Na své rodiče si již moc nepamatuje. Matka byla v domácnosti se všemi šesti dětmi a otec pracoval jako prodavač v pekárně. Byli českou rodinou v tehdejší Jugoslávii. Po druhé světové válce se ale vrátili do Československa, respondent proto umí nejen česky, ale také chorvatsky. Kolem hlavního města, Záhřebu, měl spoustu přátel a velmi rád za nimi jezdil, později i s manželkou a dětmi. Jako zaměstnanec Československých drah měl on i jeho rodina jízdné zdarma, čehož využívali a

společně cestovali často. Respondent rád vypráví zážitky z cest. Ze všeho nejraději jezdil na výlety po českých a moravských hradech. Tato záliba mu zůstala dodnes i přesto, že kvůli svému zdravotnímu stavu již nemůže cestovat. Náhradu našel v televizních cestopisných dokumentech z Čech i zahraničí.

V roce 1991 si respondent našel přítelkyni. *„Děti už byly pryč a já najednou nevěděl, co budu dělat... Šel jsem do důchodu, takže ubyla práce a děti taky už pryč. Celý dny volný. Jsem buď moh začít chlastat, nebo si najít ženskou.“* Respondentovy děti s přítelkyní svého otce příliš nesouhlasily, a tak do té doby pevný a blízký vztah s otcem poněkud ochladl. Respondenta tato situace mrzela, ale rozhodl se trvat na svém a s přítelkyní se nerozejít. Měli podobné zájmy, hlavně cestování a sledování televize. Velmi rádi spolu cestovali, získávali přátele a věnovali se sběratelství. Přítelkyně respondentovi sbírala keramické sošky.

Respondenta zasáhly v polovině devadesátých let dva infarkty v poměrně krátkém rozestupu od sebe. Lékařům se ho podařilo zachránit, ale byl nucen zcela přehodnotit svůj dosavadní způsob života. To se projevilo zlepšením vztahu s dětmi, které se smířily s respondentovou přítelkyní, která se o jejich otce celou dobu jeho zotavování starala. Pro respondentův volný čas to znamenalo především, že již nemohl jezdit na výlety po republice. Do té doby byly výlety zpravidla spontánní. Po zdravotních komplikacích se respondent musel naučit více pasivnímu odpočinku. Také pro něj již nebyly možné procházky s přáteli v kopcovitém terénu. Respondent nejdříve vůbec netušil, co bude ve volném čase dělat: *„Furt jsem sbíral známky, to jo. Ale sedět u toho dennodenně a furt dokola to nešlo. Hlavně doktoři řekli, že bych se měl malinko hýbat. Já vůbec nevěděl co. Až Jaruna na to došla.“* Přítelkyně respondentovi navrhla, aby si pořídili zahrádku. Respondent souhlasil a s přítelkyní se stali členy Svazu zahrádkářů. Respondent si tuto činnost velmi oblíbil: *„Nikdy předtím jsem to nezkoušel. Snad kdysi dávno ještě u našich. Ale je to super pocit si něco vypěstovat, nebo koukat jak hezky vykvete kytky.“* Respondent začal trávit na zahradě hodně času. Bavilo ho pracovat na ní a také si našel spoustu přátel na okolních zahradách.

V roce 2014 sice respondent absolvoval operaci srdeční chlopně, ale velmi rychle a bez problémů se vrátil „zpátky do života“. Tato operace způsobila stabilizaci vztahů s dětmi a vnuky. Dokonce se spolu začali pravidelně stýkat. Především pokud tráví čas se svým pravnukem, kterému odkázal sbírku známek, považuje tuto aktivitu

za volnočasovou. V této době volný čas jinak vyplňovala zahrada a sběr známek. Často si také povídal s přáteli a chodil s přítelkyní na krátké procházky.

V loňském roce respondentova přítelkyně náhle zemřela. Respondenta úmrtí zasáhlo natolik, že dostal další infarkt. Tentokrát zůstaly následky a nebylo možné, aby mohl bydlet sám. Byl nucen prodat zahradu a nastěhovat se ke své nejstarší dceři. Ta je již ve starobním důchodu a má možnost se o otce postarat. V současné době respondenta v trávení volného času limituje především jeho zdravotní stav. Jeho srdce již vyžaduje neustálý dohled a pravidelné kontroly. Ve volném čase se věnuje sbírání známek a také pěstuje ve skleníku na zahradě své dcery rajčata a okurky. Pravidelně sleduje v televizi zpravodajství, pořady o zahrádkaření, televizní soutěže nebo sportovní kanály. Pro respondenta nebylo jednoduché si zvyknout na život u dcery, ale podle svých slov, už si snad zvykl: *„Snad už si to sedlo. Snažím se být co nejmíň na obtíž a fungovat co nejjednodušejc. No jde to ztuha, ale co už. Je mi šestaosmdesát, to už se holt žije těžko.“*

Z případové studie vyplývá, že respondentův volný čas je určován především aktuálním zdravotním stavem a také místem bydliště. U dcery nemá tolik přátel, jako na své trvalé adrese, ale ze zdravotních důvodů bydlí raději u ní. S některými přáteli si občas telefonuje, hlavně proto, aby zjistil, jestli nedostal nějakou důležitou zásilku. Jinak mu přátelé ani nechybí. Uvádí, že si raději vystačí sám. Respondentovo vzdělání nehraje v rámci trávení jeho volného času žádnou roli. Respondent si i přes absolvování pouze základního vzdělání dokázal najít způsoby trávení volného času, při kterých nižší vzdělání není překážkou. Sběrání známek jej jako způsob trávení volného času doprovázelo celý život.

3.4.9 Š. K.

Š. K. žije ve městě se 100 154 obyvateli v Olomouckém kraji. Respondentka je žena ve věku 87 let. Od roku 1984 má nárok na vyplácení starobní důchodu, do kterého odešla v 54 letech. Od roku 1990 má také nárok na vdovecký důchod. Žije v bytě, který má v osobním vlastnictví společně se synem.

Pochází z dělnické rodiny a po absolvování základního vzdělání začala chodit do práce. Byla zaměstnaná na vrátnici továrny, ve které pracovali její rodiče.

Ostatních pět sourozenců pracovalo rovněž v továrně. Respondentka sama o sobě říká, že se ráda bavila: „*I když byl konec války, já jsem se s kamarádkami chodila bavit. Říkaly jsme tomu různě. Třeba vyšívací kroužek, nebo zpívací kroužek, ale prostě jsme se jenom procházely, a když náhodou vyšly peníze, šly jsme do biografu.*“ Po revoluci v roce 1948 se otec respondentky dostal do vysoké politické funkce a rozhodl se, že se jeho dcera musí vdát: „*Bylo mi dvacet a tatínek mi představil Mirka. Mluvil hlavně o tom, že je to doktor práv a že je vhodný pro mě. Líbil se mi, tak jsem nebyla proti.*“ Po svatbě se respondentce úplně změnil život a také způsob trávení volného času. Její manžel si nepřál, aby chodila do zaměstnání, protože byl přesvědčený, že svou manželku uživí. Respondentka se tedy starala o domácnost a později i o děti. Ve volném čase se věnovala především aktivnímu působení v Československém svazu žen, cvičila v rámci Spartakiády a byla patronkou Dětského Domova. Často také doprovázela manžela na různé společenské akce, např. do divadel, nebo na večírky. Na tuto dobu vzpomíná ráda: „*V podstatě jsem dělala, co mě bavilo. Dneska bych to nazvala hodně aktivním trávením volného času.*“ Po narození dětí, syna a dvou dcer, se stále více věnovala jim.

V roce 1972 bylo respondentce již 43 let, když počtvrté otěhotněla. Po komplikovaném porodu přivedla na svět mentálně postiženého syna. I přes doporučení lékařů a rodiny se rozhodla ho neumístit do ústavního zařízení, čímž její manželství velmi utrpělo. „*Mirek prostě nechápal, že svoje dítě nechci nikomu dávat. Vůbec se se mnou nebavil. Chtěla jsem rozvod, ale to bych se synem asi skončila na ulici.*“ Kvůli péči o postiženého syna opustila respondentka všechny aktivity, kterým se věnovala. Zcela výhradní náplní jejího času se stal syn. Trvalo tři roky, než se vztah s manželem upravil a nakonec dospěli k vzájemné dohodě. Syna začala respondentka vozit ke své kamarádce, která měla podobně postiženou dceru. „*Bylo to něco jako dávat ho (syna) do denního stacionáře. Tehdy to ale samozřejmě nebylo.*“ Manžel respondentky si zvykal na skutečnost, že má postiženého syna, více než deset let. Postupně se ale jejich rodinný život stabilizoval a respondentka se mohla pozvolna vracet ke svým zálibám. Znovu se věnovala cvičení, které jí hodně chybělo. Mohla se znovu setkávat s přítelkyněmi a občas si s nimi zajít i na kávu. Také začala opět manžela doprovázet do společnosti: „*Bylo to dobré, protože žijeme ve velkém městě. Žít na malé vesnici, tak se asi zblázním. Tady měl manžel pořád klientelu velkou, takže pořád bylo koho zastupovat a taky furt chodily pozvánky*

někam. Bylo to jiné, než před narozením syna, ale bavilo mě to.“ Pro respondentku byla tedy důležitým determinantem v rámci trávení volného času lokalita, ve které žila.

V roce 1989 zjistili lékaři staršímu synovi respondentky onkologické onemocnění. Bylo ve značně pokročilém stádiu a nedalo se operovat. Syn během půl roku zemřel. Respondentka se o něj chtěla starat, ale zdravotní stav syna vyžadoval odbornou lékařskou péči.

Nedlouho po synově smrti utrpěl manžel respondentky cévní mozkovou příhodu a zcela ochrnul na polovinu těla. V tomto případě respondentka prosadila, že se bude o manžela starat. V době, kdy o něj pečovala, se ještě starala o mladšího syna a neměla tak vůbec žádný volný čas. O manžela se starala přesně osm měsíců, následně zemřel. Ze synovy a manželovy smrti se dlouhou dobu nemohla vzpamatovat a nějaký čas musela dokonce strávit i na psychiatrii. Na čas strávený tam ale vzpomíná ráda. *„Asi jsem měla štěstí, ale vůbec do mě necpali prášky. Ukázali mi spoustu zajímavých věcí. Třeba ruční práce, nebo batikování. Bylo to tam moc fajn.“*

Respondentce velmi pomohly její dcery, které pečovaly o svého bratra a pak i o matku, když se vrátila z nemocnice. Aby měla respondentka čas pro sebe, začaly sestry vozit svého bratra do denního stacionáře. Respondentka díky aktivitám svého syna poznávala další možnosti trávení volného času. Oblíbila si cestování, protože často syna doprovázela na výletech. Začala se věnovat keramice a paličkování, kterému se naučila při pořádaných akcích. Trávila sice veškerý čas se synem, ale zároveň, podle svého přání. Ve volném čase se synem cestovala v rámci výletů stacionáře a také se věnovala ručním pracím. Hojně vyšívala, háčkovala a paličkovala.

V roce 2000 respondentka upadla a zlomila si krček stehenní kosti. Zranění bylo vážné a kvůli pooperačním komplikacím strávila v nemocnici a rehabilitačním zařízení téměř rok. Během tohoto roku se stala pravidelnou divačkou televizních seriálů. Byla to jediná možnost trávení volného času: *„Jako co jiného tam chcete dělat? Oni vám donesou jídlo, umyjou vás, dají léky, občas trochu pocvičí, nebo pochodí. Ale jinak ani ťuk. Tak ta televize je tam jediné, co se dá dělat.“* Respondentka začala omezovat pohybové aktivity v rámci volného času. Přestala

doma úplně cvičit, nechtěla jezdit na výlety se synem a setkávání s přáteli omezila na minimum. Zdůvodnila to tím, že jí noha stále bolí a nechce ji zbytečně namáhat. Veškerý čas chtěla trávit doma, kde se dívala na televizi a věnovala se ručním pracím. A také se věnovala svému synovi, kterému pomáhala s různými drobnými úkoly, které dostal ve stacionáři.

Od září 2016 se syn respondentky přestěhoval do chráněného bydlení ve stacionáři, který navštěvoval. Pro tento krok se rozhodl sám a podporovaly ho při něm jeho sestry. Respondentka však velmi důrazně nesouhlasila. Bála se, že tam o něj bude špatně postaráno a že to tam bez ní nezvládne. Přesto do bydlení nastoupil. Respondentka se urazila a přestala komunikovat s dcerami i synem. Jedinou náplní volného času se jí stalo sledování televize z lůžka, které odmítala opustit.

V současné době je již respondentka se situací smířená: *„Když vidím, jak je syn spokojený, že si tam našel kamarády a dokonce přítelkyni, myslím, že je to pro něj dobré. Má změnu. A navíc tam bude moct bydlet, až já tu nebudu.“* Za respondentkou docházejí každý den dcery a dělají jí společnost. Co se ale nezměnilo, je způsob, jakým respondentka tráví volný čas – sledováním televize z lůžka, případně čtením denního tisku. Jakékoli další aktivity odmítá.

Z případové studie vyplývá, že respondentčin volný čas je určován především aktuálním zdravotním stavem. Dříve, když jí zdraví dovolovalo pohybovat se mimo domov, bylo určujících determinantů více. Především rodina a poměry v ní, dále lokalita, ve které žije a samozřejmě také narození postiženého dítěte. Respondentka uvedla, že dnes už jí nevadí její nižší vzdělání – vyšší už by prý ani neměla jak uplatnit.

3.4.10 I. P.

I. P. žije ve městě s 100 154 obyvateli v Olomouckém kraji. Respondent je muž ve věku 75 let. Od roku 2003 má nárok na vyplácení starobního důchodu, do kterého odešel v 61 letech. Respondent bydlí ve vlastním domě, který zdědil po rodičích. Žije ve vlastní založené úplné rodině s dospělou dcerou.

V 15 letech se rozhodl přihlásit se na Střední průmyslovou školu stavební. Na obor nastoupil podle svých slov proto, že chtěl vždy navrhovat stavby. Protože si

studijní obor vybral sám, učení ho bavilo a studium zakončil úspěšně složenou maturitní zkouškou. Po škole nastoupil vojenskou prezenční službu, po které chtěl pokračovat ve studiu. Během jedné z propustek se seznámil se svou budoucí ženou, kterou si po návratu z vojenské prezenční služby musel vzít. Krátce po svatbě se jim narodila dcera. Respondent byl nucen nastoupit do zaměstnání a začít vydělávat peníze, proto už se ke studiu nevrátil. Celý život pracoval jako montér a částečně i konstruktér mostů. Převážně se jednalo o mosty na železnici, ale i některé silniční. Pro respondenta byla práce zároveň zálibou: *„Vždycky mě to bavilo koukat, jak je něco na papíře a pak to vyroste i normálně. Já prostě rád něco kutím a dávám dohromady.“* Neplatí to ovšem jen o práci, protože respondent se v rámci volného času věnoval především opravám domu, kde s rodinou žili a také práci na zahradě. Tu respondent zmiňuje jako další možnost, jakou nejraději trávil volný čas.

Na vzdělání rodičů si pamatuje přesně. Matka pracovala jako zdravotní sestra a otec působil jako knihař. Rodiče mu ve vzdělání nebránili, ale ani jej výrazně nepodporovali. Respondentův bratr totiž studoval lékařskou fakultu a jeho vzdělání bylo pro rodiče finančně náročné. Respondent to ale nevnímal jako protěžování bratra: *„On měl na učení hlavu, tak studoval. Jasně, že to chtělo víc peněz. Nic jsem mu nikdy nevyčítal, protože se nevytahoval. Já měl zas lepší ruce.“* Svou dceru ke vzdělání nenutil, ale nebyl proti, když chtěla nastoupit na střední školu. Z těchto skutečností vyplývá, že pro respondenta není vzdělání pro život podstatným determinanem.

Respondent strávil celý život na jednom pracovním místě u jednoho zaměstnavatele. Nemůžeme ho tedy označit za pracovního fluktuanta. Toto setrvání na jednom místě nebylo způsobeno tím, že by respondent neměl nabídky ke změně práce. Na svém pracovním místě byl spokojený a neviděl důvod, proč by měl zaměstnání měnit: *„Líbilo se mi tam, mohl jsem si plánovat, kam pojedu a kam někoho pošlu místo sebe. A když bylo potřeba vyměnit směnu, nebyl problém. Tak proč bych to měl měnit.“* Setrvání na jedné pracovní pozici bylo částečně způsobeno pohodlnou vzdáleností pracovního místa – domů to měl pouze pět minut chůze.

Když nastoupila dcera respondenta do mateřské školy, musel respondent omezit cesty mimo domov, kterých měl v předešlém čase hodně. Manželka totiž pracovala jako zdravotní sestra na chirurgii a respondent musel častěji dohlížet na

dceru, když byla manželka v práci. Přiznává, že ze začátku vůbec netušil, jak budou s dcerou trávit čas. Nakonec ji učival karetní a deskové hry.

Kromě práce na zahradě a domácího kutilství se respondent rád věnoval lovu ryb a pomáhal také s pořádáním plesů. Uvádí, že chytání ryb bylo tím nejlepším způsobem, jak si odpočinout od práce: *„Tam u vody byl vždycky klid. Nemusel jsem se soustředit na detaily na papíře, nikdo mi nekoukal přes rameno, nebyl tam žádný kravál, jako při stavění v práci. Prostě ideální na zklidnění.“* Na plesy chodili s manželkou vždy rádi. Chodili několikrát do roka. Ples dobrovolných hasičů i spolupořádali. Respondent uvedl, že zimě, když nebylo dělat, věnoval se modelování lodí v lahvích. Této zálibě se sice nevěnoval příliš často (pouze pokud nebyla opravdu žádná práce na zahradě), ale rád se k ní vracel. Připomínala mu stavění mostních konstrukcí: *„Tam se taky musí udělat nejdřív plánek, aby to sedlo. Kdyby ne, byl by to prů**r. Tady je to to samý.“* Lepení modelů se věnoval i respondentův strýc, který ho do procesu výroby zasvětil už na základní škole. Teprve v pětatřiceti letech se respondent k lepení vrátil. Jako další zálibu respondent uvedl fotbal. Aktivně ho sám nikdy nehrál, protože se nepovažoval za talent, ale je velkým fanouškem místního klubu a pokud to bylo jen trochu možné, snažil se nevynechávat žádné zápasy. Z návštěv na fotbalovém stadionu získal spoustu přátel, se kterými se setkává dodnes: *„Když člověk fandí, tak se u toho vybije hodně energie a ještě si může hodně nahlas zařvat a nikdo v okolí mu za to nenadává.“*

V roce 2006 utrpěl respondent vážný úraz levé dolní končetiny. Při práci na zahradě zakopl a spadl stehenní kostí na kámen. Tím došlo ke zlomenině stehenní kosti a také k poškození kloubní jamky. Po několika operacích se respondent v rámci rehabilitace učil znovu chodit. Na základě nevhodně prováděné rehabilitace došlo u respondenta k deformaci nohou, která velmi ztěžuje chůzi. Následky úrazu omezují respondenta v životě a tedy i ve způsobu trávení volného času. Nemůže chodit bez opory chodítka nebo dvou lidí. Situaci ještě zhoršila diagnóza Parkinsonovy nemoci, kterou vyslechl respondent před třemi lety. Čím dál častěji u něj dochází k třesu horních končetin, což komplikuje chůzi s chodítkem. Způsob trávení volného času se ještě více zúžil. Z aktivit, kterým se věnoval před úrazem, se nemůže věnovat prakticky žádné. Největším problémem jsou pro respondenta schody, ze kterých ho musí snášet na nosítkách dva muži. Takové asistence se mu ale prakticky nedostává, takže se respondent nedostane z domu. Svůj volný čas tráví sledováním sportu

v televizi, nácvičkem chůze a procvičováním horních končetin. Ze svého stavu je hodně frustrovaný: „Štve mě to. Nemůžu dělat lautr nic. Na zahradu a ven vůbec se nedostanu, protože nesejdu ze schodů. Lodě stavět nemůžu, klepou se mi ruce, a o plesech nebo fotbalu ani nemluví... kdybych aspoň moh na nohy bez vozejku, bylo by líp. Ale už tři roky nedám bez vozejku ani ránu.“ Už třetím rokem se respondent pohybuje výhradně na vozíku.

Z případové studie vyplývá, že respondentův volný čas je určován především zdravotním stavem. Kvůli pomalu, ale přece se zhoršující Parkinsonově chorobě nemůže respondent stavět modely lodí. Protože žije s manželkou v horním patře domu, nemůže sám vycházet ven, aby trávil čas na zahradě. Respondentovo vzdělání nehraje v rámci trávení jeho volného času žádnou roli. Všechny návyky, které měl díky vzdělání, a bývalé práci byly spojeny s pohybovým aparátem, který je ale schopný využívat ve stále menší míře. Uvádí, že nejbližší z rodiny mu byla vždy manželka, která mu je oporou i v současné době a stará se o něj: „Žena se o mě stará, i když je sama nemocná. Nechtěl jsem nikdy být na obtíž a jsem čím dál víc.“ Blízký je mu také vnuk, který se respondentovi snaží dělat společnost a povídat si s ním, kdykoli je doma.

3.5 Analýza zjištěných údajů a konfrontace s odbornou literaturou

Celkem výzkumnice provedla deset případových studií s respondenty. Cílem bylo zjistit determinanty ovlivňující jejich volný čas. V rámci výzkumného šetření byly provedeny rozhovory a pozorování.

3.5.1 Zdravotní stav

Na základě rozhovorů s respondenty můžeme konstatovat, že volný čas všech zúčastněných ovlivňuje jejich zdravotní stav. A to aktuální i dlouhodobý. Věk

respondentů byl v rozmezí 62–91 let. Tento věk je označován v literatuře jako věk stáří. Špatenková dělí stáří chronologicky, ale také na biologické a sociální.⁷⁸

Právě biologické stárnutí spojuje velmi úzce se zdravotním stavem člověka. Proces involuce je pozorovatelný již od třiceti let, ale ke stupňování a kvalitativním projevům stárnutí dochází až v období seniorského věku. Špatenková dodává, že k čím dál dříve nastupujícím projevům stárnutí přispívají civilizační faktory. Například hlasitý poslech hudby prostřednictvím sluchátek nebo nezdravý životní styl.⁷⁹

Stárnutí se může projevovat změnami v kloubních chrupavkách, což může člověka omezovat v zaměstnání i volném čase. Respondent V. L. trávil hodně času sezením při řízení kamiónu a došlo k poškození kyčelního kloubu, který mu musel být vyměněn. Respondent byl na základě tohoto zákroku nucen k odchodu do předčasného důchodu, protože nebyl schopen vykonávat své zaměstnání. Došlo u něj i k výrazné změně při trávení volného času, protože se věnoval myslivosti a lékař mu nedoporučil zatěžovat končetinu chůzí na nerovném terénu a na dlouhé vzdálenosti. Po operaci kyčelního kloubu mají omezené možnosti trávení volného času i respondentky E. V. a Š. K. Problematický je pro ně především pohyb v bytě, kde jsou umístěny prahy. Obě respondentky se v důsledku operace staly pravidelnými televizními divačkami. Š. K. především proto, že v zařízení, kde prováděla rehabilitaci, neměla jinou náplň volného času, než právě sledování televize: „*Oni vám donesou jídlo, umyjou vás, dají léky, občas trochu pocvičí, nebo pochodí. Ale jinak ani ťuk. Tak ta televize je tam jediné, co se dá dělat.*“ Míňhat ve své studii cituje lékaře, kteří upozorňují na skutečnost, že pasivní trávení volného času sledováním televize zvyšuje riziko zdravotních komplikací.⁸⁰

Respondent I. P. utrpěl vážnou zlomeninu stehenní kosti na levé noze. Došlo také k poškození kloubní jamky. Tento úraz sice nebyl způsoben stárnutím, ale kvůli respondentovu vyššímu věku docházelo k pooperačním komplikacím. Z důvodu nevhodně a pozdě prováděné rehabilitace došlo u respondenta k deformaci

⁷⁸ srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*, s. 16–17.

⁷⁹ srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*, s. 35–36.

⁸⁰ srov. Míňhat, H. & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 842.

končetiny, která stěžuje chůzi. S tím jsou spojeny i komplikace s trávením volného času. Nemůže se pohybovat sám bez asistence.

Vágnerová zmiňuje, že ve stáří dochází k celkovým změnám v orgánech a orgánových soustavách. Následkem úbytku vody a vitamínů v těle člověka dochází k vysoušení kůže, řidnutí kostí nebo ztrátě elasticity kloubů.⁸¹ O artróze horních končetin se jako o komplikaci v rámci trávení volného času zmiňuje respondentka L. F. Došlo u ní ke zhoršení funkčnosti zejména prstů a nemůže se věnovat ručním pracím, které byly její velkou zálibou po celý život. Není schopná se postarat ani o zahradu a hospodářství, což je pro ni velké omezení. Špatenková uvádí, že artróza je jedním z typických příkladů fyziologických změn ve stáří.⁸²

Respondentovi I. P. byla diagnostikována Parkinsonova choroba, která ovlivňuje trávení volného času ve stále větší míře. Parkinsonický třes horních končetin způsobuje oslabování jemné motoriky, kterou respondent potřebuje při stavění modelů lodí v lahvích. Na základě onemocnění touto chorobou musel respondent zprvu omezit a následně úplně vynechat stavění těchto modelů. Špatenková označuje toto onemocnění centrální nervové soustavy za další fyziologickou změnu ve stáří. Uvádí ale, že u většiny lidí se projevují poruchy centrální nervové soustavy především jejím atrofováním a dochází k úbytku smyslových a kognitivních funkcí.⁸³ Například k poklesu čichových schopností, nebo kontroly emocí. Problémy s omezenou funkcí centrální nervové soustavy zmiňovaly i respondentky E. V. a J. Č. U E. V. se jedná o Alzheimerovu chorobu, u J. Č. o syndrom karpálního tunelu. Obě tato onemocnění mají vliv nejen na trávení volného času respondentek, ale i na kvalitu života.

Haškovcová připomíná jako jednu z možností cvičení paměti, tzv. kolektivní paměť. Senioři mohou mít pocit (a často oprávněně), že jejich problémy mohou pochopit jen vrstevníci. Může se jednat například o vzpomínky na vojnu, nebo sdílení společných zájmů v rámci volného času. Tyto vzpomínky velmi dobře procvičují paměť a mohou také pomáhat při udržení sociální role seniora⁸⁴.

⁸¹ srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*, s. 311.

⁸² srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*, s. 36.

⁸³ srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*, s. 36–38.

⁸⁴ srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*, s. 171.

Zvláštní skupinou byla respondentka L. M. a respondent L. L. Prožívání volného času je specifické v tom, že jejich zdravotní stav je omezuje již od narození. Oba jsou již od dětství či narození invalidní a celý život jsou na invalidním vozíku. Změny, které nastávají v jejich zdravotním stavu, jsou tedy zvyklí vnímat jinak než ostatní respondenti. Rozdíl je nejen ve vnímání zdravotního stavu, ale také v jejich vnímání sebe sama. Tito dva respondenti nevnímají fyzické změny ve stáří tak intenzivně, protože u nich je zdravotní stav pozmeněn oproti většině ostatních.

Špatenková zařazuje do typických fyziologických změn ve stáří také potíže s dechem a kardiovaskulárním systémem.⁸⁵ Zmiňuje se o nich respondentka L. F., a také respondenti Z. K. a J. B. Jejich potíže jsou spojeny s onemocněním srdce a cév. V důsledku těchto onemocnění je ovlivněn způsob trávení volného času. Oba respondenti prodělali po odchodu do starobního důchodu infarkt myokardu a byli nuceni změnit dosavadní zvyklosti a způsob života. Došlo samozřejmě také ke změně trávení volného času. Do té doby nebyli příliš zvyklí odpočívat v klidu a pasivně. Nejraději trávili volný čas spontánními aktivitami, přičemž měli pocit, že si mohou dělat, co chtějí. Museli například změnit procházky z dlouhých a v náročném terénu na kratší ve vycházkovém tempu.

Z případových studií vyplývá, že zdravotní stav je determinantem ovlivňujícím volný čas u všech respondentů. Všichni měli z dětství a dospělosti určité návyky, podle kterých svůj volný čas trávili. Ve stáří zpravidla došlo k onemocnění či úrazu, takže byl každý z nich nucen přehodnotit způsob trávení volného času. Jednalo se buď o úplnou výměnu aktivit ve volném čase, nebo zmírnění intenzity aktivit.

3.5.2 Rodina

Z případových studií vyplynul velký vliv rodiny na způsob trávení volného času u jednotlivých respondentů. Můžeme konstatovat, že rodina je u všech respondentů determinantem ovlivňujícím způsob trávení jejich volného času. Po odchodu do starobního důchodu nastala u respondentů změna jejich sociálních rolí. Ta nastala i v případech, kdy respondenti odešli nejdříve do předčasného starobního důchodu.

⁸⁵ srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*, s. 36–38.

S tím je spojená proměna společenského postavení a také počet sociálních kontaktů. Ten se zpravidla zmenšuje. Špatenková zmiňuje, že sociální kontakty zůstávají hlavně v rámci rodiny a nejbližších přátel. Přičemž rodina by podle ní měla poskytovat jistotu a přátelé solidaritu.⁸⁶

Respondenti žijí zpravidla buď s manželem či manželkou, nebo u dětí. Dva z respondentů také žijí v Domově pro seniory. V současné době jsou vztahy s rodinou u všech respondentů příznivé a nikde se nevyskytují mimořádné konflikty. Pokud respondenti žijí u svých dětí, je to zpravidla proto, aby se o ně děti mohly postarat. Většinou ke stěhování k dětem docházelo na základě zdravotních komplikací, které zabraňovaly, aby respondenti zvládli sami vést svou domácnost. Například respondentka L. F. se ke své dceři přestěhovala v době, kdy se u ní začala zhoršovat artróza v horních končetinách a nezvládala úkony sebeobsluhy. Měla na výběr, jestli bude žít u dcery nebo u syna. Vybrala si sama pobyt u dcery. A protože ta jí pomáhá se sebeobsluhou, donáší jí jídlo a stará se o domácnost, má respondentka více času na své záliby.

Podobně žije u své dcery také respondentka E. V., která se také musela přestěhovat kvůli zdravotním důvodům. U této respondentky se jednalo konkrétně o Alzheimerovu chorobu. Rodina ovšem péči nezvládala, takže respondentka bude v nejbližší době přemístěna do Domova pro seniory. Respondentka s přesunem souhlasila. Vágnerová tuto situaci popisuje jako dobrovolný odchod do Domova. Adaptace na nové prostředí bývá zpravidla jednodušší, než v případě, že umístění dobrovolné není. Ani v případě dobrovolnosti však nevylučuje problémy. Zpočátku senior zažívá pocit nejistoty a snaží se budovat nové stereotypy. Ty podle Vágnerové většinou nalézá a navazuje nové sociální kontakty.⁸⁷

V rámci kategorie rodina bylo zjištěno, že specifické postavení mají životní partneři respondentů. Vznikly čtyři skupiny respondentů. Do první spadají respondenti, kteří životního partnera stále mají. Žádná manželská dvojice se k dětem nestěhovala, i když měl jeden z partnerů zdravotní obtíže. Vágnerová to vysvětluje snahou seniorů uchovat si vlastní teritorium co nejdéle. Za teritorium je považován vlastní byt, který zaručuje soukromí, klid a také možnost zachování symbolů a

⁸⁶ srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*, s. 38.

⁸⁷ srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*, s. 423.

rituálů, na které je senior zvyklý.⁸⁸ Respondent J. B. žije stále s manželkou v jejich bytě, a to i přes zhoršení jeho zdravotního stavu. Mají již vytvořený svůj životní rytmus přizpůsobený změnám zdravotního stavu a nechtějí na něm nic měnit. Volný čas tráví respondent buď svými zálibami, ale také výlety s manželkou. Často za nimi dochází i dcery s vnuky. Tento model fungování rodiny zatím všem vyhovuje. V samostatném bytě s manželkou žije i respondent I. P. I přes onemocnění Parkinsonovou chorobou se s manželkou odmítli přestěhovat ke své dceři a raději zůstali ve svém bytě. I k nim pravidelně dochází dcera i vnuk, aby jim v případě potřeby pomohli.

Druhou skupinou jsou respondenti, kteří již o životního partnera přišli. Podle Špatenkové je ztráta životního partnera pro seniora velmi těžkou životní etapou. Kromě partnera samotného ztrácí senior také jistotu a plány, které s partnerem do budoucna měli.⁸⁹ Všichni respondenti, kteří se stěhovali k dětem, byli již po ztrátě partnera. Ve dvou případech se jedná o ženy a v jednom o muže. K přestěhování došlo vždy po dlouhé době od ztráty partnera. Ta tedy nebyla primárním důvodem ke stěhování. Spíše nikdo z nich již neměl podporu svých partnerů a nemohl od nich očekávat pomoc. Proto raději zvolili pomoc od dětí.

Střídavě u dcery a v místě trvalého bydliště žije také respondent Z. K. Do svého bytu se snaží vracet co nejčastěji. U dcery se mu žije dobře, ale nemá svůj klid a kontrolu nad svým teritoriem. V rámci volného času se snaží co nejčastěji trávit čas o samotě. Například na zahradě, nebo u televize. Je zajímavé, že u respondenta došlo v životě k naprostému přehodnocení trávení volného času, a to dokonce opakovaně. Ve svém výzkumu to zmiňuje Nimrod. Zmiňuje, že pokud dochází ke smysluplnému trávení volného času, člověk je schopen se lépe vyrovnávat s obtížnými životními situacemi. U respondenta to bylo úmrtí manželky a pak družky a také infarkt myokardu. Se všemi těmito změnami se dokázal vyrovnat. Nimrod zdůrazňuje, že to je na základě smysluplného trávení volného času. Čím dříve člověk s tímto trávením volného času začne, tím déle si udrží vitalitu v životě.⁹⁰

Stuart-Hamilton ve své studii popisuje spokojeně stárnoucího člověka, který ve stádiu pozdní dospělosti dokázal zformovat své myšlenky na odchod do

⁸⁸ srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*, s. 350–351.

⁸⁹ srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*, s. 38–39.

⁹⁰ srov. Nimrod, G. & Shrira, A 2016, *The paradox of leisure in later life*, s. 107.

starobního důchodu a vyrovnat se s nimi. Autor také zmiňuje, že je potřeba v rámci rodiny ponechat možnost této formace. Rodina by měla umožnit seniorovi žít v jeho přirozeném prostředí co nejdéle a snažit se mu pomoci zachovat co největší míru soběstačnosti. Staří lidé jsou většinou vděční, pokud jejich děti nebydlí ve velké vzdálenosti⁹¹.

Specifickou skupinu vytvořila respondentka L. M. a respondent L. L. Tuto skupinu jsme nazvali svobodní. Ani jeden z nich neměl v průběhu života životního partnera, proto svůj volný čas trávili v rámci širší rodiny. Oba žijí téměř 10 let v Domově pro seniory. Ani v jednom případě kontakty s rodinou nejsou nijak omezené. Pravidelně se stýkají nebo jsou ve spojení přes telefony. Respondentka L. M. měla do Domova pro seniory nastoupit společně se svou matkou, ale ta těsně před nástupem zemřela. Respondent L. L. naopak do Domova se svou matkou nastoupil. Tito dva respondenti jsou specifičtí také tím, že jsou od narození na invalidním vozíku a celý život se o ně starali rodinní příslušníci. Nejčastěji matky, nebo sourozenci. Rodinné pouto je proto velmi pevné a nedochází k hádkám či rodinným problémům. Volný čas spolu obě rodiny tráví především o svátcích (vánočních a velikonočních) a pak také při narozeninách. Jinak do trávení volného času respondentů příliš nezasahují.

Rodinné vztahy mohou také způsob trávení volného času poněkud komplikovat. Respondentka J. Č. představuje čtvrtou skupinu v rámci kategorie rodina. Žije střídavě se svou dcerou a synem v rodinném domě a s druhem v jeho bytě. Nemohou žít společně, protože děti respondentky si to nepřejí. Ona by ráda trávila volný čas jak s dětmi, tak s druhem, ale právě proto, že se musí neustále přesouvat, moc volného času nemá. Rodina také nevzala na vědomí zhoršující se zdravotní problémy respondentky a vyžaduje od ní stále stejnou pomoc jako dříve. Dcera respondentky chodí do zaměstnání na plný úvazek a tak vyžaduje, aby respondentka vedla domácnost.

Z výzkumu Saka a Kolesárové vyplývá, že v životě seniorů se nejčastěji vyskytují manželé/partneři, vnoučata a děti. S těmito skupinami se senioři ve

⁹¹ srov. STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*, s. 170–171.

zmíněném výzkumu setkávali nejčastěji. Jako zajímavost autoři uvádějí, že dominantní je postavení dětí a vnoučat⁹².

Z případových studií vyplývá, že rodina je determinantem ovlivňujícím volný čas u všech respondentů. Všichni respondenti ve výzkumu měli rodinu (manželku, děti, sourozence). Pokud stále žije partner respondenta, žijí spolu a vzájemně se podporují. Děti nebo vnuci k nim pravidelně docházejí. Volný čas tráví právě s partnerem. V případě, že dojde k úmrtí partnera, respondenti se snaží žít sami. Zpravidla časem dojde ke zhoršení zdravotního stavu, a tak se stěhují k dětem. Trávení volného času je změněno a respondenti vyhledávají nové možnosti. Pokud jsou vztahy v rodině problematické, narušuje to i trávení volného času respondenta. Stává se, že nemá příliš času pro sebe a své záliby. Někdy také rodina netuší, jak by měl respondent čas trávit.

3.5.3 Vzdělání

Z případových studií vyplynulo, že vzdělání má na způsob trávení volného času u jednotlivých respondentů vliv pouze do určité míry. Vágnerová poukazuje na to, že ve stáří dochází ke sžívání s novými přáteli a popřípadě novou skupinou lidí. Například v Domově pro seniory, kde jsou zpravidla lidé z různých sociálních skupin a musí se naučit žít vedle sebe. Tito lidé mívají i velmi rozdílné vzdělání.⁹³

Provedené případové studie ukazují, že vzdělání respondenta má vliv na trávení volného času především ve výběru aktivit. Z deseti respondentů v tomto výzkumu získala pouze jedna respondentka vysokoškolské vzdělání. Čtyři z respondentů dosáhli základního vzdělání a čtyři další maturitní zkoušky. Jeden respondent získal výuční list.

V případě respondentky, která dosáhla vysokoškolského vzdělání, jsou její názory vzděláním velmi silně ovlivněny. Především v přístupu k lidem a také ve způsobu trávení volného času. Mezi své záliby uvedla čtení, rozhovory na různá témata a historii. Za původ těchto zálib zmínila právě vzdělání. Pohybovala se ve společnosti stejně vzdělaných lidí a potřebovala mít s nimi o čem komunikovat. Na

⁹² srov. SAK, P. a Karolína K. *Sociologie stáří a seniorů*, s. 100–101.

⁹³ srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*, s. 317.

základě svého vzdělání rovněž ráda sledovala vědomostní soutěže, nebo luštila křížovky. Můžeme říci, že dosažené vzdělání respondentku motivuje k činnostem jako je čtení nebo luštění křížovek, protože jí pomáhají zachovat zažitě znalosti. Staudingerová ve své studii uvádí, že vzdělání jako takové je dnes považováno za jeden z nejdůležitějších zdrojů úspěšného prožívání života a také profese. Ovšem pokud dojde k velkým mezigeneračním rozdílům, může to být pro společnost nevhodné. Uvádí také, že se zvyšujícím se věkem se vzdělání stává stále více nutností než možností dalšího rozvoje člověka. Z jejího výzkumu vyplynulo, že lidé po odchodu do starobního důchodu raději fixují ty znalosti a dovednosti, kterých dosáhli v produktivním věku, než aby byli ochotni učit se novým⁹⁴.

V případech respondentů, kteří dostáli maturitní nebo učňovské zkoušky, bylo vzdělání zpravidla nějak odborně zaměřené. Například na zemědělství, ekonomiku nebo elektrotechniku. Rozdíl je v tom, jestli si respondenti zvolili obor svého vzdělání sami proto, že je zajímavý, nebo proto, že nevěděli, jaký obor zvolit. Například respondent V. L. zvolil obor pro vzdělání pouze proto, že se nedostal na žádný jiný. Můžeme říci, že proto došlo k situaci, že studovaný obor sice ukončil výučním listem, ale nikdy se svému vzdělání v praxi nevěnoval. Vzdělání jako takové pro něj nebylo podstatné, takže se mu již dále nevěnoval a neovlivňovalo ani jeho trávení volného času. A to ani v dětství, dospělosti či po odchodu do starobního důchodu. V současné době se ve volném čase věnuje především sledování televize.

Další respondenti, kteří dosáhli maturitní zkoušky, si obor svého vzdělání vybírali podle svého zájmu či na doporučení rodičů. Můžeme říci, že právě na základě tohoto výběru si zvolili zaměstnání ve vystudovaném oboru a také se od něj odvíjely jejich zájmy a způsob trávení volného času. Respondentka L. F. získala maturitní zkoušku v oboru zemědělství. Vybrala si ho na doporučení rodičů a také proto, že chování zvířat a pěstování rostlin bylo její zálibou již od dětství. Celý život se věnovala práci v zemědělství a práci v domácím hospodářství. Tento čas vždy započítávala i do času volného. Po odchodu do starobního důchodu se mohla věnovat zcela a výhradně péči o hospodářství jen ze záliby. Velmi podobný vliv vzdělání na způsob trávení volného času popisovali v rozhovorech další respondenti. Konkrétně I. P., J. Č. a J. B. I oni si zvolili obor vzdělání podle svého zájmu či na doporučení.

⁹⁴ srov. STAUDINGER, U. M., & BAUMERT, J. Vzdělávání po padesátce: plasticita a realita, s. 160–165.

Po absolvování maturitní zkoušky působili ve „svém“ oboru. Na volný čas vzdělání působilo. Například respondent J. B. působil jako strojvedoucí a ve volném čase se věnoval lepení modelů lokomotiv. Všichni tři zmiňovaní respondenti jsou ale schopní své aktivity ve volném čase měnit. Z lepení modelů mohou přejít ke čtení, nebo sledování naučných pořadů. U těchto respondentů vzdělání ovlivňuje způsob trávení volného času především svým zaměřením. Jsou ale schopni svůj způsob trávení volného času podle potřeby a okolností změnit.⁹⁵

Čtyři respondenty, kteří dosáhli základního vzdělání, můžeme rozdělit do dvou skupin. Respondenti Z. K. a Š. K. absolvovali pouze základní vzdělání, protože jejich tehdejší finanční podmínky nebyly takové, aby si mohli další vzdělání dovolit. Vliv jejich základního vzdělání na způsob trávení volného času můžeme definovat jako již zanedbatelný. V současné době a jejich vyšším věku již vzdělání nehraje velkou roli. Oba v rozhovorech uvedli, že si dokázali najít takové způsoby trávení volného času, u kterých základní vzdělání nevádí. Zpravidla se jedná o sledování televize, ruční práce nebo práce na zahradě. Ani jeden z nich netráví volný čas četbou knih nebo luštěním křížovek. Celý život na tento způsob trávení času nebyli zvyklí, takže ho nevyhledávají ani v seniorském věku.

Způsob trávení volného času u dalších dvou respondentů se základním vzděláním je velmi specifický. Oba jsou od dětství na invalidním vozíku a jejich postižení jim další vzdělání neumožnilo. Oba respondenti trávili vždy svůj volný čas s rodinou, která jim ho určovala. Většinou se jednalo o sledování televize, ruční práce nebo deskové hry. L. L. a L. M. žijí v Domově pro seniory, kde jsou jim některé aktivity nabízeny personálem. Pro samotné respondenty není v současné době vzdělání pro trávení volného času nijak podstatné. L. M. zmiňuje, že jako mladá studovat velmi chtěla, ale když jí to nebylo umožněno, smířila se se situací. Vzdělání popisuje jako důležité jak pro život, tak pro volný čas, ale není podmínkou pro to, aby byl člověk „dobrým člověkem“.

Z případových studií vyplývá, jak již bylo zmíněno, že vzdělání je determinantem ovlivňujícím volný čas u všech respondentů pouze do určité míry. Všichni respondenti museli absolvovat minimálně základní vzdělání. Někteří po něm museli nastoupit do zaměstnání. Většinou to bylo z finančních důvodů. Další dva

⁹⁵ srov. Minhat, H, & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 845.

ukončili vzdělání po základní škole, protože jim zdravotní postižení nedovolilo ve studiu pokračovat. Na způsob trávení volného času má základní vzdělání zanedbatelný vliv. Respondenti si dokázali najít způsoby, jak trávit volný čas, při kterých je základní vzdělání neomezovalo.

V případě středoškolského vzdělání, ať již učňovského nebo maturitního, záleželo na skutečnosti, jestli si vzdělání respondent zvolil podle svého zájmu, nebo ne. Ve všech případech se jednalo o vzdělání odborné, a pokud ho respondent zvolil dle svého zájmu, našel podle něj uplatnění na trhu práce a také se mu věnoval v rámci volného času. Na způsob trávení volného času má maturitní či učňovské vzdělání zásadní vliv tom smyslu, že si vzdělání respondenti zvolili podle aktivit oblíbených ve volném čase. Na základě širšího rozhledu byli všichni schopni se v rámci volného času adaptovat na změny, které v rámci jeho trávení přišly.

Pouze jedna respondentka dosáhla vysokoškolského vzdělání. V jejím případě má vzdělání zásadní vliv na trávení volného času. Její volný čas se v obsahu v podstatě prolínal s časem pracovním. Na základě studia se ve volném čase velmi ráda věnovala četbě knih nebo rozhovorům s lidmi s podobným vzděláním. Můžeme říci, že vysokoškolské vzdělání má na způsob trávení volného času zásadní vliv, protože na jeho základě respondent aktivity určuje.

Staudingerová ve svém článku doplňuje, že pod štítek vzdělání nelze řadit pouze formální vzdělání zakončené diplomem. Podle ní stejně jako věk není zárukou moudrosti, tak ani vzdělání není vzdělání zárukou dobrých životních zkušeností. A ty se dají získat pouze při styku s lidmi či životními výzvami⁹⁶.

3.5.4 Lokalita

Z případových studií vyplynulo, že vliv lokality, kde respondent žije, má na způsob trávení volného času pouze do určité míry a jen u některých respondentů. Při jejich výběru byli vybíráni i podle lokality, ve které žijí. Jednalo se o lokality do 2000 obyvatel, 2001–5000 obyvatel, 5001–15000 obyvatel, 15001–60000 obyvatel a 60001–150000 obyvatel. Je vždy potřeba vzít v úvahu, jestli v dané lokalitě žije respondent celý život, nebo jen krátce, například z důvodu přistěhování k rodině.

⁹⁶ srov. STAUDINGER, U. M., & BAUMERT, J. Vzdělávání po padesátce: plasticita a realita, s. 156.

Vágnerová zdůrazňuje důležitost přátel, které si ve své lokalitě respondent najde a udržuje s nimi pravidelné styky.⁹⁷

Je také potřeba, aby po odchodu do starobního důchodu člověk styky s přáteli v lokalitě, ve které žije, stále udržoval. Jinak hrozí, podle Špatenkové, osamělost seniora. Pokud k ní dojde, může se začít snižovat samostatnost a narůstat závislost.⁹⁸ Od přátel v lokalitě, kde žije, by měl člověk získávat solidaritu. Kebza zdůrazňuje důležitost sociální opory, kterou by právě lokalita měla poskytovat.⁹⁹

Podle Minhatova výzkumu má v Japonsku lokalita, ve které respondent žije velký vliv na jeho volný čas. Dokonce vyhodnotil i pravděpodobnost aktivit pro určitou lokalitu. Muž z města s vyšším vzděláním má podle výsledků výzkumu největší procentní šanci, že bude trávit volný čas rekreačními aktivitami. Například sportem, nebo procházkami. Sociálním aktivitám se nejčastěji věnují senioři žijící na venkově. Jako příklad uvedl mezilidské interakce.¹⁰⁰

Vliv lokality, kde žijí, zmiňovali pouze někteří z respondentů. Konkrétně se jednalo o ty, kteří žijí v lokalitě do 2000 obyvatel a pak v lokalitě 15000–60000 obyvatel. Všichni tito respondenti žijí v dané lokalitě dlouhodobě. Respondenti V. L. a L. F. zmiňují, že v jejich vesnici znají většinu obyvatel a mohou se tedy navštěvovat a naplňovat volný čas společně. Respondent V. L. zmínil, že rozhovory s přáteli tráví dost svého volného času. Mimo jiné i proto, že nemá moc jiných možností, jak by ho trávil. Připustil ale, že by ve větší lokalitě nevěděl, jak svůj volný čas trávit. Rozhovorům s přáteli v lokalitě kde žije, se věnuje celý život a je to pro něj podstatná část volného času. Respondentka L. F. v rozhovorech uvedla, že proto, že je z malé vesnice, zná všechny místní obyvatele. Pokud jí to zdravotní stav dovolí, navštěvuje je a tráví s nimi volný čas. Můžeme tedy říci, že pokud respondenti žili v lokalitě do 2000 obyvatel, řadili determinant lokality jako důležitý pro způsob trávení svého volného času.

Respondentka J. Č., která zmiňovala lokalitu jako důležitou pro svůj volný čas, žije v lokalitě 15000–60000 obyvatel. Přestěhovala se do ní jako mladá, takže v ní žije již dlouho a našla si přátele, se kterými tráví volný čas. Zpravidla se jedná o

⁹⁷ srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*, s. 347.

⁹⁸ srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*, s. 39.

⁹⁹ srov. KEBZA, Vladimír. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 152.

¹⁰⁰ srov. Minhat, H, & Mohd Amin, R 2012, 'Sociodemographic determinants of leisure participation among elderly in Malaysia, s. 843–844.

návštěvy kaváren, při kterých sdílí informace. Pro respondentku není důležitá lokalita jako taková, ale spíše možnosti, které nabízí. Jako právě možnost setkávání se mimo trvalé bydliště, které by pro respondentku bylo obtížné. Druhý z respondentů v této lokalitě, Z. K., zmiňoval tuto determinantu pouze okrajově. V lokalitě, kde dlouhodobě žil má několik přátel, se kterými je občas v kontaktu. Ale proto, že již žije u své dcery, nepovažuje místo, kde žije za důležité pro svůj volný čas.

Důležitost lokality pro volný čas zmiňovala i respondentka Š. K. V jejím případě bylo dříve nepředstavitelné, aby žila v malé vesnici. Byla zvyklá chodit s přáteli na kávu a doprovázet manžela do společnosti. *„Bylo to dobré, protože žijeme ve velkém městě. Žít na malé vesnici, tak se asi zblázním. Tady měl manžel pořád klientelu velkou, takže pořád bylo koho zastupovat a taky furt chodily pozvánky někam.“* Lokalitu označila za důležitou, protože v místě, kde by nebyly tak rozsáhlé možnosti, by se nudila. V současné době tato respondentka zmiňuje lokalitu jako důležitou již pouze proto, že byla důležitá v minulosti.

Ostatní respondenti lokalitu jako determinantu důležitou pro způsob trávení svého volného času nezmiňovali. Někteří z nich proto, že se do dané lokality přestěhovali a nežijí v ní příliš dlouho. Rozdílly jsou v tom, jestli žijí u dětí, nebo v Domově pro seniory a to především v možnostech trávení volného času.

Pouze dva z respondentů žijí v lokalitě, kterou uvedli, celý život a nezmínili ji jako důležitý determinant pro svůj volný čas. Jsou z různě velkých lokalit. Důvody proč lokalitu nezmiňovali jako důležitou, nejsou zcela jasné. Z rozhovorů vyplývá pouze to, že náplň jejich volného času byla taková, že lokalitu nepotřebovali zmiňovat.

Jániš a Skopalová ve své studii zmiňují podobnost vlivu lokality na děti a na seniory. Podle výsledků jejich výzkumu je na venkově mnohdy nedostatečná nabídka volnočasových aktivit. Jako problematické pro seniory spatřují autoři také dojíždění do měst za volnočasovými aktivitami¹⁰¹.

Z případových studií vyplývá, jak již bylo zmíněno, že lokalita, kde respondent žije, má na způsob trávení volného času vliv pouze do určité míry a

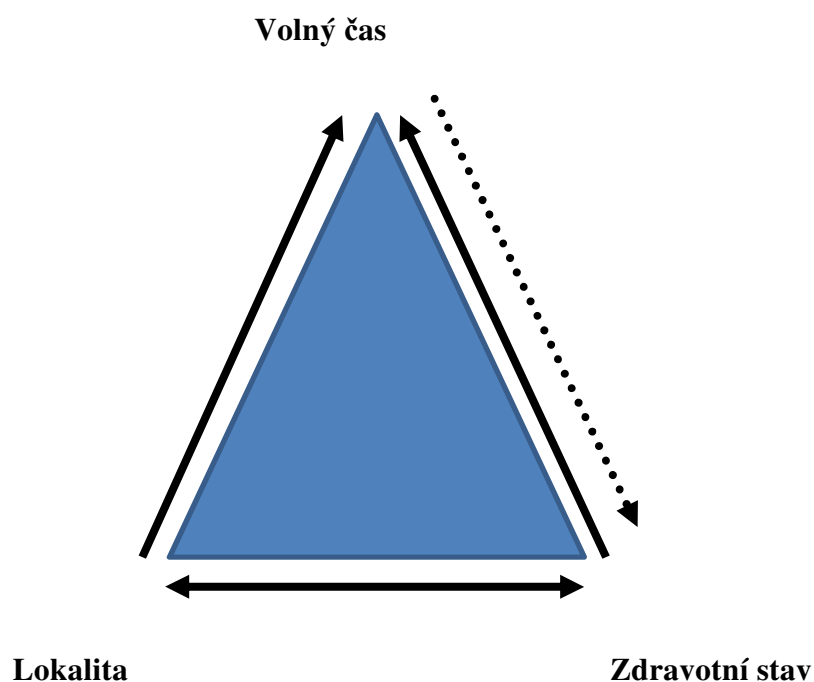
¹⁰¹ srov. JANIŠ, K. a Jitka SKOPALOVÁ. *Volný čas seniorů*, s. 76–78.

pouze u některých respondentů. Můžeme říci, že lokalita, kde žije, je důležitá pro respondenta žijícího v lokalitě do 2000 obyvatel. Důležitá je i pro respondentku z lokality 15000–60000 obyvatel. Ostatní respondenti tuto determinantu zmiňovali pouze okrajově nebo vůbec ne.

3.5.5 Souvislosti mezi kategoriemi

Nejčastějšími determinanty ovlivňujícími volný čas u cílové skupiny v rámci této diplomové práce jsou zdravotní stav, lokalita, vzdělání a rodina. Tyto kategorie se navzájem ovlivňují, takže bylo potřebné tyto vztahy popsat.

3.5.5.1 První schéma

V rámci zkoumání, které determinanty nejčastěji ovlivňují způsob trávení volného času v rámci této diplomové práce, bylo zjištěno, že nejvíce a nejčastěji dochází k vzájemnému ovlivňování mezi determinanty lokalita a zdravotní stav respondenta.

Zdravotní stav ovlivňuje způsob trávení volného času především tím, že omezuje čas, po který se oblíbené aktivity respondent je schopen věnovat. Následkem zdravotních omezení se může ztrácet výdrž nebo soustředění na aktivitu, což má za následek kratší dobu trávení volnočasové aktivity. V případě onemocnění některého z orgánových ústrojí může dojít k situaci, ve které respondent musí přehodnotit dosavadní způsob trávení volného času a začít se věnovat zcela jiným aktivitám. Například od myslivosti ke sledování televize, nebo od pravidelných procházek ke čtení. K omezování volnočasových aktivit následkem změn ve zdravotním stavu dochází buď postupně, nebo i náhle. Postupné zhoršování může být například následkem demence, náhlé pak například náhlou srdeční příhodou.

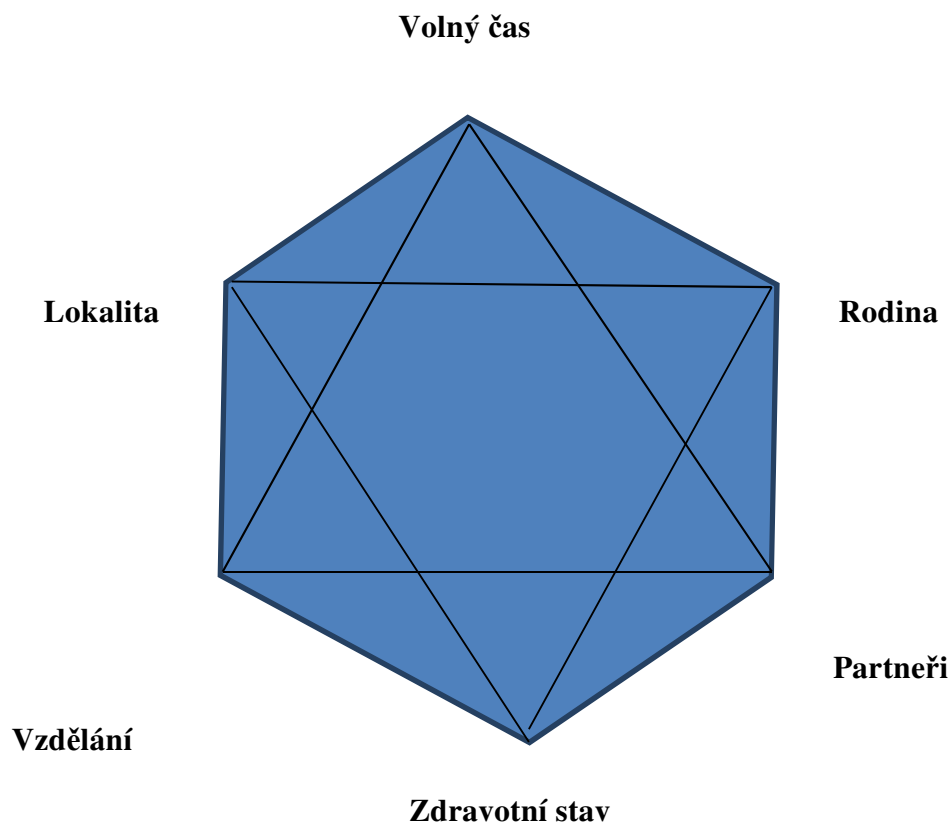
K ovlivňování může docházet i obráceně. Způsob trávení volného času tedy ovlivňuje zdravotní stav. Jako příklad můžeme uvést pravidelné čtení, sledování vědomostních soutěží, nebo trénink paměti jako prevenci demencí, nebo Alzheimerovy choroby. Tento vzájemný vztah ovšem neuváděli všichni respondenti.

Ovlivňování lokality, kde respondent žije a zdravotního stavu je vzájemné. Velikost lokality souvisí s rozsahem nabídky volnočasových aktivit a také možností trávení volného času v místní komunitě. Pokud je nabídka volnočasových aktivit omezená, nedá se příliš přizpůsobovat zdravotnímu stavu člověka.

Jak již bylo zmíněno, lokalita, kde respondent žije, ovlivňuje způsob trávení volného času. Vždy je potřeba brát v úvahu, jak dlouho respondent v dané lokalitě žije. Čím delší je tento čas, tím větší vliv na trávení volného času lokalita má. Velkou část volného času tráví respondenti, kteří v lokalitě žijí dlouho nebo celý život, návštěvou přátel. Také již mají zmapovanou nabídku aktivit, kterých se mohou účastnit. Nejčastěji zmiňovali vztah lokality a volného času respondenti z nejmenších vesnic a pak také z velkých měst.

Ze zjištění v rámci výzkumu nevyplývá z výpovědí respondentů, že by volný čas ovlivňoval lokalitu, ve které respondent žije.

3.5.5.2 Druhé schéma

Druhé schéma zobrazuje vztahy mezi všemi kategoriemi navzájem. Ke vzájemnému ovlivňování v rámci volného času dochází mezi všemi zjištěnými determinanty navzájem. Vztahy mezi volným časem, lokalitou a zdravotním stavem jsou popsány v prvním schématu.

Jak již bylo zmíněno, způsob trávení volného času a zdravotní stav spolu úzce souvisejí. Do toho schématu je nutné ještě zařadit působení rodiny. V rámci výzkumu bylo zjištěno, že v případě zhoršeného zdravotního stavu (úraz, počínající demence), se respondent zpravidla přesunuje k nejbližší rodině.

Z determinantu rodina se jako samostatná skupina vydělili partneři respondentů. Dají se rozdělit do čtyř skupin. Prvně respondenti, kteří stále žijí se životním partnerem – ti v rámci výzkumu byli tři. Žijí stále ve svém trvalém bydlišti, i přes zhoršení zdravotního stavu tam zůstávají se svými partnery, s nimiž se vzájemně podporují. V některých případech se partner o respondenta stará. Druhou skupinou jsou vdovy a vdovci. Ti byli v rámci výzkumu čtyři. Svého životního partnera již ztratili. Pouze jeden z respondentů před velmi dlouhou dobou. Všichni čtyři žijí v blízkosti svých dětí nebo přímo u nich. Po zhoršení zdravotního stavu

neměli podporu svých životních partnerů, takže byli přesvědčeni dětmi o nutnosti přestěhování. Dva z respondentů zůstali celý život svobodní a tím pádem tvoří třetí skupinu. Na základě svého zdravotního stavu (tělesného postižení) si nenašli životního partnera a žili s rodinou. Jedna z respondentek žije s druhem a je sama součástí čtvrté skupiny. Její postavení je velmi specifické, protože tráví svůj volný čas střídavě s druhem a s rodinou. Nicméně v rámci jedné lokality (města).

Rodina a partneři ovlivňují velmi výrazně způsob trávení volného času. Při vyhodnocování je důležité vzít v úvahu, zda rodina trávila volný čas spolu, kdo se podílel na jeho plánování a také zda respondent trávil volný čas s partnerem nebo ne.

Z výpovědí respondentů vyplynulo, že vzdělání je dalším podstatným determinanem, který ovlivňuje způsob trávení volného času, a to především ve způsobu jeho trávení a výběru aktivit. Můžeme říci, že čím vyššího vzdělání respondent dosáhl, tím pečlivěji si aktivity vybírá. Je důležité vzít v úvahu důvody, proč respondenti nemohli dosáhnout vyššího vzdělání. V případě, že byly důvody pouze ekonomické, respondenti neměli žádný problém s naplňováním svého volného času a s výběrem aktivit. Dalším důvodem získání pouze základního vzdělání je zdravotní postižení respondentů. V tomto případě byl volný čas respondentů naplňován druhými. Zpravidla rodinou a v současné době personálem Domova pro seniory. Vzdělání souvisí také s lokalitou, ve které respondent žije, protože s lokalitou souvisí nabídka volnočasových aktivit. Všichni respondenti (mimo respondentky s vysokoškolským vzděláním) uváděli, že v důchodovém věku už pro ně vzdělání nemá nijak zásadní význam.

ZÁVĚR

Volný čas v seniorském věku vnímá každý člověk jinak. Hodnotí ho na základě svých životních zkušeností s osobami v tomto věku, ale také na základě životních hodnot. Společnost se snaží definovat determinanty, které volný čas v tomto věku lidského života ovlivňují, aby mohla vytvářet vhodné podmínky pro jeho trávení. Této problematice je věnována stále větší pozornost, protože dochází ke stárnutí populace.

Cílem této diplomové práce bylo zjistit determinanty, které ovlivňují způsob a možnosti trávení volného času u zvolené cílové skupiny. V rámci výzkumu byly zjišťovány především osobní a rodinné charakteristiky respondentů a také samozřejmě jejich způsob prožívání volného času. Respondenti byli voleni podle lokality, ve které žijí. Z každé z nich byl proveden rozhovor s jednou ženou a s jedním mužem. Pro potřeby pozdějšího zpracování byly rozhovory nahrávány na mobilní telefon. Respondenti byli s touto skutečností seznámeni.

První dvě kapitoly diplomové práce popisují problematiku determinantů volného času teoreticky. První kapitola se věnuje problematice volného času. Vymezuje pojem jako takový, dále popisuje různé pohledy na něj, na jeho funkce a jak byl vnímán v průběhu historie. Podrobněji se věnuje specifikům volného času u seniorů. Druhá kapitola popisuje výsledky výzkumů, které se v poslední době věnovaly determinantům volného času u seniorů.

Výzkum a jeho výsledky jsou zpracovány ve třetí kapitole. Nejdříve je popsán použitý kvalitativní výzkum. Následně případové studie, pozorování a metaanalýza. Mimo metodologického vymezení je v této části práce uvedeno zdůvodnění výběru respondentů, způsob sběru dat a také vyhodnocení výzkumu. Výzkumnou otázkou, tedy cílem výzkumu, bylo zjistit determinanty, které ovlivňují způsob a možnosti trávení volného času u vybrané cílové skupiny respondentů.

V rámci analýzy dat bylo zjištěno, že respondenti v rámci výzkumu zmínili jako determinanty, které ovlivňují způsob trávení jejich volného času především zdravotní stav, rodinu, vzdělání a lokalitu, ve které žijí. Za ty opravdu nejzásadnější vybrali zdravotní stav a lokalitu. Tyto dva determinanty ovlivňují způsob trávení

volného času u všech oslovených respondentů. Vzdělání označili všichni respondenti za důležité, ale pouze do určité míry. Rodina je pak podstatná pro trávení volného času velmi, ale záleží na vzájemných vztazích. Zvláštní kategorii utvořili partneři respondentů.

Zjištěné determinanty neovlivňují způsob trávení volného času samostatně, ale vždy se vzájemně prolínají. Rozhodně to platí o dvou nejzásadnějších. Zdravotní stav a lokalita se vzájemně ovlivňují. A jsou úzce propojeny s volným časem.

Pokud je respondent schopen žít sám v domácnosti, rodina ho nepřesvědčuje, aby se přestěhoval k ní. V případě, že došlo ke zdravotním komplikacím, nebo úrazu stěhování nastalo téměř vždy. Následkem stěhování byla i změna způsobu trávení volného času.

Způsob trávení volného času je pro seniory důležitou součástí jejich životního rytmu. V průběhu svého života a především v dospělosti měl možnost se věnovat svým zálibám pouze v čase, který netrávil v zaměstnání, nebo s rodinou. V seniorském věku je člověk limitován aktuálním zdravotním stavem a aktuálními možnostmi. Dalšími zasahujícími determinanty jsou lidé v jeho okolí a aktivity, které si oblíbil v předešlých částech života.

ZDROJE

Knihy

GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Post. ISBN 80-86429-15-6.

HÁJEK, Bedřich. *Děti, vedoucí, volný čas*. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT, 2004. ISBN 80-86784-06-1.

HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogika volného času*. 2., přeprac. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-471-6.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

HOFBAUER, Břetislav. *Kapitoly z pedagogiky volného času: soubor pojednání o volném čase a jeho výchovném zhodnocování*. Vyd. 1. Editor Michal KAPLÁNEK. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, 2010, 164 s. Opuscula. ISBN 978-80-7394-240-3.

JANIŠ, Kamil a Jitka SKOPALOVÁ. *Volný čas seniorů*. Praha: Grada, 2016, 156 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5535-9.

KEBZA, Vladimír. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1307-5.

KNOTOVÁ, Dana. Neformální zájmové vzdělávání dospělých ve volném čase. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis. Series paedagogica. Studia paedagogica*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISSN 1211-6971.

KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011, 101 s. ISBN 978-80-7315-223-9.

KUČEROVÁ, Stanislava. Volný čas jak hodnota. In SPOUSTA, Vladimír. *Teoretické základy výchovy ve volném čase: (Úv. do stud. ped. volného času)*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1007-X.

NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-7315-012-3.

PÁVKOVÁ, Jiřina, Bedřich HÁJEK, Břetislav HOFBAUER, Anna PAVLÍKOVÁ a Vlasta HRDLIČKOVÁ. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999, 229 s. ISBN 8071782955.

SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing, 2012, 225 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3850-5.

STAUDINGER, Ursula. M., & BAUMERT, Jürgen. (2009). Vzdělávání po padesátce: plasticita a realita. In P. Gruss (Ed.) (153–166). *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního a vývoje*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-605-6.

STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Přeložil Jiří KREJČÍ. Praha: Portál, 1999, 319 s. ISBN 8071782742.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Gerontagogika*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 84 s. Studijní opory. ISBN 978-80-244-2893-2.

ŠVAŘÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

VÁŽANSKÝ, Mojmír a Vladimír SMÉKAL. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-901737-9-9.

Studie

Social determinants of health and well-being among young people: health behaviour in school-aged children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. Editor Candace CURRIE. Copenhagen: World Health Organization. Regional Office for Europe, c2012, xviii, 252 s. Health policy for children and adolescents. ISBN 978-92-890-1423-6.

Vzdělávání dospělých v ČR. Zpráva o průzkumu. Praha: Donath-Burson-Marsteller, Asociací institucí vzdělávání dospělých ČR, Factum Invenio, 2009.

Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/zprava-z-pruzkumu-vzdelavani-dospelych-v-cr>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Zásady OSN pro seniory.* [online]. 2005. [cit. 2017-02-09]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/1111>.

HEO, Jinmoo a Youngkhil LEE. Serious Leisure, Health Perception, Dispositional Optimism, and Life Satisfaction Among Senior Games Participants. *Educational Gerontology* [online]. 2010, **36**(2), 112–126 [cit. 2017-04-06]. ISSN 0360-1277. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03601270903058523>.

MINHAT, Halimatus Sakdiah a Rahmah MOHD AMIN. Sociodemographic Determinants of Leisure Participation Among Elderly in Malaysia. *Journal of Community Health* [online]. 2012, **37**(4), 840–847 [cit. 2017-04-05]. DOI: 10.1007/s10900-011-9518-8. ISSN 0094-5145. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10900-011-9518-8>.

NIMROD, Galit a Amit SHRIRA. The Paradox of Leisure in Later Life: Table 1. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* [online]. 2015, **71**(1), 106–111 [cit. 2017-04-05]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/psychsocgerontology/article-lookup/doi/10.1093/geronb/gbu143>.

XIANG WEI, SONGSHAN (SAM) HUANG, Monika STODOLSKA a YIHUA YU. Leisure Time, Leisure Activities, and Happiness in China. *Journal of Leisure Research* [online]. 2015, **47**(5), 556–576 [cit. 2017-04-06]. ISSN 21596417. Dostupné z: <http://js.sagamorepub.com/jlr/article/view/6120>.

TAZIEV, Saljakhutdin Fardievich. Active Life of the Senior Citizens through Education. *International Education Studies* [online]. 2015, **8**(4), - [cit. 2017-04-09]. ISSN 1913-9039. Dostupné z: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ies/article/view/47001>.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Přepisy rozhovorů

V. L.

- muž
- 67 let
- vesnice do 2000 obyvatel
- vlastní dům (bydlí s manželkou a rodinou nevlastní dcery)
- starobní důchod od 2011

Já: Na začátku rozhovoru tě upozorňuju, že nahrávám na mobil, jak jsme se dohodli a ty s tím souhlasíš...

pan V.L.: Když mě nepustíš celému národu, tak si s tím dělej, co chceš.

Nepustím, slibuju. Na začátek rozhovoru tě poprosím zavzpomínat na dětství a mládí. Na rodinu, co jste dělali společně a tak dál.

Tak víš co, já měl vlastně rodiče tři. Matku, otce a Helu. Nevlastní ségru. Starší o dost, ono sedmnáct let je moc. Do dneška si myslím, že jsem byl tak trochu náhoda. Ale co už, naši se prostě vzali a byli jsme tu dohromady. A já našim moc radost nedělal. Byl sem hodně divoký dycky. A oni už starší no. Jsem jim dost zdrhal, chodil na tancovačky a tahal domů holky. Ani po škole jsem nevěděl co se sebou. Nakonec abych něco měl, nějaký papír, tak jsem šel elektrikáře dělat. Ten výučák mám, ale nikdy jsem to nedělal. Jen si něco opravit na baráku. Ale jinak ne.“

A rodiče tě k tomu nevedli?

To vůbec. Oni ho sami neměli.... teda aspoň myslím. Ale já vlastně nevím, co měli za školy. Matka byla volyňská Češka, ale jestli tam měla nějakou školu... myslím, že ne. A táta měl něco na zemědělce, ale co, to taky nevím.

Nebylo to důležité?

Nikdy jsem se o tom s nima nebavil. Oni chtěli, abych něco měl, tak jsem si to teda udělal, ale stejně jsem dělal něco jinýho.

A co?

No na vojně jsem si udělal řidičák. A velitel říkal, že mi to de nejlíp, tak jsem jezdil furt pro zásoby. Mi to asi trvalo nejkratší dobu a nic jsem neukrad. No a začalo se mi to líbit, tak jsem u toho po vojně zůstal.

Jak zůstal?

Jsem vzal místo řidiče u firmy. Jezdil jsem do Německa a převážel, co bylo nutný. A to jsem celou dobu vydržel u jednoho šéfa. Až do revoluce. No víš co, volný, nikdo mě nekontroloval, když jsem dovez, co jsem měl, kam jsem měl, tak bylo všechno ostatní jedno. Furt mě to bavilo, tak to nebylo k řešení nic jinýho. Problémy byly akorát doma.

Tomu nerozumím. Jaké problémy?

Jsem tady během vojny nechal svý holce zaděláno na dítě, tak jsme se vzít museli. Oba hodně mladí no. Ona mě chtěla doma a já byl furt pryč. Jsem nebyl vybouřený ještě asi. Máme spolu dvě děcka, ale prostě jsem s ní nemoh vydržet. Tak jsme šli od sebe.

Takže rozvod?

Je to divný v tehdejší době, já vím. Ale prostě Ola to chtěla taky, tak jsme se dohodli. Jen okolí to vzalo dost blbě. Ve třiceti rozvedený, že se už neožením a tak dál.

Rodiče?

Jo to taky, ale i sestra. Prostě o sedmnáct let starší a tak trochu druhá máma. Vždycky jsem za ní mohl jít a svěřit se. I s těma průšvihama. Asi proto jsem ji měl moc rád i jako starej, jsem ji poslouchal. Co řekla, tak prostě bylo. I když byla doba, kdy jsme se spolu nebavili. To bylo kvůli té mojí blbosti.

Tím rozvodem?

Jo, ona s tím nesouhlasila a tak jsme se nebavili. Ale pak jsme to prostě smazali a už se o tom víc nebavili. Už to nemělo význam. Já jsem neřešil, že má s mojí bývalou a děckama lepší vztah než já a ona už přestala řešit, jestli jsem se rozved.

Takže s bývalou ženou se nestýkáš.

Ne.

A s dětmi?

Taky vůbec.

Ne?

Nediv se. Já byl furt pryč. Když ne v práci, tak v lese. Oni mě v podstatě neznali. Ani kluk, ani holka. Jako mají na mě telefon a já na ně, ale píšem si Vánoce, Velikonoce a maximálně narozeniny. Ale je to takový formální spíš. Přiznám, že ani nevím přesně kolik mají. Myslím, že dcera má třicet šest a syn třicet čtyři... nebo tak nějak.

A jsi dědeček?

Jo, vnuk má deset, vnučka osm a druhá vnučka tři čtyři. To mi v hlavě uvízlo. Ale nevím o nich nic.

I přes obavy ostatních ses ale oženil.

V sedmatřiceti jsem Dášu potkal. Banka za přepážkou, láska na první pohled.... Jako fakt, nedělám si srandu. Ona mě prostě dostala, nebo jsem dorost. Nevím. Ale nastěhoval jsem je i s Dagmarou sem k sobě a jsme tak dodneška.... Jak jsem byl dřív furt v práci, pak v lese a teprve potom s děčkama a ženskou, tak teď jsem to dělil spravedlivě. Prostě se mi chtělo domů za nima a ne do lesa. Ale nenechal jsem toho. On by mi ten les chyběl.

A manželka s tebou chodila do lesa?

Ne, to vůbec. Jsme to brali jako chlapskou zábavu. Spíš jsem je bral na výlety. Hodně hrady a zámky. To nás bavilo. Třeba Bouzov, Úsov, nebo i Špilberk. Jsme sjezdili celou Moravu. Taky se s Dášou hodně bavíme spolu, nebo hraju s děčkama hry. Teda hrál jsem. Teď už jsou velké.

Ještě se vrátím k tvojí práci. Do revoluce jsi byl u jednoho zaměstnavatele. A po ní?

Ono po revoluci musel šéf vyhlásit konec, bankrot a já musel jinam. Bylo toho dost. Během pár let čtyři firmy. Mě to furt bavilo a tak jsem od toho nechtěl pryč. Peníze byly furt ještě dobrý, tak nebyl důvod. Někdy Avie, někdy kamion, aby byla změna. Jsem vozil drogerii i psí granule. Dokud to bylo dobrý, bylo to fajn.

Změnilo se něco?

No jak zkrachovaly ty granuláři, tak jsem šel do předčasného důchodu. Bolely mě záda, ruce a nohy. Dáša řekla, že bych s tím měl přestat, dokud to není tak moc vážný. Tak jsem skončil.

A čím ty bolesti byly?

Říkal doktor, že jak jsem dlouho seděl a neprotahoval se a taháním těžkého zboží. To byly furt nějaké bedny, nebo balíky. Dokonce jsem měl zlomenou ruku z toho. Na mě spad balík granulí a já neuhnul. Bylo to tenkrát vážný, víc než půl roku jsem s tím měl být doma. Bylo to jednodušší rozseknout hned a jít. On totiž pan podnikatel granulář taky skončil a já už nechtěl hledat na ten poslední pár let zas další firmu. Bych to už stejně dělal jenom pro prachy. Už mě to řízení ani nebavilo.

V tom předčasném starobním důchodu jsi dělal co?

Dáša dělala starostku, tak jsem pomáhal doma. Byly jsme taky hodně spolu... a to jsme vlastně do dneška. A taky jsem pomáhal Dagmaře s malou. Nejdřív se mi jí bála svěřovat, ale když jsme si na sebe zvykli, už to nebyl problém. Dokonce se na dvě hodiny denně vrátila do práce, když bylo malé víc jak rok a půl. Ted' jak vyrostla, už má jiný zájmy... ale občas ještě přijde.

Takže nejbliž z rodiny máš koho?

No Dášu... jsme spolu furt a už docela dlouho. Známe se a stará se o mě. Je mladší, tak ještě může. Je mezi náma jenom osm let a to není tolik zas. Ale jak říkám, vedle ní jsem dospěl a dostal rozum, jak mi říkala Hela....

...Jo vidíš, s tou jsme byli taky hodně blízko. Už jí teda nemám, ale byli jsme i přes těch sedumnáct let blízci. Měl jsem jí rád, fakt moc. No a taky vzpomínám na ty různé výlety s rodinou. Ty byly fajn.

A ted' už jsi teda ve starobním důchodu.

Jo, od dva jedenáct.

A jak trávíš svůj volný čas?

Volný čas... já to zas tak nerozlišuju, volný čas nebo jiný. Ted' ho mám v podstatě volný furt, jak nechodím do práce. Dřív to byla práce, les a rodina. Ale jak říkám, ted' mám ten čas volný fakt asi furt

Takže dřív by se dal mezi volný čas počítat hlavně les?

Určitě. Vlastně někdy asi až moc...

Narážíš na svůj rozvod?

*Jo, ale víc bych to fakt nerozebíral. Bývalo to tak, že jsem byl týden s nákladem pryč a pak byly třeba tři dny volna. To jsem byl v lese. Hlavně teda na honech, když byla sezóna. Moc si mě neužili no. Ale nebylo to jenom o honech, taky jsme chodili čistit krmelce a taky uklízet b**del po lidech.*

Takže jsi v lese trávil hodně času. Kolik přibližně?

Baj vočko tak tři čtvrtiny času, co jsem ho měl volný. Nejdřív pro mě byla práce, pak les, takže asi fakt tři čtvrtiny času.

A pomáhalo ti to k něčemu?

Jak jsem byl v lese, tak jsem si vyčistil hlavu. To teď nejde a to mě štve.

A celé dny děláš co?

Jsem tak trochu ženská v domácnosti, protože žena chodí do práce furt, ale nevadí mi to. Jsem s ní stejně nejvíc. Ráno vstanu, umyju nádobí a když to jde du udělat zvířata. Nemáme jich moc, ale stejně to občas prostě nedám. No a pak čučím do oběda na bednu. Je mi celkem jedno co to je, hlavně musí něco mluvit. Po obědě mě zas čeká nádobí a když je počasí, jdu se projít. Většinou se stejně někde chytím za jazyk, takže mi to trvá dlouho. Tož dostanu se aspoň mezi lidi. Někdy mě vytáhnou i na pívko. A když nikoho nepotkám, tak se vrátím k bedně. A jak dojde Dáša domů, vysype na mě všechno, co bylo celý den, takže si máme o čem povídat.

Takže jsi spokojený?

Ale jo, tak jako mám svůj klid a svůj režim. Prostě se chovám a mám přiměřeně věku a stavu.

I v rámci trávení volného času?

Jo.

A změnil bys něco, kdybys mohl?

Ty ani ne.

Díky, myslím, že mi to stačí.

L. F.

- žena
- 81 let
- starobní důchod od roku 1990 a vdovecký od roku 2003
- obec 709 obyvatel v Olomouckém kraji
- žije u dcery

Já: Na začátku rozhovoru Vás upozorňuju, že nahrávám, jak jsme se dohodly a vy s tím souhlasíte...

paní L.F: Ano, souhlasím.

Na začátek rozhovoru Vás poprosím, abyste zavzpomínala na dětství a mládí. Na rodinu, a tak dál.

No tatínek byl tam na Volyni ševcem a maminka v domácnosti. Chtěli, abych chodila do české školy mezi české děti. Tam se to ještě udržovalo. Chodila jsem do další vesnice a víc jak tři kilometry to byly. A to jsem chodila denně. Kluci, co byli starší a měli chodit semnou, tak mi vždycky utekli. Kousek od nás se bojovalo, tak utíkali tam. Ale zajímavé, že je nikdo netrefil. A když jsem přišla domů, musela jsem pomáhat. Buď tatínkovi s botami, nebo mamince s domácností. Někdy jsme taky chodili vypomáhat...

Jak vás tak poslouchám, muselo to být pěkné dětství.

To bylo.

A měla jste nějaký volný čas?

Ani bych neřekla. Tedy ne v tom smyslu, jak se na to koukáme teď. Tehdy prostě nic jako volný čas nebylo. Prostě jsem musela podle potřeby pomáhat, ale když jsem si chtěla hrát, tak jsem mohla. Nejčastěji to bylo s panenkami ze starých hadrů, nebo s malými zvířátky. Ty mi ušil tatínek.

Že jste se nedala na šití po tatínkovi.

Šít umím dobře a ruční práce mám ráda, ale švadlenou jsem být nechtěla. Po měšťance jsem šla na zemědělskou školu a tam na živočišnou větev. Tak jsme tomu říkali. Děda (manžel) měl rostlinnou a já zas živočišnou. Dělali jsme spolu v kravíně hned po škole. On jezdil kombajnem a s traktorem a já dělala dojičku u krav. A měli jsme zvířata i doma, v chlívkou prasátko, na zahradě kozu, kachny, husy a taky psa, kočky a taky krávy. Ty hlavně kvůli mléku. Bylo to moc fajn mít ty zvířátka doma. Dokud jsme byli dva a byli jsme zdraví, tak to šlo. Ale jak měl děda tu nemoc, tak jsme toho hodně museli dát pryč. A když umřel, už to šlo do háje definitivně.

Byli jste spolu dlouho? Myslím s manželem.

Letos bychom měli diamantovou svatbu, tedy jako šedesát let spolu. Brala jsem si dědečka ve dvaadvaceti. Chtěl ještě dřív, prý abych mu neutekla s jiným (smích). No vidíš a jsem bez něj už třináct let v září.

Musí to být těžké zvyknout si bez manžela.

Naučila jsem se bez dědečka žít, ale už to není ono. Furt mi chybí, ale já si s ním i tak povídám. Dřív jsem chodila na hrobeček denně. Teď už jednou za týden. Už jsem si asi nějak zvykla.

Máte spolu dvě děti.

Ano, jsou od sebe dva roky. Jára je v šedesátém a Staňa ve dvaadesátém.

A co dělají?

Učí oba na gymnáziu. Nechali jsme je s dědečkem oba vystudovat. I doktorát si udělali, jsou oba šikovní.

Bylo pro vás důležité, aby měli vystudováno?

No víš... je to ani jednoho netáhlo do zemědělství. Bylo to už tehdy za mizerné peníze, a protože oba měli hlavu na učení dobrou, tak jsme je s dědečkem nechali studovat. Nechtěla jsem je k ničemu nutit.

A vnoučata máte?

Vnučku a dva vnuky. Ty jsou ale hodně daleko až v Čechách, takže si jich ani moc neužiju. Vnučku jsem jako malou často hlídala, aby dcera mohla do práce. Jmenuje se stejně jako moje babička, ale tu si moc nepamatuju. Umřela, když jsem byla malá.

Chyběla Vám?

Chyběla, hrozně moc. Takže aby moje vnučka nepřišla o to, co já, tak jsem si ji brala hodně často. Všechno jsme spolu dělaly. Učila jsem jí ruční práce, vařit, dělat na zahradě. Vnuci u mě nebyli tak často. Díky telefonu je ale můžu kontrolovat.

Máte o ně strach?

Asi víc než jakákoliv jiná babička.

Proč si to myslíte?

Víš měla jsem bratříčka. Mladšího, ještě tam na Volyni to bylo, hrál si dlouho venku a pak ze sluníčka chytil úžeh nebo co to bylo a než dojel doktor...tak už bylo pozdě. Pamatuju si jen to, jak ležel na posteli a umřel. Byl to dost šok a asi to zakrylo ostatní vzpomínky. No a pak o pár let později tatínka zavraždili. Věděl toho moc asi, ale nevím. Byla jsem ještě malá.

Už tomu rozumím, proč se bojíte.

Rodiče nejdřív nechtěli, abychom jeli do Čech, ale když tatínka zabili, tak její bratří maminku přesvědčili. Prý to ani už nebylo těžké. Bála se o sebe a o mě a tady na nás nemohli dosáhnout. Tak jsme dojely v osmačtyřicátém v poslední vlně.

Musely jste si být s maminkou blízké.

To ano. Byly jsme si blízké. Měly jsme jedna druhou.

A nejbližším člověkem je teď pro vás kdo?

Tak jak říkám dlouho to byla maminka a pak dědeček. Nikdo už mi tak blízko nebyl a ani není. I když rodinu mám ráda a moc, ale prostě tak blízko jako byl děda už nikdo není. Ale mám moc ráda děti a vnoučata.

Takže rodina pro Vás byla i náplní volného času?

No samozřejmě. To vždycky. Ráda jsem organizovala oslavy a byly často u nás. Uvařila jsem a vždycky jsme si popovídali. Mám to moc ráda i dneska, ale to už nevařím. Jen tam sedím a povídám si. Jak mi neslouží zdraví, musí to dělat někdo jiný.

A mimo rodinných oslav, co jste ještě ráda dělala, když jste měla volnou chvíli?

Já byla vychovaná k tomu, abych si vypěstovala něco k jídlu a taky chovala zvířata. Nikdy jsme toho s maminkou a tatínkem moc neměli, takže mě k tomu vedli a já to dělala ráda. Pak jsme si s dědou pořídili hospodářství, takže to byla práce i zábava. I když toho bylo někdy moc. A byl taky rozdíl jestli byl týden, víkend, léto nebo zima. Podle toho jsme i pracovali. Chodila jsem dojit a poklízet na tři hodiny ráno a vracela se z kravína v devět. Uvařit nějaký ten oběd, všechno obstarat a pak zpátky do kravína. A pak odpoledne byl teprve čas na hospodářství a domácnost. Moc toho volného času nebylo, hlavně, když byly děcka malé. Ale když byl čas, ráda jsem si četla, nebo dělala ruční práce a zahrádku samozřejmě.

Chtěla jste mít tu nejhezčí?

(smích) Měli jsme se sousedy takovou nepsanou soutěž, kdo jí bude mít nejhezčí, to víš, že jsem se snažila. Teď když jsem doma a chodím na procházku, koukám a ty zahrádky se mi vůbec nelíbí. Jsou nezalité, zanedbané, nebo i kýčovitě. Vzpomínám, jak jsem se v zahrádce hrabala já a vypadalo to daleko líp. Chybí mi to, ale dělat to fakt nemůžu. Ty moje chromé ruky už to prostě nezvládnou. Můžu tak chodit na procházky a koukat.

Chodíte za přáteli?

Vždycky jsme s dědečkem chodili na návštěvu. K sousedům, ke známým. Tady se to drželo dlouho. A hlavně většina tu pracovala v družstvu, takže jsme mohli mluvit o práci. A když ne, tak se mluvilo o životě, nebo o dětech. Teď, jak nás ubývá, spíš vzpomínáme.

Pracovala jste v družstvu celý život?

Ne, to ne. Zlomila jsem si tam nohu, protože byl špatně zadělaný kanál na odtok. Jenže soud bych prohrála, tak jsem radši šla. Hledali vrátanou do cukrovaru a vzali mě. Tam jsem tu nohu nenamáhala, protože jsem mohla pořád sedět. Až když se to uklidnilo, dělala jsem kontrolorku průběhu výroby. To mě to tam teprve začalo bavit. V té vrátnici to byla nuda, ale pak na kontrole to bylo dobré. Mám ráda pořádek a tak jsem hlídala. No a deset let před důchodem jsem zase šla ke kravičkám.

A v důchodu, tam děláte co?

Vlastně teď mám volno v podstatě pořád. Dřív, jak jsem byla zdravá, tak jsem měla toho pořád hodně v hospodářství, v domácnosti a taky na zahradě. To mě bavilo. Vyčistila jsem si hlavu a odpočinula si. Mohla jsem to totiž dělat po svém a ne, jak mi to nakázali v kravíně. Tam mi do toho totiž pořád mluvili a všechno muselo být podle nařízení.

A když jste ještě chodila do práce, našla jste si na takovýhle odpočinek čas?

Ne vždycky tak, jak bych chtěla, ale aspoň chvilka vždycky zbyla. Třeba na šití, pletení, nebo jsem si vzala knížku. Ale to až později.

Nečetla jste?

Ze začátku vůbec, ale pak ano. Vlastně... základ položil děda. Díky němu čtu. On si kupoval takové ty sešitové detektivky. Ty hltal. No, a když se děti učily, tak jsem jim listovala v těch skriptech a učebnicích, abych se taky něco dozvěděla. Moc mě to sice nezaujalo, ale některé se daly aspoň díky obrázkům. (směje se).

Takže ráda trávíte čas s rodinou, na zahradě, u zvířat, návštěvami a čtením. Díváte se taky někdy na televizi?

To až v důchodě. To jsem si k tomu měla čas sednout. Koukala jsem na Esmeraldu a Dallas. To mě hodně bavilo. Teďka spíš koukám na krasobruslení, když je. Na soutěže, na přírodu a někdy na Ordinaci. Ale nemusím to mít furt puštěné. Když je hezky venku, tak to ani nezapínám. I když teď už, i když je hezky. Nemůžu díky těm svým zchomlým rukám ani šít, ani nic dělat.

Co máte s rukama?

Mám artrózu. Nejhorší to je v prstech. Prostě mi zchromly a já můžu být ráda, že se najím a obleču. Víc už vůbec. Těžko se mi i mačkají knoflíky na ovladači. Ráda bych vyšívala, nebo pletla, ale nemůžu. Zvířata už jsem musela nechat zlikvidovat, protože se o ně nemůžu postarat.

A s přáteli jste v kontaktu?

Když jsem náhodou doma, tak se navštěvujeme. Ale jak jsem teď u dcery, tak je to spíš o telefonování. To tak mám i s rodinou. Voláme si se synem, ale i s vnučkou třeba. Mám vždycky radost, když si vzpomenou. A s jednou kamarádkou si voláme pravidelně v neděli odpoledne. To tak máme od té doby, co umřel dědeček mě. Ona už je vdova dlouho.

Když byste měla celkově zhodnotit, jak se máte, co byste řekla?

To si musím promyslet... tak průměrně. Mohlo by to být lepší, ale není to zas tak hrozné. Starají se o mě všichni, nemám hlad, neprší na mě a až na ty ruce a problémy s tvořením krve se mám dobře. Ale na tu druhou stranu... nemám tu zahrádku, zvířátka, nemůžu vyšívat. Prostě jak říkám, průměrně.

A změnila byste něco, kdybyste mohla?

No chtěla bych mít zase normální ty ruce. Ne ty chromé, co mám teď.

Děkuji, to mi stačí.

E. V.

- žena
- 91 let
- starobní důchod od roku 1981 a vdovecký od roku 2008
- obec 2079 obyvatel v Olomouckém kraji
- žije u dcery

Já: Na začátku rozhovoru Vás upozorňuju, že nahrávám, jak jsme se dohodly a vy s tím souhlasíte...

Paní E. V.: No souhlasím no. Nejste z novin, tak to snad nebude nikde na nástěnce na přečtení. To bych nechtěla. Bylo by mi to hodně nepříjemné.

Nebude to na nástěnce, nebojte se.

Dobře, ptejte se.

Na začátek rozhovoru Vás poprosím, abyste zavzpomínala na dětství a mládí. Na rodinu, a tak dál.

Na rodiče už si moc nepamatuji. Byli po vyučení zaměstnaní u firmy s oblečením. Byli i v tomhle oboru vyučení. Výhodou bylo, že ta firma byla před válkou i po ní, takže celý život pracovali na stejném místě. Já jsem tohle nezdělala. Byla jsem dobrá v jazycích, takže mě dali studovat. Nejdřív na gymnáziu a potom na pedagogickou fakultu. Mám vystudované učitelství na prvním stupni základní školy. Rodiče si moje studium mohli dovolit, protože měli jen mě. Takže peněz bylo dost.

Bavilo vás učit?

Ano, jistěže bavilo. Jinak bych to nedělala. Ráda jsem pracovala s dětmi a vedla je. A poznala jsem i okolí, protože jsem působila na několika školách tady v regionu.

Takže jste střídala školy?

Ano, vždycky po mateřské dovolené, nebo když se naskytla lepší nabídka.

A jak vzpomínáte na dobu, kdy jste učila?

Moc ráda. I když to nebylo vždycky jednoduché.

Tomu nerozumím.

No žila jsem zrovna v divoké době. Učila jsem se dva roky, pak jsme se museli naučit německy, protože přišel Hitler. Tak jsem učila německy, když jsem nastoupila do práce. Po válce pár let česky. A pak jsme se začali učit rusky. Moje štěstí bylo, že mám talent na jazyky, jinak bych jako učitelka skončila. Jako spousta mých kolegyň.

Vyhazovali je často?

Docela ano. Většina z nich totiž neměla zájem pracovat na sobě. Já jsem se díky tomu neustálému přeučování jazyků naučila mít ráda knížky napsané v originále. Ráda jsem taky poskytovala lidem doučování. Především ruštiny a němčiny. Bylo to důležité hlavně proto, že jsem si udržovala slovní zásobu a také jsem si něco málo přivydělala. Chtěla jsem si udržet široký rozhled a neztratit přehled v oboru.

Podle toho, co říkáte si myslím, že je pro vás vzdělání hodně důležité.

Jistě, že je. Člověk na něj musí dbát především. Díky vzdělání se dostane člověk hodně vysoko v oboru, nikdo na něj nemůže nasazovat a taky toho hodně ovládá. S manželem jsme naše děti takto vychovali a vidíte, zabralo to. Dcera má doktorát a syn je inženýrem.

Váš manžel byl také učitelem?

No učitelem přímo ne... profesorem na gymnáziu. On, na rozdíl ode mě vydržel celou dobu na jednom místě. Přednášel matematiku a fyziku. Byl hodně přísný, ale spravedlivý. Často jsme si spolu povídali, protože jsme oba byli z oboru, takže jsme si mohli vyměňovat zkušenosti. Byla to moje oblíbená náplň volného času, jak tomu vy říkáte. Při těchto rozhovorech se mi manžel věnoval a naslouchal mi. Vodili jsme se za ruce na procházkách také často. Chodili jsme se procházet do lesa, ale vodil mě i do společnosti. Například na plesy a tak dál.

Chodila jste tam ráda?

Ano a moc. Bylo to poznávání stále něčeho nového. Nových lidí a i míst. A do přírody jsme samozřejmě brali i děti potom. Dcera má doktorát z přírodovědecké fakulty. Sice teď pracuje mimo obor, ale má ho. Děti jsme s manželem vedli ke studiu od začátku a obě nám udělaly radost.

A kde pracuje vaše dcera?

Dcera i se svým manželem pracují pro jednu automobilovou firmu. Název se mi teď nevybavuje.

To nevadí. A vnoučata máte?

Dvě vnučky a vnuka. Mladší vnučka je po mě talent na jazyky. Dali jí na výběrové gymnázium. Má tam angličtinu, němčinu a španělštinu a chtějí jí poslat na půl roku studovat do Ameriky.

Je šikovná po vás.

Zřejmě ano. Starší vnučka je už na vysoké škole a studuje práva. A vnuk hraje profesionálně hokej. Moc se mi to nezamlouvá, protože ho šel hrát hned po gymnáziu a nemá vysokou školu. Ale nedal si říct, že bude školu potřebovat, prý ho uživí hokej.

Podle Vás by měl přestat s hokejem a jít studovat vysokou školu?

To by udělat měl. Ale on ho v tom hokeji táta podporuje, protože vnuk hrál rok někde v Americe. Prý že má velký talent.

Ale Vy byste ho raději viděla na vysoké škole.

Ano, to je pravda. Ale neposlouchá mě.

Máte k vnukovi hodně blízko?

Je to můj vnuk, takže ano.

A nejvíc jste si z rodiny blížká s kým? S vnukem, dcerou?

No nejbliž mi byl jednoznačně manžel. Tam není co řešit. Ale teď? Já myslím, že asi všichni. Dcera se stará, syn jezdí, ale klíče od bytu mi už nenechali. Takže ta blízkost je možná pryč. Nevím no. Vnučky spíš volají, ale nevím, jestli se to dá počítat.

Říkala jste, že ve volném čase jste dřív hodně četla a taky chodila s manželem na procházky. Bylo tam ještě něco?

Ještě jsem ráda cestovala, protože mám ráda historii. Jak se říká, je to učitelka života. Kdybych šla na druhý stupeň, určitě bych historii učila.

Jezdila jste na poznávací zájezdy?

Ano, nejdřív s manželem a potom i s dětmi. Hodně je to učilo i takhle mimo lavice. Vzpomínám na to moc ráda.

A teď děláte co, ve volném čase? Našla jste něco místo cestování, co by vás bavilo?

Mám volný čas pořád, ale nic mě nebaví. Všude se šourám s těmi holemi, co je mám, jak jsem upadla. Sotva dojdu ložnice do kuchyně nebo do pokoje. Tak tu sedím, dívám se na televizi, někdo na mě mluví a já chovám Sandynku. Nic víc toho není.

Už nečtete knížky? Nechodíte na procházky?

Knížku neudržím a vy to neumíte tak přečíst, aby se mi to líbilo. Na procházku nedojdu a v televizi to není ono. A přátelé už poumírali, tož nemám asi s kým promluvit. Někdy se mi líbí něco v televizi. Nechci tedy, aby to bylo z pod vody a aby zvířátka neumírali. U toho vydržím i docela dlouho.

Nezkoušela jste třeba křížovky, nebo omalovánky?

Toho mám za práci dost tohohle toho. To jsem furt něco takového pro děti chystala. Teď mi s tím dejte pokoj. Už jsem toho udělala za život dost tohohle toho. Je to ponižující hrozně, já jsem se tomu věnovala celý život, tak teď už snad nemusím. Já se teď chci věnovat hlavně Sandynce a taky mít klid.

A vzpomínáte třeba na někoho blízkého?

Určitě na manžela. Není den, abych si na něj nevzpomněla. I když už jsem bez něj hodně dlouho. Už deset let myslím, že to je.

A na někoho dalšího?

Vlastně na babičku. Sice jsem nebyla moc typ, který by byl v domácnosti, jako ona, ale naučila mě hodně vařit. Vlastně některé recepty mám spíš od ní, než od mojí matky. Třeba omáčky, nebo polévky. Ty od ní umím dobře. A taky používání bylinek. Na to byla dobrá, takže jsem to od ní pochytila. Léčila jsem s tím pak i děti a manžela. A heřmánkový čaj musel stát v rohu sporáku vždycky, aby bylo na napití. Dála jsem ho i do školy. Dětem i manželovi. Vypadal asi zvláštně s čajem v termosce, ale ten heřmánek mu pomáhal. A to mi radila babička, že je na nachlazení nejlepší. Děti ho moc pít nechtěly, ale musely. To jinak nešlo.

Učila jste někdy svoje děti ve škole?

Ne neučila. Asi by to ani nešlo, nevím. Byli jsme asi jediný případ, ale jak by se to vyřešilo, to nevím. Děti jezdily s manželem. Vedle gymnázia, kde učil, byla totiž základní škola, takže to bylo nejlepší řešení. Pak šly obě za ním na gymnázium, takže jsme na ně mohli dohlížet dlouho. A vyplatilo se, děti se nám povedly.

Určitě ano. Teď bydlíte u dcery a stará se o Vás.

Tak já bych to doma sama se Sandrynkou určitě zvládla, ale všichni tvrdí, že ne. Prostě mě sem vždycky přestěhují a já pak nevím, kde co mám. Zařídili mi asistentky, které tu semnou jsou. Není to špatné, ale určitě bych si poradila i sama. Prostě celé

dny sedím, mluví tu televize a já hladím Sandrynku. Je tu semnou vždycky asistentka a ta mi dá hlavně najíst a někdy mi třeba zkouší číst, ale moc to nejde. Já to mám prostě ráda po svém a ony to nezvládají. Křížovky taky dělat nechci.

Když byste měla celkově zhodnotit, jak se máte, co byste řekla?

Raději bych byla doma ve svém bytě než tady. Mám tu věci jen v taškách a děti ten můj byt musí jezdit kontrolovat. Já bych to sama doma určitě zvládla.

Doufám, že co nejdříve budete. Děkuji za rozhovor.

L. L.

- obec v Pardubickém kraji (2039 obyvatel)
- 62 let
- od narození kombinované postižení – Kvadruplegie způsobená DMO, lehká mentální retardace
- starobní důchod, dříve důchod invalidní
- muž
- zasaženy i řečové schopnosti – u rozhovorů matka respondenta

Já: Na začátku rozhovoru tě upozorňuju, že nahrávám, jak jsme se dohodli a ty s tím souhlasíš...

pan L. L.: Ano.

matka respondenta: Souhlasíme.

Na začátek rozhovoru tě poprosím, abys zavzpomínal na dětství a mládí. Na svoji rodinu, co jste dělali společně za aktivity a tak dál.

Mám dvě sestry mladší. Bydleli jsme s rodiči doma. Bylo to pěkné, mám je rád.

Měla jsem syna jako hodně mladá. Ani ne v osmnácti a jeho otci bylo stejně. Chtěli jsme si ho nechat. Tak jsme vzali a čekali, co to bude. Měla jsem porod hodně komplikovaný a tak se syn narodil postižený.

Muselo to pro vás být těžké.

Bylo, ale oba jsme cítili povinnost se o syna postarat. Manžel chodil do práce a já jsem se starala o syna. A pak i o obě dcery. Ty jsou mladší o osm a šest let. Bylo to těžké taky proto, že moje druhá výplata chyběla. Sice jsme hladem netrpěli, ale na vyskakování to nebylo.

Byl jsi někdy ve škole, nebo v nějakém zařízení?

Ano. Chvilí pak zase jen doma jsem byl.

Proč? Nelíbilo se ti tam?

Zlý na mě všichni byli.

Dávali jsme ho chvíli na zvláštní školu, nebo jak se to tehdy jmenovalo. Už ani nevím. Stejně jsem tam chodil jen chvíli.

Proč?

No bylo to finančně neúnosné. I když jsme měli auto. Bylo ho potřeba tam syna každý den dopravit a zase potom zpátky. Ale byly tam i problémy se spolužáky a personálem. Nadávali synovi, protože byl nejtěžší jejich případ. Vymýšleli mu přezdívky, třeba zakrnělý maxipes, nebo šnek. Je hodně velký a všechno mu jde pomalu. Ale stávalo se, že mu nadávali i vulgárně. Začal se z toho hodně zhoršovat, takže jsme ho vzali k doktorovi a ten doporučil, aby syn zůstal doma.

Rozumím. Takže pak jsi byl doma se sestrami a rodiči. Co jste dělali?

Máma četla z knížek, nebo rádio jsme poslouchali. A televizi.

A na co ses rád díval?

Sport, fotbal a hokej. A pohádka v sedm hodin. To mám rád.

A věnovala se ti jen maminka, nebo i ostatní?

Mamka i ostatní.

Já jsem se synem byla dopoledne a pak, když se vrátil manžel a dcery, mohla jsem si odpočinout.

Takže předčítání z knížek, rádio a televize. Ještě něco jsi dělal?

Ne. Nejraději knížky a televizi.

Nic dalšího jsme ani nezkoušeli. I tak to bylo náročné a syn byl spokojený, čili nebyl důvod to měnit. Vlastně asi do šesti let zhruba jsem ho ani z postele moc nevyndávala.

Proč?

No nebyl k tomu důvod. Až pak jsme ho začali přesazovat na vozík.

Rozumím. Takže se ti rodiče a sestry celý život věnovali.

Ano, všichni byli semnou.

A jak jste se dostali sem do domova?

Táta umřel.

Tak jak syn říká. Po manželově smrti jsem vůbec nevěděla, co budu dělat. Ale dcery našly, že se tady staví domov, tak jsme sem nastoupili.

Máš tu nějaké kamarády?

*Ano, paní *** vozí po chodbě a sousedi taky někdy.*

Nejdřív to bylo těžké, protože ti starší, když to neznali, tak na syna koukali jako na atrakci. Ale teď už si zvykli. Lidi se tu až tak často nestřídají.

A jak se ti tu líbí?

Líbí. Máme hry, kuželky a cvičení. To se mi líbí. Ale taky na televizi koukám.

Jsi tady i s maminkou. Chodíš taky někdy na aktivity sám?

Někdy jo. Ale ne moc.

I tady se o něj starám já. On už je zvyklý na určitý režim a ten mu poskytuju jenom já. I dcery s tím mají problémy a o personálu ani nemluví. Syn špatně nese, když nejsem někde poblíž. I pobyt u dcer je pro něj těžký.

Chápu a zvykl si na Domov rychle?

Bylo to tak na etapy, řekla bych. On byl zvyklý, že se mu někdo věnuje a je pořád s ním. A tady to nedělali, takže byl našťvaný a nějakou dobu nevycházel z pokoje a jen koukal na televizi. To jsem už musela zakročit a začít o něj zase pečovat. Pak se to srovnalo.

A co děláš tady nejraději?

Cvičení s gumou. To bývá každý den.

To se mi ze začátku vůbec nelíbilo, že tam chodí. Bála jsem se, aby si neublížil. Ale přestaly ho bolet záda a ta cvičitelka tvrdí, že je to tím. Tak jsem to nechala být.

Chtěl jsi chodit cvičit sám od sebe?

Ano, ano. Baví mě to.

Bylo to velmi zvláštní. Prosadil si to sám.

Necháváš si i tady číst z knížky?

*Ano, na chodbě čte *** (dobrovolnice) knížku. I noviny. Někdy je tam i víc lidí.*

Stává se, že čte i pro celou chodbu. Syn si tam už i popovídá s dalšími lidmi.

A měl možnost mít nějaký vztah?

Myslíte se ženou?

Ano.

To v žádném případě, stejně by to nepochopil, tak jsme mu ani nedali s mužem možnost. Radši. Kdo ví, jak by to dopadlo.

A jezdíš někam na výlety?

K sestřám někdy na víkend. Když jsou narozeniny, nebo Vánoce.

Nechci syna svěřovat nikomu dalšímu. I u dcer je to problém. Ony už zapoměly, jak se o syna starat. Jsem raději, když ho mám tady pod dozorem.

A jak se díváte na budoucnost? Bude stále tady?

To vůbec netuším, jak se bude řešit.

Takže co vlastně děláš celý den, když se oblékneš a najíš.

Dívám se na televizi, pak je cvičení, hry, kuželky.

Chodí s tebou maminka?

Ano, ale nehraje.

Ono mě to až tak moc většinou nebaví. Jen tam s ním jdu, aby tam nebyl sám beze mě.

A v televizi koukáš na co?

Soutěže a třeba o válce.

Zná program celý z paměti, kdy co dávají. Některé paní tady se ho chodí ptát.

Tráví na aktivitách hodně času?

Záleží, jak ho to baví. Většinou mu to neměřím. Když už nechce, řekne a začneme dělat něco jiného.

Chodíš třeba ven krmit ryby do rybníčku, nebo třeba poslouchat harmonikáře?

Ano, ano. Na ryby chodím koukat a venku pak zpíváme.

Je to zajímavé, co tu udělali. Taky se chodím dívat.

Když bys měl shrnout, jak se máš, co bys řekl?

Dobře, mám se tu dobře.

Myslím, že si nemůžeme stěžovat.

Takže kdybys mohl něco změnit, co by to bylo?

Nic bych neměnil.

Děkuji za rozhovor.

L. M.

- město v Pardubickém kraji (10 031 obyvatel)
- 68 let
- ve čtyřech letech úraz, od té doby na invalidním vozíku
- starobní důchod
- od roku 2006 v Domově pro seniory
- žena

Já: Na začátku rozhovoru tě upozorňuju, že nahrávám, jak jsme se dohodly a ty s tím souhlasíš...

paní L.M.: Souhlasím, samozřejmě. (smích) A nechci ani nic podepisovat. Zním tě.

Na začátek rozhovoru tě poprosím, abys zavzpomínala na dětství a mládí. Na svoji rodinu, co jste dělali společně za aktivity a tak dál.

Tatínek dělal v Tesle a maminka jelikož do práce nemohla jít vodu mě, dyž mě musela do školy vozit. Máme školu asi tři sta metrů takže to bylo štěstí, do schodů mě musela nosit na zádech. Byla vyučená švadlena a tak si tak různě přivydělávala. Pak už sme to dělaly vobě. Tatínek měl titul inženýra a nakonec skončil v Tesle. A bráši tam skončili taky. Prostě to za bolševika jinak nešlo. Byla jsem furt doma. Poslouchali jsme rádio, co to jenom šlo. O hodně pozdějc pak televizi. Někdy byly hry, dyž teda byl čas a nálada. Ale bylo to furt jenom s rodiči a brášinama. Jak bylo hezky, chodili jsme na procházky, ale to zas bylo omezený tím, kam semnou mohli. Což nebylo moc míst. Ale nakonec jsme si našli cestičky a docela nás to začalo bavit. Jen teda nesmělo být hnusný počasí. To jsme nemohli nikam. No a taky teda samozřejmě modlitba. Tu jsme měli pravidelně. Bez ní by to u nás nešlo. Nějaký předčítání taky bylo. Nebylo to teda jenom Písmo, ale když to nebylo ono, tak byla nějaká duchovnějši knížka.

A spolužáci ze školy za tebou nechodili?

No to jo, když sem byla jako děcko v první v druhé, no tak sme byly vobčas s kamarádkama v houfu, ještě před x lety sme si hrávaly s panenkama nebo různě, a tak takhle to bylo no. Já jsem byla omezená, že jo, protože pohyb nebyl. Ale pozdějc už kamarádky odpadaly, protože měly na práci jiný věci. Takže nikdo potom už.

Po základní škole jsi šla někam do školy?

Soudruzi mě nepustili na žádnou, za jedno studium žádný nebylo akorát v Jánských Lázních pro tydlety a dyž se tam naši jeli podívat, tak zjistili, že učebny sou ve třetím patře se schodama víš a tenkrát před x lety nic nebylo že jo a pan ředitel řek vona by se stejně nedostala i kdyby zdravá byla protože má špatnej profil, chodila na náboženství, chodila do kostela, táta nestraník a tak dále.

Takže jsi pomáhala mamince?

Jo, naučila mě to všechno, jak šít co. Jsem jí pak mohla pomáhat. Byla sranda, protože nemohla nikde říkat, že jsem ty jejich šaty šila já, nikdo jí to nevěřil. A dělaly jsme to dlouho. Ještě i pár let po revoluci dokonce.

Jak jste bydleli jako rodina?

V baráku po maminčiných rodičích. Všichni jsme se tam vlezli. Teda já, maminka, tatínek a bráši.

Jak jsou staří?

Vašek má sedumdesát. Je se ženou v Praze. Peťan bydlí v našem domku furt.

Jste spolu nějak v kontaktu?

„Jsem s bráchama v kontaktu skoro denně. Vašek mi z Prahy spíš volá, ale Peťan to má blíž, tak jezdí. Starají se o mě oba.“

A vídáte se někdy?

Jo, jo. U nás doma. To víš no... Vánoce, Velikonoce, narozeniny, svátky. Je to super, protože nikdo nevíme dne ani hodiny, tak jsme rádi za každý setkání. Máme se rádi všichni, takže se i těšíme. Pokecáme, zavzpomínáme, když se dá, zajdem na hřbitov. Ale já tam sem jen jeden den dycky. On ten náš barák je patrový a oni zrušili můj pokoj dole, proč by ho nechávali, že. Je to tam dost komplikovaný, takže prostě jenom jeden den dycky.

Jak dlouho jsi vlastně tady v Domově?

Já sem od začátku dvatisícešest. Desátýho desátý dvatisíce šest. Druhý den otevření. První den bylo devátýho...pak bylo desátýho a jedenáctýho se to za tři dny zaplnilo. Já sem šla prostřední den. Měsíc po smrti maminky. Chtěly sme sem jít obě, ale bohužel, pro mě bohužel, ale pro ni bohudík se toho nedočkala, protože ona by stejně byla zemřela steskem. Za pár časů. Odejít z rodinyho baráčku, zahrádky, sousedů...no tak jako...a nakonec jí bylo osumdesát čtyři, dyž by sem měla jít takže...to nebylo žádný mládí už.

A tatínek?

Ten umřel v devadesátým šestým. To jsem musela se o ní začít starat víc. Brášini pryč už u rodin byli a tak jsem musela já.

To muselo být těžké.

Pavlíčko bylo. Já jsem byla invalida, ale musela jsem se o maminku postarat. Ona se o mě starala taky, tak jsem prostě musela. Já to mám od nich tak naučený. Prostě péče o bližního. Ale ty mi rozumíš. Jsme obě křesťanky, tak víš o čem mluvím. Ale pak v novém tisíciletí už to přestávalo stačit. Teda já jsem na to přestávala stačit. Mamince se horšily nohy a taky srdíčko, tak jsme s bráchama dali žádosti do různé domovů. Ale bylo to na dlouhé lokte to nastupování no.

O maminku ses starala sama bez pauzy?

Tak víš co, občas si ji Peťan nebo Vašek vzali. Ale ona u domu moc nechtěla a oni zas nemohli z práce. Snažila jsem se jednu dobu se seznámit s novými lidma. Hlavně v sousedství a ve farnosti. Jezdila jsem s nima na výlety. Ne, že by to nebylo dobrý, ale voni furt nevěděli pořádně co je vozíčkář, tak jsem toho rychle nechala. Zkoušela jsem s nima i plavat, ale taky pořádně nevěděli co semnou, tak to taky padlo. Jo a taky jsem rok učila pár holek plést, ale všechny pak přestaly chodit. A mě to teda taky moc nebralo. Zase jsem se začla mamince věnovat. Vystačily jsme si spolu sami. Jako jsme to dělaly celej život.

Přešla bych teď k současnosti. Jak trávíš volný čas tady v Domově?

No aktivně většinou neseďim a nekoukám takzvaně do blba. Když není co dělat, vezmu knížku!! Nebo si pustím televizi, Šlágr tam sou písničky mýho mládí, tak si zazpívám, takže takhle. Můžu poslouchat hudby permanentně, nejsem žádněj fanda vyhraněně, ale můžu...

Takže posloucháš hudbu. A něco dalšího?

Nějakou ruční práci. Teď momentálně si pletu svetr a nebo dělám ty kojenecký soupravičky do tej nemocnice Ústeckej nebo Pardubickej, kde to maj do těch inkubátorů. Dělám to pro ty malý děťátka. Aspoň to, co můžu. Měl by to tak dělat každej. Hlavně my křesťani. Jak pletu, vzpomínám i na mamku, že mě to naučila ona. Takže je to pro mě dobrý i z tohohle pohledu.

A nabídku aktivit nabízených tady v Domově využíváš?

To víš, že jo. Zvykla jsem si na trénink paměti. To Evička vždycky něco nachystá a není to jenom o mozku. Inspirovala se kdesi a cvičíme třeba i nos kořením. Myslím, že mi to i docela pomáhá. Paměť je zatím dobrá.

Myslíš, že je to tím?

Pavlíčko, rozhodně. (smích)

No dobře.

Ať má Evička radost. Jo a taky ráda chodím, když je vystoupení nějakých dětí, školky, nebo lidušky. To je moc pěkný. Taky jsou dobré kavárničky. Ono nabídky je dost, ale já si vybírám.

A ven jezdíš?

Tak když je hezký počasí, jedu si to tu objet. Mrknu na zahrádky, co už kvete a tak. Někdy jedu i dál směrem na Albrechtice. A teda když je hezky, tak jedu v neděli do kostela. Tam je to lepší, než tady v kapli. Ale tady je to fajn taky.

Chápu. Kostel je přece jen kostel.

Právě.

Máte tu bohoslužby?

Dokonce tři hele. A já chodím na všechny pravoslavnou, ehm (přemýšlí), evangelickou a naši katolickou, což se mě každé diví, já říkám, to, že se našel jeden, kterej to rozdělil a neměl na to skoro ani právo. A denně se tam teda jezdím modlit. Jak říkám, Bůh je pro mě nejdůležitější. A pak je hned rodina.

Zdá se mi, že moc nevyhledáváš společnost ostatních obyvatel.

Ne to fakt moc ne. Ono tady těch pohyblivejch lidí už moc není. Nabírají se už jenom ležáci, nebo lidi s demencí. A s těma si nepokecáš. Já když je neznám, nebudu za nima přece jezdit na pokoj. Já mám svoje ruční práce, televizi, nebo knížku. A když dojede rodina. Ale jedna výmka je.

Jaká?

Jak se vracíme ze snídaně. Čili nějak po deváté, je na každým patře tělocvik. Začíná na modrým, pak je v zeleným a nakonec u nás. Mám tu Janičku sestřičku moc ráda. Nechce po nás výkony je to takový pro radost.

A když sleduješ televizi, tak jí pustíš a koukáš, co zrovna je, nebo si vybíráš?

Vybírám si rozhodně. Koukám na zprávy pravidelně, pak nějaká historie, když je. A když je škaredě venku, tak koukám na Cestománii třeba. Tam ukazují různé ty země a já si říkám, jaký by to tam asi bylo. Stejně většinou skončím u Noe.

Takže si to shrnu. Na prvním místě je u tebe víra v Boha a pak rodina.

Jo přesně. Rodinu mám v sobě naučenou od rodičů, jako hlavní. Trochu teda jako povinnost, ale zatraceně dobrou povinnost.

A co třeba vzdělání? Není ti líto, žes nemohla studovat dál?

Dneska už to neřeším.

Mohla bys zkusit univerzitu třetího věku.

Bejt mladší, tak jdu hned něco studovat. Jsem neměla špatnou hlavu a myslím, že bych maturu určitě dala. Ale jako stará bába už do toho nejdu. Víš Pavlíno já myslím, že dobrej člověk je i bez vzdělání. Je fajn, že už je dneska rovná příležitost a každej si může studovat co chce. Můžeš si vybrat a žádněj bolševik ti to nezakazuje.

A chybí ti v něčem to vzdělání třeba?

Jako stane se, že třeba nerozumím, když se baví v televizi nějaký odborníci na něco. Ale to přepnu a neřeším to. (směje se). Ale zajímavý, že třeba v kostele se mi to nestává. Tam mě to hodně zaujme vždycky. Zibi je dobrej. A ti ostatní v kostele taky.

Máš nějaký čas, který bys pojmenovala jinak, než volný?

Ty asi ani ne. Už nemusím dělat nic, dostanu tu jídlo, umejou mě, mám kde spát a zbytek času je volnej. Teda takhle – když dojede rodina, tak je to ta velmi příjemná jakože povinnost. Já prostě rodinu a modlitbu mám jako povinnost. Ale obě je miluju. Chápeš?

I povinnost můžeme milovat.

Jo přesně.

Ted' se pokusím shrnout tvůj volný čas v pár slovech.

Zkus to. Jsem sama zvědavá.

Bůh, rodina, domov, zdraví.

Bůh, rodina, domov, zdraví. No asi jo.

Myslím, že tohle je zatím všechno. Kdybych ještě něco potřebovala, zastavím se.

Klidně, tebe vždycky vidím ráda.

J. B.

- muž
- 80 let
- starobní důchod od roku 1996
- město 9208 obyvatel v Královéhradeckém kraji
- žije ve svém bytě s manželkou

Já: Na začátku rozhovoru Vás upozorňuju, že nahrávám, jak jsme se dohodli a vy s tím souhlasíte...

Pan J. B.: Se souhlasem není problém. Jestli to stačí takhle. Podepisovat není potřeba.

Na začátek rozhovoru Vás poprosím, abyste zavzpomínal na dětství a mládí. Na rodinu, a tak dál.

Jsem nejstarší ze tří sourozenců a máma nás vychovávala sama. Otce neznám, protože byl voják z povolání a zastřelili ho. Bylo mi sice nějakých osm myslím, ale on byl pořád pryč a tak si na něj nevzpomínám. Vím jen, jak vypadal, protože máma schovávala fotky.

Máte aspoň nějakou památku na otce.

To ano.

Obdivuji vaši matku, že to tak zvládla.

To si taky vždycky říkám, když si někdo stěžuje, jak to má s jedním dítětem těžké. My jsme byli tři a máma dělala celý život v pekárně. Já jsem jí jako nejstarší hodně pomáhal. I potom penězi.

Máte k sobě hodně blízko?

Voláme si, píšeme si, občas se sejdeme. Ale to je čím dál míň, jak jsme starší.... Máme se rádi navzájem. To nás naučila máma. Chtěla, abychom drželi pohromadě, když už jsme neměli otce. Ona si potom už nikoho nenašla.

Asi se chtěla věnovat svým dětem a zajistit je.

Asi ano. Neptal jsem se jí na to.

Jak jste se dostal ke svému povolání?

U mě to bylo hodně klikaté. Po základce jsem šel na strojní průmyslovku. Bavily mně auta a chtěl jsem je umět opravovat a sestavovat. Do druháku to bylo dobré, ale pak jsem byl na praxi a tam mi ukazovali elektrickou lokomotivu. Ta mně zaujala víc, než nějaká auta. Takže po vyučení jsem šel rovnou na dráhu.

A k autům jste se už nevrátil?

Ne, ty už mně nějak nelákaly.

Takže jste pracoval na vlakovém nádraží. Na čem konkrétně?

Prvních pět let jako opravář. Pak mi nabídli povýšení na strojvedoucího.

A vzal jste to místo?

Byla to výborná nabídka. V té době už jsem měl ženu a dítě a přidání na platu se hodilo. Ne, že bychom předtím nějak živořili. Ale na vyskakování to nebylo a velké úspory z toho taky nešly vykouzlit. Poradil jsem se se ženou a pak jsem to místo nakonec vzal. Hodně mě to lákalo, i když to teda mělo jeden háček.

Jaký?

Abych to mohl dělat, musel jsem mít maturu.

Takže jste se vrátil do školy?

Ano.

Jak jste to zvládal s rodinou a prací?

No škola mi dovolila ten program, co byl na rok rozložit do dvou. Snažil jsem se, co nejlíp to šlo a nakonec jsem to úspěšně udělal.

A jezdil jste pak jako strojvedoucí.

Až do důchodu už jsem z té kabiny nevylezl (směje se). Bylo to hodně dobré a začalo mě to bavit.

Takže to pak byla nejenom práce, ale i koníček?

To ano. Začal jsem lepit modely z papíru. Sice to nebylo moc kam dávat, ale hodně mě to bavilo a vydržel jsem u toho dlouho. Dělal jsem taky mistra odborného výcviku na střední elektrotechnické. Prostě celý život jen lokomotivy.

Manželka už si zvykla?

Jsme spolu už tak dlouho, že určitě.

Jak dlouho?

Padesát čtyři let to letos bude.

To už je hodně dlouho. A děti máte?

Dvě dcery.

A co dělají?

Ta starší dělá s postiženými dětmi v tom denním stacionáři a mladší dělá jako sestra na kožním.

A nějaká vnoučata máte?

Dva vnuky. Ondra, ten starší už ve dvaceti šesti dělá na ministerstvu zahraničí a možná pojedje do Bruselu. A Tomáš ten má dvacet tři a studuje Pedagogickou školu.

Oba chodili na vysokou školu.

Ano a jsem za to rád. Dcery jsem k tomu, aby měly školu, vedl od začátku. Aspoň to nebudou muset dělat potom tu maturu nebo titul. Chtěl jsem, aby měly papír co nejdřív a pak to už nemusely řešit jako já.

Chápu. Přijde mi to velmi rozumné. A důchodu jste se těšil?

V posledních letech už strašně. Přišlo mi, že je ta pravá chvíle. Už mě ty delší cesty unavovaly. Fyzicky i psychicky. Dojel jsem domů a musel odpočívat stále déle. A taky jsem si musel studovat ty nové poučky, směrnice a já nevím co ještě. Bylo toho pořád víc a já jsem měl čím dál míň času na rodinu a na koníčky. Jak říkám, skončil jsem v tu pravou chvíli. Kdybych neměl možnost už jít, asi bych uvažoval, že skončím sám. Ale naštěstí jsem to nemusel udělat.

A co děláte v důchodu?

No nejdřív to bylo furt něco. Hlavně jsem dceři pomáhal s vnukem. Hlídal jsem ho, chodili jsme na procházky a ukazoval jsem mu lokomotivy. Jak byl starší, učil ho je i lepít. Byli jsme spolu docela často a dcera chodila na částečný úvazek do práce. Pak jsem ale měl infarkt a musel se s tím naučit fungovat.

Jak vás to postihlo?

Nebylo to sice nijak silné, ale i tak byly ty změny velké. Musím se od té doby hlídat. Nechodil ven ve vedru, brát léky a taky dávat pozor, co jím.

A na vaše záliby to má nějaký vliv?

Chodil jsem dost často koukat na nádraží na vlaky. Ale je to od nás docela daleko a taky když je vedro, tak tam nevydržím. Doktor říká, abych se udržoval v klidu, tak se o to snažím.

Takže jste si musel najít nějakou novou zábavu?

Novou zábavu mám, ale nějak zvlášť jsem se o ní nesnažil. To kluci mě navedli, co bych mohl dělat.

Tomu nerozumím. Navedli vás kam?

Nikdy mě nebavilo čtení. Maximálně jsem dal noviny. Ale Ondra s Tomem mi donesli detektivky a nějaké to sci-fi a na to jsem se chyt. Když to zjistili, zařídili mi tady průkazku do knihovny. Byli ještě tady na škole a tak mi nosili pořád nové. Myslím, že jsem přečetl skoro všechno, co tam mají. A teď, když už jsou pryč, chodí mi tam dcera nebo zeť. Dám jim seznam a oni mi to donesou.

Jak si udržujete přehled, co už máte přečtené?

Přes internet. Kluci mě to naučili. Je to výborná věc a ne teda jenom na to hledání v knihovně. Objednávám nám tak obědy, nebo hledám, co je v kině.

Takže taky náplň volného času.

Rozhodně a čím dál větší. Taky tam hledám možnosti výletů. Hodně nás se ženou baví cestování. Ale teď už musíme vybírat pečlivěji, kam pojedeme.

Dřív jste cestovali také?

Dřív to bylo spontánní hodně často. Třeba jsme v pátek zjistili, že máme volný víkend, tak jsme se sebrali a jeli. I potom, co se narodily holky. Díky tomu znají hodně dobře náš kraj.

A teď jezdíte na výlety s manželkou sami?

Většinou. Co čtvrt roku vyberu nějaké lázně nebo ten wellness pobyt a jedeme si tam užít. Dcery si na to zvykly a často nám to dávají jako dárek.

Pomáhají vám ty pobyty?

Podle mě spíš udržují současný stav. Že bych se cítil nějak závratně lépe to ne. Ale jsme se ženou spolu a máme na sebe čas. A jezdíme někdy i v rámci předcházení některých nemocí. Hodně jsem si oblíbil vířivku a přestaly mě bolet záda.

A o vlaky se ještě zajímáte?

Jistě, že ano. Když to počasí a zdraví dovolí, jdu se ještě podívat na nádraží, jak to jezdí. A taky jsem si splnil sen.

Jaký?

Udělal jsem si výstavu svých papírových výtvorů. Holky už u nás stejně nejsou, takže jsem si jejich pokoj předělal a mám tam výstavku. Žena sice není nadšená. Říká, že na to padá prach, ale já to tam mám rád.

Jmenoval byste ještě nějaké záliby, které máte?

Koukám i na televizi. Na co budu koukat, si sice vybírám, ale kupodivu si vyberu vždycky.

A co sledujete?

Tak zprávy mě zajímají jako každého. Sport dělat nemůžu, tak na něj aspoň koukám a u těch soutěží si trénuju mozek. Ale taky mě to baví.

Jak dlouho u televize strávíte?

Snažím se to nepřehánět. Většinou je to méně než dvě hodiny denně. Ale pokud je nějaké divoké počasí, třeba vedro, nebo velká zima, je to i déle. Mám radši, když dojdou vnuci, protože ti mi nosí kvalitnější zprávy. (usmívá se) A taky mě učí stále něco nového.

Co například?

Mimo tabletu mě naučili s mobilem, a když je něco zajímavého na internetu, nebo v televizi, dají mi vědět.

Máte k nim hodně blízko.

Asi nejblíž. Ale to se možná taky změní.

Jakto?

Přibude mi pravnučka, tak uvidím, co bude.

Gratuluji.

Díky.

Když byste měl shrnout, jak se máte, co byste řekl?

Když se držím v klidu a pohodě, mám se dobře.

Kdybyste mohl něco změnit, co by to bylo?

Asi bych chtěl být trochu zdravější.

Děkuji za rozhovor.

J. Č.

- žena
- 71 let
- starobní důchod od roku 2002 a vdovecký od roku 1985
- město 15 710 obyvatel v Pardubickém kraji
- žije ve svém domě se synem a dcerou a spolu s druhem v jeho bytě

Já: Na začátku rozhovoru tě upozorňuju, že nahrávám, jak jsme se dohodly a ty s tím souhlasíš...

Paní J. Č.: Mám takový pocit důležitosti, že mě nahráváš, takže mi to ani nevádí.

Na začátek rozhovoru Vás poprosím, abyste zavzpomínala na dětství a mládí. Na rodinu, a tak dál.

Pocházím z malé vesnice od Zlína. Naši tam dělali v obuvnictví. Líbilo se jim to a oba tím byli nadšení. Nikdy jsem to moc nechápala, protože mě by ta práce vůbec nebavila. Dala jsem se raději na ekonomickou školu, abych nemusela dělat to, co oni. Pak jsem si našla místo v textilce a dělala tam v kanceláři. A našla si i přivýdělek psaní na stroji. To mi šlo dobře. Naši to moc nechápali.

Jak blízko si k nim měla?

Ty ani moc ne. Sice to byli rodiče, ale nijak moc jsme k sobě nepřilnuli.

Jakto?

Prostě byli furt v práci a neměli čas na nic moc jiného. Jsem si musela furt poradit sama. A ještě se starat o ségru. Nebylo to jednoduchý, ale přežily jsme to obě. Tak se to asi přežít dalo.

Ani později se vztahy nezlepšily?

Sestra k nim měla blíž. Já jsem se v devatenácti vdala a odešla daleko od nich, takže vztahy probíhaly dopisováním. Hlavně přáníčka k narozeninám a Vánocům. Takže to nebylo ani nijak intenzivní. Ale teď už je zbytečné na to myslet, co by bylo kdyby. Už

jsou všichni mrtví. Sestra se o rodiče starala až do konce a pak krátce po nich umřela taky. Já jako bych k nim nepatřila. Už třeba jenom tím, že jsem měla vystudováno. Oni všichni měli jen základku.

Chápu. Takže ses vdávala v devatenácti.

No bylo to nutné. Sice jsme se znali jen chvílku, ale čekala jsem děcko, tak to nešlo jinak. Narodil se nám syn a pak za pět let ještě holka.

A jaké bylo manželství, když jste se brali tak brzo a ještě jste museli?

Rozhodně si nemůžu stěžovat, bylo šťastné. Chlap dělal opraváře strojů v jedné firmě a já byla v té textilce. Doma mě matka a babička naučily všechno důležité. Třeba vařit, nebo ruční práce. Tím jsem se doma bavila, když nebylo potřeba se tolik starat o děti. Někdy jsem i pekla na svatby. Bavilo mě to a měla jsem z toho prachy. Ideální.

Takže šťastné manželství. Ale jsi už dlouho vdovou. Co se stalo?

No on chlap chlastal. Nějakou dobu se to dalo snést, ale pak to začal přehánět. Jenže než se to zhoršilo hodně, tak opravoval v práci nějaký stroj a spadl na něj nezajištěný kus. Byl na místě mrtvý.

To je mi líto.

Už je to dlouho.

Vedla jsi děti ke vzdělání?

No snažila jsem se. Potom, co jsem viděla kolem sebe. Naši, ségra i chlap měli jen základku. A nebylo to nic moc. Já měla aspoň tu ekonomku a hned to bylo znát.

A děti mají jakou školu?

Dcera byla nejdřív na kosmetičce a pak na zahradnici, ale nevyšlo jí ani jedno. Ted' prodává v potravinách. A syn má tříletý obor opravárenské práce.

Má to po otci.

Nejenom to.

Ještě něco?

Je po něm vlastně celý. Včetně lásky k alkoholu. Je to s ním čím dál horší, ale co já s tím můžu udělat. Domlouvám mu, ale k ničemu to nevede. Jen se vždycky pohádáme. Ale jak to mám vyřešit, na to jsem ještě nepřišla.

To je mi líto.

Mě taky. A když neřeším syna, tak dceru. Ta je rozvedená a tak jí musím pomáhat s vnukem.

Máte komplikované vztahy.

To je fakt. Je to někdy taková ponorková nemoc. Žijeme všichni v baráku po manželovi. Já mám půlku a děti rozdělený ten zbytek napůl. Docela často jsem utíkala a došlo to tak daleko, že jsem našla v devadesátém roce přítele. A děti ho nemůžou vystát, takže se raději scházíme u něj. On už má děti odstěhované, tak je to tak lepší.

Takže volný čas trávíš s přítelem?

Taky, ale jak říkám, když to šlo, dělala jsem ruční práce a pekla. To už teď nejde, tak chodím za přítelem a za kamarádkami.

Proč už to nejde?

V devadesátém osmém jsem byla na operaci s karpálem. Nejdřív na pravé a pak na levé. Musela jsem na tu operaci, protože ty bolesti už nešly vydržet. Sice se jim to povedlo, ale za tři roky to bylo zpátky a já musela do předčasného důchodu. Práce už mě ničila a já jí vůbec nemohla dělat.

Takže tě to omezuje na životě.

Pořád a neustále. Je to děsný. Bolej mě ruce, ta operace vůbec nepomohla. Ani doma pořádně nic nemůžu dělat. A plíst nebo vzít knížku to vůbec. Neudržím to v rukách, a kdybych si to opřela, tak se různě musím kroutit.

Takže jsi musela najít jiný způsob, jak fungovat?

Jo to jo. Doma uklízím, aby dcera mohla do práce, a taky na mě zbývá vaření často. A díky těm rukám to jde pomalu. Snažím se jí pomáhat, co to jde, ale toho na mě čím dál víc. Chci s ní o tom mluvit. Uvidím, co mi na to řekne.

A ve volném čase děláš co?

Jak jsem říkala, buď ho trávím s přítelem, nebo s kamarádkami. A taky u televize.

Kolik máš volného času?

Když bych to měla spočítat, tak tak tři čtyři hodiny denně. O víkendu to bývá i víc, protože je dcera doma. Ale chce, abych vařila o víkendu obědy. Tak se snažím vařit, ale někdy mě ty ruce hodně bolí, tak mi musí pomoci. Doktor říká, že bych si měla odpočinout. Chtěl mě poslat do lázní, ale děcka byli proti, že co bych tam dělala takovou dobu. Tak jsem nikam nejela.

A co děláš nejraději?

Chodím s kamarádkami na kafe. Kaváren tu máme dost, takže se můžeme scházet v nich. Většinou je to v úterý a čtvrtek a strávíme tam celé odpoledne.

To toho musíte spoustu probrat.

My už neřešíme nějaký velký a složitý témata. Na nás už fakt zbyla jen ta Ulice s Ordinací. Postěžujem si na děti, pochlubíme se vnukama a jdeme na Ordinaci. Vtípný je, když jsme v kavárně a tam zrovna dávají opakování Ordinance. Jak to probereme všechno, tak jdeme domů. Tam to rozebírám s dcerou.

Jsi za přítelkyně ráda?

Určitě jo. Na chvíli vypadnu z domu a mám si s kým popovídat a holky mi rozumí. Známe už strašně moc let. Vlastně, co jsem se sem v těch devatenácti přestěhovala, tak se známe. Je to fajn takhle někoho mít.

Koukáš hodně na televizní seriály?

Většinu večerů. Co bych taky dělala jiného. Do společnosti už se to nehodí, abych chodila, tak sedím u televize. Sleduju zprávy, soutěže, a pak teda ty seriály. Baví mě to, protože koukám, že někdo jiný má taky problémy a jak je teda řeší. Někdy tam vidím i ty svoje a jsem ráda, že v tom nejsem sama.

Když bys měla shrnout, jak se máš, co bys řekla?

Řekla bych, že jsem si to takhle fakt nepředstavovala. Ne, že by to bylo vyloženě hrozné, ale do zpěvu mi taky není. Vůbec nevím, co s tím svým synem a taky jak děcka sblížit s přítelem. To fakt nevím. A jestli se to vůbec nějak vyřeší, to je otázka.

Takže kdybys mohla něco změnit, co by to bylo?

Jaj, toho by bylo. Chtěla bych být zdravější. Abych zas mohla aspoň pořádně ty ruce používat. No a taky ty vztahy. Abych líp s dětma vycházela a aby si zvykly, že někoho mám. Ty vztahy by byly fajn změnit, ale nevím zatím jak.

Děkuji za rozhovor.

Z. K.

- muž
- 86 let
- starobní důchod od roku 1991 a vdovecký od roku 1975
- město 17005 obyvatel v Pardubickém kraji
- žije u dcery

Já: Na začátku rozhovoru tě upozorňuju, že nahrávám, jak jsme se dohodli a ty s tím souhlasíš...

Pan Z. K.: Dobře, je mi to jedno.

Na začátek rozhovoru Vás poprosím, abyste zavzpomínala na dětství a mládí. Na rodinu, a tak dál.

Narodil jsem se v Záhřebu v tehdejší Jugoslávii. Byli jsme česká rodina, takže se doma mluvilo česky, ale jinde chorvatsky. Moc si toho už nepamatuju, je to dlouho. Máma s námi byla doma. No měla šest dětí, takže to asi bylo nutné a táta dělal v pekárně. Prodával vždycky ráno chleba.

A jak dlouho žiješ tady v republice?

Přijeli jsme po druhé světové válce. Rodiče to tak chtěli, tak to tak bylo. Nikdy jsem se na důvody neptal.

Asi to stěhování nebylo jednoduché.

Ne to nebylo. Já i bráchové a sestry jsme měli v Jugoslávii přátele.

A jezdil jsi za nimi někdy?

Hlavně ze začátku. I s Líbou jsme tam párkrát byli spolu. Ale jak přišly děti, už to moc nešlo. A teď už bych tu cestu nezvládl.

Dobře, a když jste přijeli sem do republiky, začal jsi tady chodit do školy.

Mám jenom základní školu. Doma nás bylo hodně dětí, tak jsem se musel uživit sám. Po vojně jsem nastoupil na dráhu a opravoval lokomotivy. Pět let a byl ze mě vedoucí směny. No hodily se ty peníze, ale ta práce mě bavila. Kolikrát dovezli, třeba tři sta padesátku, a že je do šrotu. Tak jsme ji zkusili spravit a pak za to byly odměny. To mě na tom bavilo nejvíc.

Pět let a povýšení na vedoucího, to mi přijde hodně rychlé.

To bylo. A peníze se taky hodily. A příplatky taky.

Mimo opravování jste dostávali odměny za co?

No když třeba bylo něco, co se muselo skládat dohromady. Přišlo to v bednách a museli jsme to smontovat.

I lokomotivu?

Ta sice nepřišla v bednách, ale vozili ji postupně. Stalo se nám to třikrát, myslím. Dovezli hromadu věcí, a že z toho má být lokomotiva podle nákresu. To bylo taky dobrý. Takovej tetris trochu. Takhle něco sestavovat, to bych moh dělat do dneška.

A chtěl jsi vlastně tohle dělat? Myslím na dráze u mašin.

Ani ne, ale nebylo moc jiných možností. A postupem času mě to i fakt bavilo.

A co tvoje rodina?

Když Líba umřela, musel jsem se vykašlat na sebe a věnovat se dětem. Všecky byly na vysoké a já je tam prostě musel udržet. Aby přišly o mámu a ještě musely nechat školu... to jsem nechtěl. Bylo jim devatenáct, osmnáct a šestnáct. Sice si museli přivydělávat na brigádách, ale dostudovali.

Bylo to pro tebe důležité?

Otázka hrdosti. Já jsem na školu nemohl kvůli penězům, že je naši neměli, tak jsem to nechtěl udělat svým dětem.

Rozumím. A co jsi dělal?

Práce, děti, práce, děti. Nic jiného jsem v podstatě neznal. Dneska myslím, že jsem se bál být sám. Bez Líby to nebylo ono. My spolu byli pořád a já jsem se neuměl zabavit bez ní. Tak jsem prostě hodně makal, a když mi zbyl trochu čas, tak jsem byl s dětma.

Takže i v rámci volného času?

Ano, to taky. Jako zaměstnanec drah a jeho rodina jsme měli jízdné zadarmo všude, takže jsme hodně jezdili na výlety. Hrady, zámky, tvrze, jak se říká. Sjezdili jsme jich opravdu hodně. Nejdřív s Líbou, pak s Líbou a dětmi a pak dokonce i s dětmi.

A teď jezdíš taky?

Vůbec. Ani náhodou. Jak jsem šel do důchodu, měl jsem rychle za sebou dva infarkty a od té doby nesním. Předtím jsem se prostě rozhodl, že pojedu a tak jsem prostě jel. Po těch infarktech už to nejde. Nemůžu ani na procházky ve větším terénu. Tak se na to radši podívám v televizi. Nejradši na Cestománii.

A máš nějakého koníčka už od dětství?

Sbírám známky. Odkoukal jsem to od dědy. Zdědil jsem po něm sbírku a tak pokračuju v tradici. Ale baví mě to. Celej život dělám na mašinách a velkých strojích. Je tam kravál a furt musím dávat bacha. U těch známek je klid a dělám s menšíma věcma. Prostě odpočinek.

A předal jsi tradici dál?

Dětem se to předat nepovedlo, takže to padlo až na Matyho. Ten je do toho zatím nadšený, tak doufám, že mu to vydrží.

Budu doufat, že vydrží. A když jsi nastoupil do důchodu, věděl jsi, co budeš dělat?

Děti už byly pryč a já najednou nevěděl, co budu dělat... Šel jsem do důchodu, takže ubyla práce a děti taky už pryč. Celý dny volný. Jsem buď moh začít chlastat, nebo si najít ženskou. No a já potkal jednu Jarunu a pak jsme se dali dohromady.

A co na to děti?

Těm se to moc nelíbilo. Takže jsme se nějakou dobu i nebavili a nezvali na narozeniny třeba. Ale nechtělo se mi od ní pryč. Rozuměli jsme si a já neměl důvod jí nechat. Jezdili jsme na výlety a taky se věnovali sbírání. Já známek, ona sbírala sošky.

A když tě postihly ty infarkty, musel jsi toho hodně změnit?

Já vůbec nevěděl co s časem. To jsem nemohl, to taky ne, ani nic dalšího. Furt jsem sbíral známky, to jo. Ale sedět u toho dennodenně a furt dokola to nešlo. Hlavně doktoři řekli, že bych se měl malinko hýbat. Já vůbec nevěděl co. Až Jaruna na to došla.

Na co došla?

Pořádili jsme si zahrádku a taky jsme šli k zahrádkářům do svazu.

Zajímavé. A jak vám to šlo?

Nikdy předtím jsem to nezkoušel. Snad kdysi dávno ještě u našich. Ale je to super pocit si něco vypěstovat, nebo koukat jak hezky vykvete kytky. A taky pěstování ovoce a zeleniny, to mě bavilo možná víc, než ty kytky. S některými jsme si i vyměňovali, co nám vyrostlo.

A s rodinou se pořád nebavíš?

Už je to dobré. Předloni jsem měl operaci na srdci a to se to nějak usadilo. Začal jsem se zase scházet i s Matym a dal mu známky. Už nemůžu tolik dělat na zahradě a procházet se, jak to bylo předtím. Zas jsem to musel změnit.

Tím, že jsi šel k dceři?

Ne hned. To až v loni v zimě. Jaruna najednou umřela a já měl další infarkt. A už to nebylo možné, abych byl dlouho sám. Tak jsem prodal zahradu a šel k dceři.

Stará se o tebe?

Už je taky v důchodu, takže má na to času dost.

A co děláš celé dny?

Ale to záleží, jak mi je. Někdy ani nevylezu z postele. Přece jenom to srdce a taky se přidala cukrovka. To pak koukám na televizi. Zprávy, Pták Loskuták, AZ kvíz a taky sport. Hlavně olympiádu tu jsem si užíval. No, a když je mi dobře, tak se věnuju známám a taky mám za úkol zalévat ve skleníku rajčata a okurky.

To vypadá na klidový režim.

Asi je. Ale trvalo mi dlouho, než jsem si zvyknul.

Jak to?

No byl jsem furt sám, vlastně co děti odešly. Pak byla sice chvíli Jaruna, ale to jsme měli každý svůj byt. A tady se musím přizpůsobovat a v tom byly problémy.

A už je to lepší?

Snad už si to sedlo. Snažím se být co nejmíň na obtíž a fungovat co nejjednodušejc. No jde to ztuha, ale co už. Je mi šestaosmdesát, to už se holt žije těžko.

Když bys měl shrnout, jak se máš, co by řekl?

Ale docela dobře. Nestěžuju si. Doma by to sice bylo lepší, ale zatím s tím, kde jsem nic moc nenadělám.

A změnil bys něco, kdyby to šlo?

Určitě, ale momentálně mě nic nenapadá.

Děkuji za rozhovor.

Š. K.

- žena
- 87 let
- starobní důchod od roku 1984 a vdovecký od roku 1990
- město 100 154 obyvatel v Olomouckém kraji
- žije ve svém bytě se synem

Já: Na začátku rozhovoru Vás upozorňuju, že nahrávám, jak jsme se dohodly a vy s tím souhlasíte...

Paní Š. K.: Ano, samozřejmě. Nevadí mi to.

Na začátek rozhovoru Vás poprosím, abyste zavzpomínala na dětství a mládí. Na rodinu, a tak dál.

Rodina byla dělnická, takže jsem ani nešla nikam studovat, protože nebyly peníze. Šla jsem do stejné továrny jako rodiče do vrátnice. Moc se mi nechtělo, ale nešlo to

jinak. Maminka všem svým šesti dětem řekla, že by je stejně nikde jinde nezaměstnali. Ale nejvíc měla strach o mě. Já jsem z dětí byla nejdivočejší.

Jak se to projevovalo?

I když byl konec války, já jsem se s kamarádkami chodila bavit. Říkaly jsme tomu různě. Třeba vyšivací kroužek, nebo zpívací kroužek, ale prostě jsme se jenom procházely, a když náhodou vyšly peníze, šly jsme do biografu. Prostě na tehdejší dobu utržená ze řetězu. Ale pak se to změnilo.

Jak?

Po revoluci tatínek dostal funkci a tak jsme se museli naučit žít jinak. Rozhodnul, že budu vdávat. Bylo mi dvacet a tatínek mi představil Mirka. Mluvil hlavně o tom, že je to doktor práv a že je vhodný pro mě. Líbil se mi, tak jsem nebyla proti.

A jaké bylo to dohodnuté manželství?

Přiznávám, že to byla velká změna. Hned po svatbě jsem přestala chodit do práce, protože Mirek nechtěl, abych pracovala. Jako právník vydělával dost, takže nebyl problém, aby mě uživil. A naše děti tedy taky.

A co jste dělala celé dny?

Starala se o domácnost. To hlavně. Ale pak tu byl svaz žen. Tam jsem byla hodně, pak jsem taky dělala patronku dětského domova tady. A když třeba byla spartakiáda, tak jsem cvičila. Prostě bylo toho dost. Nuda to rozhodně nebyla. A taky jsem manžela doprovázela do společnosti, když to bylo potřeba. Třeba do divadel, nebo na večírky. V podstatě jsem dělala, co mě bavilo. Dneska bych to nazvala hodně aktivním trávením volného času. Ale když přišly děti, času bylo čím dál méně.

A kolik jich máte?

Čtyři. Dva syny a dvě dcery. I když nevím, jestli by manžel souhlasil.

Tomu nerozumím.

Porodila jsem manželovi tři děti. A pak když mi bylo tři a čtyřicet jsem otěhotněla. A na svět přišel Pavlíček. Jenže je postižený. Mentálně postižený se narodil. Byl to hodně náročný porod a doktor řekl, že to bylo tím. Doporučil mi, abych Pavlíčka dala do ústavu. Ale nechtěla jsem. Mirek prostě nechápal, že svoje dítě nechci nikomu dávat. Vůbec se se mnou nebavil. Chtěla jsem rozvod, ale to bych se synem asi skončila na ulici.

Takže jste zůstala s manželem?

Nezbývalo mi nic jiného. Zůstala jsem doma s Pavlíčkem a starala jsem se o něj. Už mě nic jiného nezajímalo.

A manžel?

No trvalo to tři roky, než se smířil s Pavlíčkem. Až potom semnou začal znovu mluvit. A dohodli jsme se a Pavlíčka jsem vozila k jedné kamarádce, která měla stejnou holčičku. Bylo to něco jako dávat ho do denního stacionáře. Tehdy to ale samozřejmě nebylo. Mirkovi to trvalo nakonec deset let. Jak si zvykl, začalo se to doma upravovat.

Začala jste zase myslet na sebe?

Znovu jsem začala cvičit a občas jsem si mohla skočit i s kamarádkami na kávu. Dokonce mě Mirek začal zase brát do společnosti. Bylo to dobré, protože žijeme ve velkém městě. Žít na malé vesnici, tak se asi zblázním. Tady měl manžel pořád klientelu velkou, takže pořád bylo koho zastupovat a taky furt chodily pozvánky někam. Bylo to jiné, než před narozením syna, ale bavilo mě to.

Zdá se mi, že to nakonec dopadlo dobře.

V té době ano. Ale za pár let se to zase pokazilo.

Co se stalo?

Staršímu synovi našli rakovinu, ale na operaci už bylo pozdě. Chtěla jsem se o něj starat, ale vysvětlili mi, že by ta péče byla moc složitá. Umřel v hospici během půl roku.

To je mi líto.

Mirek potom měl mozkovou příhodu. Chtěli ho zase někam dát, ale to už jsem nedovolila. Moc jsem se o něj chtěla starat sama. Byl to můj manžel. Ale ta péče byla náročná. Ještě k tomu Pavlíček.

Myslím, že jste na sebe neměla moc času.

No to neměla. Bylo to pořád jenom starat se o Mirka, starat se o Pavlíčka, udržet domácnost a na víc čas nebyl. Ale netrvalo to tak dlouho, protože Mirek umřel po osmi měsících.

To muselo být těžké.

Bylo to hrozné. Byla jsem na psychiatrii, protože jsem potřebovala pomoci. Asi jsem měla štěstí, ale vůbec do mě necpali prášky. Ukázali mi spoustu zajímavých věcí. Třeba ruční práce, nebo batikování. Bylo to tam moc fajn a měla jsem i klid, protože holky se postaraly o Pavlíčka a pak taky o mě, když jsem se z té psychiatrie vrátila.

Máte hodné dcery.

No to mám. Sice jsem nebyla nadšená, když začaly vozit Pavlíčka do stacionáře. Bála jsem se o něj. Ale pak jsem s ním začala jezdit na výlety a moc se mi to líbilo. Zkusila jsem si taky keramiku a paličkování. Oni ve stacionáři měli hodně akcí a tam jsem se to trochu naučila. Měla jsem čas i pro sebe, protože o Pavlíčka bylo dobře postaráno.

Zase to začalo vypadat dobře.

A zase se to pokazilo.

Jak?

No spadla jsem a zlomila si krček v noze. Bylo to i komplikované, takže to trvalo skoro rok, než jsem se uzdravila. Pořád jsem ležela, nebo jsem zkoušela chodit.

Co jste dělala celé dny?

Dívala jsem se na seriály. Jako co jiného tam chcete dělat? Oni vám donesou jídlo, umyjou vás, dají léky, občas trochu pocvičí, nebo pochodí. Ale jinak ani ťuk. Tak ta televize je tam jediné, co se dá dělat.

A když jste se vrátila domů, tak jste pokračovala ve cvičení?

Nebavilo mě to. Tak jsem necvičila. Noha mě bolela, tak jsem jí raději nenamáhala. Hodně jsem se dívala na televizi a taky dělala ruční práce. Mám jich hodně ještě doma, protože se dcerám líbily. Bydlíme s Pavlíčkem spolu v bytě, takže jsem mu mohla pomáhat, když si měl něco udělat do stacionáře.

A teď se se synem tedy máte doma dobře.

No on už Pavlíček bydlí trochu jinde. Chtěl zkusit bydlet sám a dcery ho v tom podpořily. Je mi po něm moc smutno. Nechtěla jsem, aby se někam stěhoval. Nikdo z nich mě neposlouchal, bojím se, jestli se tam má dobře.

To zní, jako byste na své děti byla rozzlobená.

To jsem taky byla. Dokonce jsem se s nimi nebavila. Zavřela jsem se k televizi a pletla.

A zvykla jste si?

Už ano. Když vidím, jak je syn spokojený, že si tam našel kamarády a dokonce přítelkyni, myslím, že je to pro něj dobré. Má změnu. A navíc tam bude moct bydlet, až já tu nebudu.

Když byste měla zhodnotit, jak se máte, co byste řekla?

Dobře se mám. Dcera je u mě každý den, stará se o mě. Druhá dcera volá a vůbec o mě mají všichni zájem. Objednali mi i asistentky, které mě opečovávají. Oběd dostanu, můžu se koukat na televizi. Prostě se mám dobře. Nestěžuju si.

A změnila byste něco, kdybyste mohla?

Asi bych chtěla být mladší a mít tu manžela a syna. Ale to nejde.

Děkuji za rozhovor.

I. P.

- muž
- 75 let
- starobní důchod od roku 2003
- město 100 154 obyvatel v Olomouckém kraji
- žije ve svém domě s manželkou, dcerou a její rodinou

Já: Na začátku rozhovoru Vás upozorňuji, že nahrávám, jak jsme se dohodly a vy s tím souhlasíte...

Pan I. P.: Jasně, že souhlasím. Není problém.

Na začátek rozhovoru Vás poprosím, abyste zavzpomínal na dětství a mládí. Na rodinu, a tak dál.

No máma byla zdravotní sestra a táta dělal knihaře. A měl jsem bráchu. Ten byl doktorem. On měl na učení hlavu, tak studoval. Jasně, že to chtělo víc peněz. Nic jsem mu nikdy nevyčítal, protože se nevytahoval. Já měl zas lepší ruce. Vždycky mě bavilo navrhovat a malovat, jak se co bude stavět. Tak jsem šel na stavební průmyslovku a dohrabal se až k maturitě.

A tlačili Vás rodiče, abyste šel do školy?

Ne to vůbec.

A co jste dělal celý život? Navrhoval domy?

Konstrukce mostů. Jezdil jsem po republice a pracoval na mostech. Většinou teda železniční. Silniční to byly jenom občas. Moc mě to bavilo, protože mě vždycky to bavilo koukat, jak je něco na papíře a pak to vyroste i normálně. Já prostě rád něco kutím a dávám dohromady.

Takže i doma?

Jo na baráku to jsem se napracoval fest. A taky na zahradě. Od sekání trávy, přes natírání plotu až ke stavění skalky. Ale bavilo mě to a tak jsem to dělal rád. Prostě vidět za sebou něco, co bych si mohl říct, že jsem to udělal vlastníma rukama.

Bylo to pro vás zábava?

Jo, celkem i byla. Dělal jsem na vzduchu a bylo to vidět.

Takže dům je vaše dílo?

Zase ne celý. Pomáhal mi táta, dokud to šlo. Takže jsme to dělali tak nějak dohromady. Ale někdy i on sám. Já jsem byl dost často pryč.

Jezdil jste pryč kvůli práci?

Vždycky bylo potřeba na to dohlédnout přímo na místě. Většinou to dělali nemehla. Už tehdy to tak bylo a myslím, že teď je to ještě horší.

A vystřídal jste hodně firem, pro které jste pracoval?

Vždycky jsem dělal jen pro tu jednu.

To jste dobrý, že jste tam vydržel tak dlouho.

Líbilo se mi tam, mohl jsem si plánovat, kam pojedu a kam někoho pošlu místo sebe. A když bylo potřeba vyměnit směnu, nebyl problém. Tak proč bych to měl měnit. Ono to bylo i z pohodlnosti. Měl jsem to pět minut pěšky z domova a peníze tam byly dobré, takže mi to vyhovovalo.

Peněz jste měli dost?

No dost... hlad jsme neměli a všechno jsme poplatili. A šlo i něco ušetřit. Prostě to šlo.

A teď?

Tak důchod je menší. Máme dohromady se ženou dvacet tisíc, to nám zatím stačí. Dcera nás živit nemusí.

Rozumím. S dcerou jste čas trávil, když byla malá?

No dokud s ní byla žena doma, tak to moc často nebylo. Jenže po mateřské se žena vrátila jako sestra na chirurgii a to znamenalo někdy i noční. Takže jsem byl doma častěji.

Byl jste doma s dcerou, když měla žena službu.

Právě. Ze začátku to bylo docela těžké. Vůbec jsem nevěděl co s ní. Ale skončili jsme obvykle u nějakých karet, nebo u her. To jí dokázalo zabavit. I třeba pexeso, nebo Člověče.

Takže jste to nakonec zvládal dobře.

Zřejmě ano.

A nějaké další záliby jste měl?

Tak kromě trochu toho kutění na baráku a v zahradě jsem chodil na ryby. Tam u vody byl vždycky klid. Nemusel jsem se soustředit na detaily na papíře, nikdo mi nekoukal přes rameno, nebyl tam žádný kravál, jako při stavění v práci. Prostě ideální na zklidnění. Taky jsme hodně pomáhali organizovat různé plesy. Vybírat na to peníze, rozhodovat, kdo bude hrát, to mě bavilo a ženu taky. Dělali jsme to třeba pro hasiče, nebo i pionýry. Chodil jsem tam jako dítě a tak jsem si tam našel kamarády. A vydrželo nám to docela dlouho.

A chodili jste na plesy, nebo jste jen pomáhali s pořádáním?

No i chodili, oba nás to bavilo. Dceru vždycky hlídala

Ještě něco dalšího?

*No když nebylo moc co dělat na zahradě, třeba v zimě, nebo když jsem byl nemocný, modeloval jsem loďky v lahvičkách. Připomínalo mi to práci. Tam se taky musí udělat nejdřív plánek, aby to sedlo. Kdyby ne, byl by to prů**r. Tady je to to samý.*

Musíte mít těch lodiček hodně.

Ani moc ne. Dělal jsem to hlavně přes zimu. Ono totiž jinak bylo hodně práce venku. Zahrada, barák a tak dál. Byl na to čas jenom někdy.

A jak jste k téhle zálibě vlastně přišel?

Matčin bratr je dělal hodně a jako kluka mě to zajímalo. Chtěl jsem si s tím vždycky hrát, ale on mi to zakazovat a radši mi ukazoval, jak se to staví. Ale pak už jsem měl

jiné starosti, takže jsem se k tomu vrátil až v pětatřiceti. I když ze začátku to bylo těžké, protože jsem toho spoustu zapomněl. Jak se co dělá a kde se co shání. Ale jak říkám, moc často jsem to nedělal. Možná kdybych měl syna, tak by ho to zajímalo, ale dcera k tomu vztah nenašla. Není to moc holčičí zábava.

Je to možné. Taky by mě to asi nebavilo. A nějaký sport jste dělal?

No mám rád fotbal.

A hrál jste ho?

Nebyl jsem nijaký talent, takže ne. Chodil jsem tady na stadion na každý zápas, když to šlo. Fanoušek jsem velký. Když člověk fandí, tak se u toho vybije hodně energie a ještě si může hodně nahlas zařvat a nikdo v okolí mu za to nenadává.

Chodil jste sám?

Vlastně ani ne. S kamarády. Dcera se ženou semnou chodit nechtěly. Měl jsem dost kamarádů a tak jsme chodili spolu. Nevadilo mi to, člověk je někdy radši, když u toho nejsou ženské. Ted' to holt obě musí vydržet, když koukám v televizi.

Už nechodíte na stadion?

Už nemůžu. V roce dva tisíce šest jsem dělal na zahradě, zakop a spadnul rovnou na šutr. Zlomená stehenní kost a taky poškozená jamka kloubu. Drátovali to několikrát, ale dobrý už to nebylo nikdy.

Jakto?

Měli semnou chodit, ale chodili málo nebo blbě, nebo co já vím, ale prostě ta pravá je zkroucená a už s tím nic nejde udělat. Můžu chodit akorát s chodítkem, nebo když mě dva drží. Jinak ani ťuk. No a taky se k tomu přidal ten Parkinson, takže se mi furt ruce klepou.

To vám musí hodně zasahovat do života.

Štve mě to. Nemůžu dělat lautr nic. Na zahradu a ven vůbec se nedostanu, protože nesejdu ze schodů. Lodě stavět nemůžu, klepou se mi ruce, a o plesech nebo fotbalu ani nemluví... kdybych aspoň moh na nohy bez vozejku, bylo by líp. Ale už tři roky nedám bez vozejku ani ránu.

A dostanete se aspoň ven?

Bydlíme v patře a já ty schody fakt neslezu. Ven můžu akorát tak na balkon, ale co tam, že jo. Když jedu k doktorovi, snášejí mě sanitáci dva na tom jejich křesle ze schodů.

A co děláte celé dny?

No co jenom můžu. Čučím do bedny na sport, nebo soutěže. Snažím se taky s chodítkem trochu chodit a chvílema cvičím. Ale moc to nejde. Musí mi se vším někdo pomáhat.

A kdo je to nejčastěji?

Manželka. Ta je furt semnou. Jenom když si potřebuje odejít do obchodu, nebo někam jinam, chodí za mnou holky. Asistentky.

Takže z rodiny je vám nejbližší manželka?

To určitě ano. Žena se o mě stará, i když je sama nemocná. Nechtěl jsem nikdy být na obtíž a jsem čím dál víc. Ale nic s tím nenadělám, protože ona mě nechce nikam dát, takže je semnou doma a musí se o mě starat. Jsem jí za to moc vděčný.

Když byste měl shrnout, jak se máte, co byste řekl?

Je to čím dál horší. Už se ani pomalu nenajím, jak se mi ty ruce třesou. Blbě se mi leze do vany a na záchod. Nemůžu do zahrady, ani nikam jinam. Je to prostě děs. A lepší už to nebude. Doktor říká, že se to bude už jenom zhoršovat. A nevím, co bude, jestli skončím na posteli. To už asi žena nezvládne.

Takže kdybyste mohl něco změnit, bylo by to zdraví?

No jasně. Abych moh normálně ruce a nohy používat a nemusel jenom sedět na vozečku a koukat kolem sebe.

Děkuji za rozhovor.